

KORTÁRS

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

2016 05 év szám

TURCSÁNYI ANTAL és EÖRY EMIL munkáival

HALÁSZ MARGIT: A vörös nyelvű párdac

DOBOZI ESZTER, GYŐRI LÁSZLÓ, HÉTVÁRI ANDREA versei

MERKL MÁRTA: „Az élmény felbecsülhetetlen” (tanulmány)

ELEK TIBOR: Markó Béla esszéiről

SZÁNTÓ F. ISTVÁN, UDVARDY ZOLTÁN, NEMES ERZSÉBET kritikái

Ára: 735 Ft
Előfizetőknek: 668 Ft
www.kortaronline.hu

nka
Nemzeti Kulturális Alap

KORTÁRS 2016 05

TURCSÁNYI ANTAL, Ketten, 2004

TARTALOM

- 3** FERENCZES ISTVÁN: Veszedelmekről álmodom 5/1 (*regényrészlet*)
- 19** DOBOZI ESZTER: Adieu, fájdalom; Vezeklőn; Mint aki hallgat (*versek*)
- 21** GYŐRI LÁSZLÓ: Strázsa (*vers*)
- 22** HALÁSZ MARGIT: A vörös nyelvű párdac (*regényrészlet*)
- 37** TORNAI JÓZSEF: A messiás; Lángja zöld szemednek; Ugyanaz a film (*vers*)
- 39** SERFŐZŐ SIMON: Féltem; A kutya láthatta; Mint a semmit (*versek*)
- 44** CZAKÓ GÁBOR: Betiltatásaim rövid története (*esszé*)
- 54** HÉTVÁRI ANDREA: Portré (*vers*)
- 55** SZIGETHY GÁBOR: Napló múltidőben – 1956. május
- 60** BARKI GERGELY: Monumentalitás és spontán kontempláció – Turcsányi Antal művészetében (*képzőművészet*)
- 65** OROSZ ISTVÁN: Szülőföld... homok... por (*esszé*)
- 72** TÓTH GÁBOR: Örök értékek a változó világban – Az értékek idealitásának és realitásának filozófiai problémája az egyén és a posztmodern tömegtársadalom viszonya tükrében (2. rész)
- 79** MERKL MÁRTA: „Az élmény felbecsülhetetlen!” – Az élmény mint érték napjaink képzőművészeti gyakorlatában (I. rész)
- 85** ELEK TIBOR: Nemzetpolitika az Erdély-politika látószögében – Gondolatok Markó Béla: Rekviem egy macskáért című esszékötetét olvasva
- 93** GY. SZABÓ ANDRÁS: „Vérem hullásával, ha hozzám hajlanál...” – Venus két arca Balassi költeményeiben
- 99** NOVOTNY TIHAMÉR: „Fekete az anyag rejtett lelke” – Eőry Emil kiállításáról (*képzőművészet*)
- 102** SZÁNTÓ F. ISTVÁN: Álomképek, valóságmásolatok (Karátson Gábor: A csodálatos kenyérszaporítás)
- 105** STURM LÁSZLÓ: Lányi András / Oidipusz avagy a Természetes Ember
- 107** UDVARDY ZOLTÁN: Hétfári Andrea / A kert retorikája
- 108** NEMES ERZSÉBET: Scheibner Tamás / A magyar irodalomtudomány szovjetizálása. A szocialista realista kritika és intézményei, 1945–1953
- 110** PÉCSI GYÖRGYI: Orbán János Dénes / A Swedenborg kávéház

E számunkat TURCSÁNYI ANTAL és EŐRY EMIL munkáival illusztráltuk.

A borítón TURCSÁNYI ANTAL: Fej, 2004; Városlakók, 2004.

Turcsányi Antal reprodukcióit Kohonóczki Júlia és Turcsányi-Futaki Csenge készítette.

Köszöntjük e számunk szerzői között a Kossuth-díjas Serfőző Simont!

Kedves Olvasóink!

Ebben az évben is, mint az utóbbi években rendszeresen, Ottlik Géza születésnapján, 2016. május 9-én Budapesten megkoszorúzzuk a Bartók Béla út 15/b alatti emléktábláját.

Erre az alkalomra várunk mindenkit, aki szereti Ottlik Géza műveit, és szívesen emlékezik 20. századi prózánk kiemelkedő alakjára.

Találkozunk 2016. május 9-én 11 órakor!

KORTÁRS

Támogatók: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP
KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, MAGYAR NEMZETI BANK

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prinotipa@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelőszerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1/2 évre 3680 Ft, 1 évre 7350 Ft. (Az áthúzódó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) (Külföldön: 74 €; szomszédos országokban: 65 €.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (1089 Bp., Orczy tér 1.). Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu; faxon: 06 1/303-3440. További információ: 06 80/444-444. Előfizethető közvetlenül is a következő bankszámlaszámon: 10102086-53080000-01000009. Kérjük **külföldi előfizetőinket**, hogy devizás átutalások esetén a bankszámlaszám elé írják oda a következő swiftkódot: BUDAHUHB HU82.

HU ISSN 0023-415X
Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.
Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Petőfi Irodalmi Múzeum – Megújult a PIM honlapja

Az új arculat kialakításában részt vett a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem (MOME), az arculat honlapon történő alkalmazásában, az új honlap fejlesztésében az Integral Vision Kft. működött közre.

A *pim.hu* tartalmait négy fő téma köré szerveztük (KIÁLLÍTÁS, ESEMÉNY, MÚZEUM, TANULÁS). A kiállítások mellett egységes nézetbe szedtük az általunk szervezett eseményeinket, válogattunk a PIM gyűjteményeiből, a Tanulás címszó alatt a kutatók, valamint a formális és informális tanulási alkalmakat keresők, tárlatvezetéseink, foglalkozásaink iránt érdeklődők találhatnak információt. Újrastrukturáltuk a hangképtárunkat, a PIM Médiatárát, olyan aloldalakat alkotunk újra, mint Márai Sándor dedikált aloldala, és a kortárs magyar irodalom digitális lenyomatát, a Digitális Irodalmi Akadémiát. A főoldalon, az oldal tetején a kiemelt tartalmak között lapozhat az oldal olvasója, és a lap alján pedig gyors eléréssel a leggyakrabban keresett címszavak között is tud válogatni.

Bővebb információ a programokról:
www.pim.hu

www.kortarsonline.hu és www.kortars.com

FERENCZES ISTVÁN

Veszedelmekről álmodom 5/1

FERENCZES ISTVÁN (1945) Csíkszereda

*Lehullott a Jézus vére
 A szent keresztfa tövére,
 De a földön nem maradt,
 Mint piros rózsza kinyílott,
 Szent angyalok felszedték,
 Alázatosan tisztelték.
 Mondja Jézus az angyalnak,
 Vidd fel szent atyámnak,
 Mondjad, keresztfámról küldtem,
 Fogadd tőlem kedvesen,
 Ez a világ drága ára,
 Kinyílt sebeim rózsája.
 Nincs több hátra, csak egy óra,
 Elvégződik minden munka.
 Kifoly a keserű pohár,
 Ki a világ kezdetétől vár rám,
 Ádám keserű almája
 Hozott a kínos halálra.
 Menjetek el keresztfámhoz,
 Üdvösségtek oltárához.
 Soha el ne felejtsetek,
 Hogy hótam meg érettetek.
 Nézzétek, kezeit szerte eresztette,
 Elbágyadott, s fejit jobbra lejtette,
 Két felől két lator kénlódik mellette,
 Ártatlan kénja égbe süvít. Ámen.*

Olvasom Salamon Anikó Gyimes völgyében gyűjtött archaikus imádságait, s mellbevág a felismerés, hogy hát én ezeket az imákat valahol hallottam már, mi több, egy részüket valamikor kívülről tudtam, hiszen benne voltak nagyanyám imarepertoárjában. Néprajzos fogalommal élve ő is lehetett volna adatközlő, ha abban az időben rátalált volna egy gyűjtő. A hét minden napjára, a napok minden szakaszára megvoltak az imádságai, amelyeket, ha közelében voltunk, vele kellett imádkozni. Volt reggeli, déli, esti, étkezések előtti, utáni imája, pénteki, szombati, adventi, karácsonyi, húsvéti, pünkösd alkalmi zsolozsmája. Vasárnapokon a nagy mise után legalább egyórányit még a templomban maradt, ha szentségimádás volt, többet is. Amikor bátyámnál voltunk, naponta többször is kellett vele imádkozzam, anélkül, hogy bátyámat bevontuk volna a szertartásba. Ne zavarjuk, imádkozzon ő paposan, azaz latinul. Nagymamának sok imáját megtanultam én akkor, amelyek elsüllyedtek emlékezetem bugyraiba. De elég egy könyv, egy olvasás ahhoz, hogy megelevenedjenek. Egyszer rákérdeztem, hogy kiért imádkozik a legtöbbit. Nem válaszolt. Később egyszer, amikor csak kettesben voltunk, az esti ima után válaszolt e régebbi kérdésemre: – Hát Andráskáért. Mert neki senkije sincs, érte nem imádkozik senki, s olyan nehéz keresztet cipel. Őt kísérti a legtöbbit a sátán...

Akkor valójában nem értettem, úgy gondoltam, hogy egy pap annyit miséz, annyit imádkoztat, annyi imát mond, hogy színültig telve malasztal. Most már tudom, hogy életének jó részét az ordas magány, a sivár egyedüllét, az árvaság töltögette tele sokszor a kiloccsanásig.

•

1967. február 27-én eltemettük édesapámat.

Élt 58 évet.

Még egy hetet otthon ténferegtem, sehol sem lelém nyugtomat. Naponta kimentem a temetőbe, órákig álltam a sárga agyagból felhantolt sír mellett. Az évszak is mintha a lelkemből kelt volna tetemre, havazott lucskosan, fújt, ordított a tél végi szél, a szemközt lévő egykori iskolám kerítéseinek lécein orgonált. Otthon féltem édesanyámra nézni, az én szép, még mindig fiatalosnak mutató anyám hirtelen megöregedett.

Udvarunk olyan kietlen, elhagyatott lett, mintha hadak utáni rablók, haramiák járnák a környékét. Elöl, a főtér felől az ősszel elkezdett új ház kőalapja, mellette az ideiglenesség látszatát tovább fokozó, régi kertlábak, kapuszárnyak összetakolt, düledező összevisszasága. Mögöttük a jobbágykéek falú öreg ház félig lebontott tornáca, keserű bizonyosságaként annak, hogy jön a végső megsemmisülés. Az udvaron rendetlen összevisszaság, tele építő kőszilánkkal, homokkal, kavicssal, malteragyaggal meg mindenféle kacattal, az építkezés limlomjával, amelyek úgy maradtak ott, ahogyan a mesterek abbahagyták a munkát a leszakadt tél előtt. Holdbéli táj volt nékem az egész, ó, bárcsak ne kezdél volna neki, édesapám! Maradt volna meg az a régi, az a szegényesnek tűnő 150 éves, fekete zsindeyes ház, amelyben holtbiztos, hogy boldogabbak voltunk, mint leszünk majd abban a kőből, téglából épült, gangosabb újban, amelyről még tervrajzot sem készítettél, csupán egy kockás füzetlapra szabadkézzel felskiccelt vázlat maradt... Talán nem haltál volna bele ebbe az építő életbe, amelyre, azt hiszem, már csak púpnak jött a saját lakod felépítésének szégyenletes kényszere, a körülöttünk elgangosodott faluszer, amely istállóit, csűrjeit is már kőből, téglából építette körülöttünk, időnként kancsi iróniával emlegette a mondást, hogy cipésznek rossz cipője, szabónak rongyos nadrágja, Ferencz S. Imre építésznek rossz háza... Temetése után még tort sem tartottunk... Épp csak ez hiányzott volna, mert ostorral űztem volna ki a torozókat, mint Krisztus a kufárokat a templomból. Szerencsére a jobbak, a közülünk valók megértették a ránk szakadt árvaságot, nem kértek semmit se számon, hisz idegent is meghatott volna ez a félbeszer, ha letekint reánk...

Szombaton összecsomagoltam, s beámbolyogtam a szeredai állomásra a délutáni, Kocsárd felé induló személyvonathoz. Kocsárdon fél éjszakát várok a kolozsvári csatlakozásra. Szívtam a Mărășești nevű kapadohány cigarettát, s a sivár büfében időnként megittam egy-egy féldecit valami irtózatosan büdös cujkából. A kocsárdi állomáson mindig nagycsütörtök van.

Semmi kedvem nem volt nekem a főiskolához, a tanuláshoz, de muszáj volt visszamenni, letenni az év végi záróvizsgákat, s valahogy lediplomázni, s aztán a lehető leggyorsabban hazamenni, tovább építeni, befejezni azt az átkozott házat. Végül is a tehetetlenségi erő, addigi jó tanulmányi eredményeim által sikerült alighogy átszenvedni ezt az utolsó fél évet. Az ez alatt tanultakból semmi, semmi sem maradt meg. Különösebben már nem érdekelt, hisz már nem volt, akinek büszkén lobogtatva felmutathassam a tanári diplomát. Hát akkor annyit is ér... Egy icpicivel többet keresek majd vele, mintha kőműves vagy ácssegéd lennék, vagy maga gazdája földműves, ha meglenne még a kicsi birtokunk, de már az sem volt, azt is

elnyelte e szocialista pöcegödör, legyen hát belőled fölösleges értelmiségi, olyan valami se ez, se az állatfajta, amelyik vagy jön valahonnan, vagy megy valahová.

•

Alig telt el két hét, egy reggeli előadás szünetében hívatnak a dékánátusra. Megyek. Amikor megláttam a rám várakozó Otea Sanyikát, kémia professzort a másik fakultásról, tudtam, hogy baj van.

– Meghalt bátyád, meghalt Andráska – mondta elfátyolosodott szemekkel, s magához ölelt, hogy bele ne zuhanjak a pokoli rettenetbe.

Ő, drága pap bácsikám, édesapám kis királyfi testvéröccse, minden rokonnaimnak a legkedvesebbike, hát te is, te is magamra, magunkra hagytál?! Már sírni sem tudtam, mintha csillagmagányi messziségből visszhangzottak volna Otea Sándor szavai: – El kell menni, haza kell vinned eltemetni. Egy óra múlva indul az autóbusz Várad felé, onnan pedig a másik Arad irányába. Találkozunk a buszállomáson.

Mintha részeg lettem volna, úgy botorkáltam a kollégiumig, hogy magamra öltsek valami jobb és melegebb ruhát. Mást nincs, amit vigyek, még volt pár lejem az eladott menzajegy árából s az otthonról hozott pénzből. Sietnem kellett, hogy elérjem az induló autóbuszt, de azért a kollégiumban lézengő földrajz szakostól elkértem egy földrajzi atlaszt, hogy megnézzem, hol van az a Selénd-Şilindia nevezetű helység, ahová utazni kell. Megnéztem, és lóhalálában rohantam a buszhoz, ahol már megvásárolt jegyekkel várt Otea Sanyi édesanyja, Erzsike néni, aki névlegesen bátyámnak a szakácsnője volt egy időben, az utóbbi években egyre ritkábban. Vén kurva – mondtam magamban, miközben az állomási büfében egy egylejes kifli mellé megittam a pohár aludttejet. Hol voltál most, amikor mellette kellett volna lenni, hisz tudtad, hogy beteg, egyre betegebb? Most, hogy szegény, nagyon szegény pap lett, már nem volt érdekes, ugye? De az Erzsike néni elleni csendes belső dühöngésem inkább a felszín volt, keserűen marcangolt az önvád, hogy én, én miért Kolozsvárra utaztam otthonról, miért nem András nagybátyámhoz, hiszen tudtam, tudtuk, sejtettük, hogy nagy beteg, a végét járja. Máskülönben nem küld táviratot édesapám halálakor, hogy „Beteg vagyok. Stop. Nem tudok hazautazni. Stop.” Még kicsi nagyanyám sem vette komolyan az ő beteg voltát, hisz annyiszor volt ő már muribundus. Apám siratása közben különben nem bukott volna ki olyan istenkísértő mondat, hogy inkább Andráska halt volna meg, mert utána nem marad három árva... Na, tessék, nagymama: el kell temetned mind a két fiad, a nagyot s a kicsikét is, Laci nagytata kis királyfiát is! Ó, én édes Jóistenem, le kellett volna utaznom abba a világvégi, Zaránd megyei Selénd nevezetű faluba, hogy legyen, akinek a kezébe belekapaszkodjon végóráin, hogy valaki hallja utolsó szavait, az édesanyámat, édesanyámat. Hol volt a szép eszünk a családban, a rokonságban, hogy valaki nem utazott le hozzá sürgősen, hol volt az én eszem, amikor nem feléje, országot kerülve utaztam vissza Kolozsvárra, hiszen én voltam a kedvence, az örök ministrán-sa, a majláthfalviak szerint a pap fia?!

Döcög a tragacs, az ócska autóbusz Várad felé. Az öregasszony mond, gyönyörű dolgokat mesél bátyámról, de szavai alig jutnak el a tudatomig. Alig szólok, magamban permanensen vénkurvázom, pedig tudom, hogy nem rossz asszony, de hát csak olyan nyári szakácsnő volt, télire mindig ott hagyta bátyámat a kietlen alföldi telekben, s vonult Kolozsvárra egy szem egyetemi tanár, agglegény fiához. Lassan délután lesz, mire a rossz országúton bedöcög a busz Váradra. Egy óra múlva indul az aradi járat, útvonala átvézet Selénden is.

Autóbuszunknak nem a Várad–Szalonta–Arad fővonal országútján van az útvonala, hanem azzal párhuzamosan, az Erdélyi-Szigethegység árnyékában, az Arad Hegyaljáig húzódó dombság girbegurba földútjain, a Fekete- és a Fehér-Körös vízgyűjtő völgyei között dülöngél bele az estébe. A helységek közül, amelyeken áthaladunk, csak Tenkére emlékszem, de mintha Belényest is érintettük volna. Cudar, tavasz eleji, szeles idő kísér, időnként meg-meginduló havazással, amely az Alföld felől oldalunkba vág. Letargia, végelgyengülésig.

Késő este van, amikor az autóbusz megáll Selénd kivilágítatlan központjában, a katolikus templom előtt.

Várnak. Unokanővérem és férje Csikból már megérkeztek. A megyebíróval együtt vannak.

Bemegyünk a templomba, ahol P. Salamon Benignusz-András, édesapám 11 évvel fiatalabb testvéröccsének ravatala áll. Élt 48 évet.

Próbálok férfiként megállni, de nem tudok. Ráborulok a koporsóra, s kitör belőlem a hangtalan, világszéligen tartó zokogás. Hát ennyi volt, ennyi. Itt halt meg ebben a dél-bihari szórványban, a mögöttek mögötti faluban, ahonnan a legközelebbi barátaitól, paptársaitól is legalább félnapi járóföldre élt, ha életnek lehet nevezni ezt az utolsó másfél-két évet, ahol már édesapám, aki életének minden állomására elkísérte, leellenőrizte a körülményeket, szóval már ő se tudta meglátogatni. De én, én miért nem mentem el hozzá, amikor Majláthfalváról ide helyezték? Miért, miért? Ha valamiféle sorsszerűségről beszélhetünk, akkor azt is lehetne mondani, hogy oda került vissza, meghalni, arra a vidékre, Dél-Bihar véráztatta földjére, ahol ifjúi életét oly hatalmas trauma érte, amely örök érvényűen megkárosította egészségét. De ezt csak később, évek múlva tudom meg, egy halottak napján.

Bemegyünk a szegényes parókiára. Az utolsó három napban ezen az ablakon szólt ki a plébános úr, mondja az egyházi, hogy hozzanak a boltból egy-egy negyedes rumot s Național cigarettát. Volt még annyi ereje, hogy az ablakig elvánszorogjon. Szolgálatát azonban az utóbbi két hétben már nem tudta ellátni. Igen, számolok magamban utána, körülbelül apám halálával egy időben robbant le végleg. Még orvos sem járt felé. Talán már nem is akart orvost látni. Azt hiszem, végleg feladta.

Unokanővéremeket aludni magával viszi a megyebíró, Erzsike néni pedig, aki egyedül volt ismerős valamelyest a faluban, valakivel elmegy éjszakázni, virrasztani. Én pedig bátyám kihúlt ágyába fekszem le. Félálom, félébrenlét között nem tudom, meddig tartott az az éjszaka, de maga volt a rettenet. Megkörnyékeztek engem a halál félelmei és az ő fájdalmai, csak ez, csak ez a riadalmasan szép temetési ének remegett bennem, s újból és újból regenerálta önmagát bennem, visszhangzott két agyféltekém között. Ama nappól másra nem emlékszem.

•

Másnap kora reggel unokanővérem férjével, Pista bácsival két kölcsönbiciklin elindulunk a 15-20 kilométerre lévő Boroskisjenőre, hogy megrendeljünk egy halottszállító teherautót. Cudar idő volt. Fújt, dühöngött velünk szembe a magyar Alföld felől a viharos, esős-havas szél. Többet toltuk a bicikliket, mint amennyit tekertük a sáros, töredezett, csupa kátyús mezei utakon. Csak a városka keleti határáig kellett beérni, hiszen ott volt az autószállítási vállalat telephelye. A kapusfülkénél nem jutottunk tovább. Elmondtuk, hogy egy teherautó kellene holnap egy órára halottszállítás céljából a Selénd–Csíkpálfalva közötti, közel 600 km-nyi útra. Már nem emlékszem, hogy bakter, tisztviselő, ki lehetett az illető, aki egy füzetbe bejegyezte a nevünket, majd számolt, ennyibe kerül, mondta, s mi fizettünk. Holnap ott lesz egy autó, de rendszámot

sem mondott, vagy esetleg a sofőr nevét. Még egy nyugtát sem adott, akár le is tagadhatta volna, akár autó sem érkezhett volna másnap. Erre is csak hazafelé, félúton döbbsentünk rá, Pista bácsi egész végig ezen töprengett, keserves lelkiismeret-furdalások közepette, hogy milyen balfékek voltunk. Ejsze csak nem basznak ki velünk – mondtam neki –, csak maradt még valami emberség ebben a kurva, huncut világban.

Másnap öt-hat pap celebrálásával megtartották a gyászmisét. A fő celebráns P. Köllő Bonifác, bátyám rendtársa, nékem keresztapám, akkor találkoztam vele először és utoljára.

(NB.: Később ő kerül Seléndre, itt hal meg 1981-ben. De volt bátyámnak egy nevezetes elődje is. 1956–57-ben Selénden volt parochus Szoboszlai Aladár, akiről lesz még szó. Őt az '56 utáni egyik leghíresebbé vált koncepció perben ítélik halálra több társával együtt.)

Amint később elmesélte, ott volt a szertartáson P. Ferencz Ervin is, apám és családunk kedves barátja, nagybátyám évfolyam- és rendtársa, akit szintén a Szoboszlai-perben előbb halálra ítélték, majd életfogytiglanra. Én nem emlékeztem rá. A többi pap is valószínűleg azok közül került ki, akiket az ötvenes években az erdélyi egyházmegyéből helyeztek a hovatovább elszórványosodó Bánságba. Bár a seléndi katolikus hívók serege majd színültig töltötte a templomot, de amint elmondták, sok volt a román is, hisz szerették a magyar pópát.

A szertartás után a koporsót felemelték a közben megérkezett teherautóra. Maradt még emberség a világban. A koporsó mellé felcsomagoltuk azt az öt-hat kenderzsáknyi cuccot, ágyneműt, fehérneműt, hiányos étkészletet, ami bátyám után maradt. Kevés ruháit a megyebíró gondjaira hagytuk, hogy osszák szét. Anyagiakban nem sok maradt utána. Volt egy kicsiny táskarádiója, azt hagyta hátra, hogy az Istvánkéé legyen. Azt is beletettük valamelyik zsákba. Unokanővérem és férje beültek a sofőr mellé a vezetőfülkébe, én pedig a raktéren rátelepedtem a koporsó mellé egy zsákra. Már szürkülődött, amikor elindultunk. A sofőrrel úgy egyeztünk, hogy a legrövidebb útvonalat választja. Legelőször is nekem be kell érnem a lippa–máriaradnai állomásra, ahol megáll a nemzetközi gyors is, hogy azzal menjek hazafelé Brassóig. A kocsit a Selénd–Tárnava–Pankota–Világos–Kovaszinc–Ménés–Gyórok vonalon dülöngélt, jobbra földutakon araszolt bele az éjszakába, amely egyre hidegebb lett, egyre jobban fújta jobb oldalunkat a sűrűsödő havas eső, havazás, mintha a ronggyá tépett távoli hómezőket fújta volna ránk az Isten, mintha maga alá akart volna temetni a túlvilág.

És botor módon a koporsót nem rögzítették a raktér padlójához, ide-oda csúszkált, néha engem is a raktér oldalához szorított. Megpróbáltam a kenderzsákokat a koporsó két oldalához úgy elhelyezni, hogy valamelyest csökkentsék az ide-oda ingázását, egyik oldalon a hátamat a koporsónak vetve, talpamat az oldalkorláthoz feszítve. Bírtam, amíg bírtam. Magamba roskadva szívtam a Carpațit. Végül azt sem, mert elfogyott a gyufám.

Talán Világos magasságában dülöngélhetett az autónk, amikor hirtelen, mint az oroszlánbögés, hatalmas ordítás szakadt fel a koporsó túloldaláról. Talpra ugrottam, majdnem leugrottam a kocsiról. Ó, nem tudom, mi történt, több volt ijedségnél, riadalomnál, mintha a végítélet omlott volna rám. A rám testált kicsi rádió valamelyik zsákban, bizonyára az autó kegyetlen rázkódásaitól, bekapcsolt. Vagy a Kossuth, vagy a Petőfi rádióban szavalt, deklamált valamelyik ismert nevű színész, határozottan tudom, hogy a „mégis magyarnak számkivetve” hangzott fel. S aztán el is hallgatott, illetve kegyetlenül recsegett hangosan tovább. Beletelt vagy félórába, amíg előkerestem és kikapcsoltam.

Órával, másféllel éjfél előtt érkeztünk be Radnára. Leszálltam a teherautóról, elbúcsúztam unokanővéremektől, s elmentem az állomásra. Húsz perc

múlva kellett érkeznie az Orient expressznek. Megvásároltam a vonatjegyet, helyjegyet is kaptam, ha minden jól megy, ha nem késik, hajnalban Brassóban leszek, onnan két óra Csíkszereda. A vonaton hamar elnyomott az álom, anyyira emlékszem csupán, hogy elhatároztam, egyszer majd valamikor újból eljövök, és bejárom ezt a vidéket, ahol Andráska, imádott nagybátyám elénekelte a hattúdalát. Eljönni eljöttem, Radnán töltöttem a katonai szolgálatot, a kegytemplom árnyékába lévő egykori szovjet laktanya helyén létrehozott tartalékos tiszti iskolában. De itt nem adatott meg a katonain kívül a környék megismerése, a bővebb honismeret a hajdani Zaránd vármegyéről.

A teherautó másnap délben érkezett meg. Megállt a főtéren, a portánk előtt. A templomban összehúzták a harangokat. A fél falu ott gyülekezett a temetésre. A koporsót leemelték a kocsiról, s áttették Szent Mihály lovára. Föl is nyitották, mert nagymama látni akarta még egyszer kicsi fiát. Bár ne látta volna. Aléltan hullott az ölembe. Bartis József pap bácsi temette el, a temetőnk legkülső felébe, a hajdani villám rombolta kicsi kápolna egykori cintermében lévő sírhelyre, Laci nagyapánk mellé. Nagymama halála után a somlyói barátok segítségével, Écsi János házfőnök hathatós támogatásával, aki évfolyamtársa volt Andráskéknak, elkészült a síremlék is. Jellemző a barátokra, hogy tényleg barátok, nagyon összetartanak, még holtukban is vigyáznak egymásra. Ferencz Ervin atya, szintén osztály- és évfolyamtárs, amióta a csíksomlyói rendházban él, túl a 90 éven, halottak napján mindig felkeresi bátyám sírját. A márványtáblán ez a felirat áll:

Papot adtak az Úrnak	✠
Salamon F. László	P. Salamon Benignusz-András
1883–1949	1920–1967
Balló Julianna	
1881–1969	
Béke poraikra.	

1956 tavaszán édesapám nagybátyám hívására leutazott az Arad megyei Majláthfalvára.

Andráskát talán egy évvel, kettővel előbb helyezték ide, miután maroshévízi szolgálata után kilépett a rendből. Bizonyára alapos oka volt ennek a lépésének, de szerintem a legalapvetőbb indoka a „DO”-tól való megszabadulás reménye. A DO annyit tesz, mint „domiciliu obligatoriu”, ami magyarul lakhelyelhagyási tilalmat jelent. Tehát az alig száz kilométerre lévő Maroshévízről sem jöhetett haza, hogy meglátogassa nagyanyánkat, rokonait. Akinek ezt a két betűt beütötték a személyi igazolványába, az röghözkötött volt, ami azt is jelentette, hogy időnként jelentkeznie kellett a helyi milícián. Örökmozgó, mindig tettvággyal telített bátyám ezt unhatta meg, ezért kérhette kilépését a ferencesek rendjéből, hiszen a világi papok legtöbbször nem terhelte ilyen szigorítás. A püspökség beleegyezését adta, de azon feltétellel, ha lemegy a temesvári püspökség jurisdikcíója alá, ahol vészes paphiány volt. Így került Majláthfalvára.

Majláthfalva egy szintiszta magyar falu az Arad–Temesvár közötti bolgár nagyközségtől, Vingától 15 kilométerre.

Édesapámat azért hívta le, hogy építse újra a majláthfalvi plébánia filiájának, a szomszéd Monostor templomocskáját, kápolnáját. A valamikori uradalmi kápolnát talán az államosítás dühével egyszerre gyújtották fel, felégett a tetőzete, csak a négy fal maradt.

Apám vette a colstokot, felmérte becsületesen a károkat, a teendőket, már ott helyben felrajzolta az új tetőzet szerkezetét.

Hazajött, körbejárta a környéket épületfát vásárolni. Udvarunk közepét olyan huszonöt méternyi körben kitakarítottuk, elegyengettük. Kezdték fuvarozni a megrendelt épületfákat.

Augusztus közepén jöttek a segédei, akikkel nekifogtak a tetőszerkezet összeállításához. Nem telt bele talán egy hónap sem, ott állt készen a monostori kápolna tetőszerkezete. Leszámolták és szétbontották. Jöttek a fuvarosok, és beszállították a szeredai állomásra, ahol vagonokba rakták az anyagot. Apám öt-hat társával talán október elején utazott a vagonok után.

Reggel érkeztek meg a vingai állomásra, ahol már várta Andráska, együtt a majláthfalvi fuvarosokkal. Sokan voltak, de amikor a székely mesterek meglátták a fogatokat, némi székelyes csúfondárosságtól indítatva elkezdtek röhögni. A majláthfalviak fűzfa kosaras fogataihoz hasonló szekereket mifelénk kocsiszekérnek nevezik, egyfajta ünnepi szekér volt, amivel leginkább vásárra vagy a szomszéd falvak ünnepeire, búcsújára jártak. Még a félvágás erdőli szekérnél is kisebb és, úgymond, karcsúbb szerkezetű, vékonyabb tengelyű, amolyan úri kocsiféleség volt. Úgy látszik, a majláthiak mind úrfélik, hogy csak ilyen szekereik vannak – élcelődtek a székelyek, akik gyorsan átlátták a helyzetet, s amire felocsúdtak volna az alföldi gazdák, szét is bontották szekereiket. Tíz-tizenkét méteres, 25-30-as gerendák elszállítását tengelyig degenyegsáros úton elfuvarozni a tíz kilométerre lévő Monostorig a majláthi vékony tengelyű szekerekkel másként nem lehetett megoldani, csak akkor, ha négy tengely helyett legalább 12-re teszik, és legalább három pár lovat fognak a fogatok elé. A majláthiak, élükön a megyebíró Pózsár Mihály bácsival, ledöbbenve nézték, hogy mit művelnek jószágaikkal Salamon plébános földije. Nagy huncutok voltak azok a székelyök – mesélte nekem pár évvel később a drága jó öreg. Tengelyig érő sáros úton kellett elfuvarozni, ahol még egy kődarabot sem lehetett találni, amivel a kapaszkodókon, szusszanókban

kitámasszák a kerekeket, a kisebb szarufákat használtuk botlasztónak – mesélte hazatértük után Petres Árpi bám a pálfalvi kocsmában, aki annyit még hozzátett a bánáti kirándulásukhoz, hogy három napig fostak, mert olyan kövér, zsíros, mangalicás ételekkel traktálták őket, hogy az már túl sok volt az ő kákabelüknek. De aztán megszoktuk, ugye, kicsi komám?

Bármily konfliktusosan is indult a monostori kápolna szarvzatának a kiszállítása, estére már a cinteremben volt a két vagon épületfa. A székely mesterek gyorsan visszaszerelték a szekereket eredeti állapotukba, s jóféle eper- és barackpálinkák társaságában indultak majláthfalvi szállásaikra, de már a Rákóczi-csereféig sem értek, amikor beleharsant a bánáti, alföldi estébe, hogy aszongya, hogy csillagos ég, merre van a magyar hazám, merre sirat engem az édesanyám. A fáma szerint a székely–magyar barátság jegyében hajnalig mulatának együtt.

•

A következő tavaszon, talán április–májusban édesapám már egyedül utazott Majláthfalvára. A helybeli szakikkal bepucolták, ahol kellett, újravakolták a monostori kápolnát, beszerelték a nyílászárókat, mozaikpadlót öntöttek, egy szóval előkészítették felszentelésre a kicsiny templomot.

Talán két hónapot időzött ott, már pontosan nem emlékszem, de véle jött bátyánk is, hogy magával vigye nagymamát, hogy valaki főzzön rá. Egyszer csak rám kérdez: – Hát te velünk jönnél-e? – Mi az hogy, ejsze elengednek a szüleim. – És kinyílt előttem a világ.

Aradon még elidőztünk, Vingára délelőtt futott be velünk a vonat. Nem tudnám már megmondani, talán a harangozó várt egyes lovával, talán Popsár Mihály bácsi. Elindultunk Majláth felé. Hosszú volt az út. Végtelen síkság, sehol egy domb, egy liget, erdőcske, csak végtelen gabona-, kukoricatáblák az út két oldalán. És hatalmas júniusi hőség, olyan, amelyet én eddigi kicsiny életemben nem éreztem még soha. Furcsa volt nékem, az addig hegyek közé bezárt gyermeknek ez a végtelenség, ez a tágasság, a felhőtlen ég, amelyen olyan hatalmas napkorong ragyogott, hogy szinte vakított. Otthon az udva-

runktól alig ötven méterre lévő dombról el lehetett látni a szomszéd falvakig, láthattam Delnét, Csomortánt, Csíksomlyót és a várost is. Voltak határai a tekintetünknek, bemérhető volt minden, ami itt elem tárult, maga volt a szédület. Még egy árva fa sem volt az út szélén, amelyre felkapaszkodva bár valamit, bár egy másik falu homályos körvonalát láthatná az ember. Már épp ki akartam nyögni, hogy forduljunk meg, s engem vigyenek haza, amikor félúton, szerencsénkre, beértünk Monostorra. Ez a falu, amelyet két patakocska völgye is valamelyest hasonlónak tesz a mifelénk lévő falvakhoz, egy kicsit megnyugtató, különösen, amikor a falu Majláthfalva felőli végéhez, a kicsi katolikus templomhoz érkeztünk. Na, ez a kápolna, amit édesapád épített újra – mondta bátyám, amikor nekem és nagymamának megmutogatott mindent. – Ügyes emberek ezek a székelyök – mondta Mihály bácsi. Felvidított a szemközti lévő ligetes-erdős uradalmi birtok látványa is, ahol az állami gazdaság székelt. Továbbindultunk, de Majláth felé, hej, még pusztább volt a pusztaság. Hogy mit szeretett ezen Petőfi? Döcögünk, bátyám Monostorról mesélt, majd Majláthról, de Majláthfalva nem látszott sehol. Egyszer csak azt mondja bátyám, hogy ott van. Hol? És a nyugati égaljra mutatott: ott lebegtek egy falu halvány körvonalai. Ez a délibáb, magyarázta bátyám, mire fel én azt mondtam neki, hogy ez nem a Hortobágy, mert eszembe jutott a lent a magyar földön, a délibábos Hortobágyon, ahol megakad a szem egy barna lányon. Nem, ez nem a Hortobágy, ez Bánság, amelynek termőföldje annál is zsírosabb. – Az ám – szúrta közbe Mihály bácsi, aki mellett elől ültem a bakon –, itt teröm az igaz búza mög a szép jány, neköd is szörzünk majd. – Megérkeztünk a templom melletti tágas parókiára, engemet pedig lefektettek az egyik utca felőli, elsötétített szobába. Másnap reggelig aludtam.

•

Nagybátyám sokat mesélt nekem Majláthfalva történetéről, de még olyan prédikációira is emlékszem, amelyekbe beleszötte a falutörténetet. A biztonság kedvéért azonban utánaolvastam az interneten gyermekkori szerelmes tájaim múltjának.

Majláthfalva nevét gróf Majláth György országbíró emlékezetére kapta, aki 1819-ben a hajdani túregyházai pusztára telepítette a magyarcsernyei, szájáni, a szőregi és makói dohánykertészeket. A majláthiak ma is a Szeged környéki ö-ző nyelvjárást beszélik. A középkorban a mai Majláthfalva helyén Túregyháza nevű birtok feküdt, amely az 1400-as évek közepén a Tariak birtoka volt. Valószínű, hogy a török időkben is magyarok által lakott hely volt, de az 1700-as években az osztrák térképeken már pusztaként szerepel. 1717-ben a törökök harcok nélkül kivonulnak a Temesközből, a császári hatalom nem hősi harcok árán szabadítja fel a vidéket, hanem pénzzel kifizeti őket, még száz szekeret is ad, hogy Belgrádig vonuljanak. A török hódoltság ezzel véget ért, de helyébe a császári hadsereg rendezkedik be mintegy hatvan évig, megkezdik a németek és a havasalföldiek betelepítését, általában az őshonos magyarság helyére, akiket a Maroson túlra űznek. A temesközi földbirtokosok földjeit elveszik és a betelepülőknél osztják szét, akik családonként 24 hold szántót, 6 hold kaszálót-legelőt, szekeret, igavonó állatokat, útiköltséget, kiürített házat-telket és tíz év adómentességet kapnak. A nagybirtokokat a császári kamara eladta, adtak hozzá grófi címet, honosítást. Így lesz uradalmuk például Monostoron az Izdenczyeknek és a Woracziczkyeknek. (Csak néhány középkori adat Majláthfalva szomszédos falvairól: Monostor 1592-ben Török István birtoka, 1773 havasalföldiekkel telepítik be. Mezőség 1562-ben Kassai János birtoka. Kétfél 1465-ben a Tariaké. Németszentpéter 1332-ben a Csanádi püspökség tulajdona. Zádorlak, a zádorlakai várkastély tulajdonosa

1552-ben Dóci Miklós. Fönlak – a fönlaki vár 1308-ban a Dorozsma családé, 1491-től a Csanádi püspökségé. 1723–25-ben az osztrák hadsereg bevonulása után Claude Florimond de Mercy parancsnok által elrendelt összeírásban mindegyik említett falu mint kiürített szerepel. Merci.)

A szabadságharc leverése után Ferencz József a Temesközt szerb Bánátra nevezi át, megtartva magának a báni tisztséget. A Bánát elnevezés ekkor keletkezik, tíz év teltével, a Bach-korszak után a vidéket újra visszaszorolják a magyar közigazgatásba. Az 1857-es népszámlálás szerint a Bánát lakossága nemzetiségi megoszlásban így nézett ki: szerb 431 863, magyar 383 522, román 372 060, német 324 609.

Mára Majláthfalva egy különös magyar sziget a zömmel román falvak gyűrűjében, hisz azzá váltak, miután a svábok kitelepedtek, és megfogyatkoztak a szerbek, de a vingai bolgárok is. Amikor 1819-ben a Harangod patak mellé telepíti lakóit Majláth gróf, a birtokokat az Izdenczy, illetve a Woracziczkytól bérlik, tehát nem kapnak ajándékba kincstári birtokokat, mint a többi betelepülő. De szorgalmas dohánykertészekként, fűszerpaprika-termesztőként pár év alatt virágzó települést hoznak létre, amelyet csupán egy szomorú közjáték zavar meg: 1849 februárjában Kétfél szerbjei rájuk törnek, és a Maroson túli Pécskára űzik a lakosságot. Tavasszal visszatérnek a kifosztott, felperzselt faluba, és újrakezdi az életet, az építést.

A falu külalakján is látszik, hogy újkori telepítés. Monostor felől érkezve beérünk a nyílegyenes, széles, két kilométernyi Nagy utcába, amelyet középen kelet–nyugat irányban, derékszögben a Kereszt utca keresztez. A két utca kereszteződésében áll az 1878. augusztus 15-én Nagyboldogasszony tiszteletére felszentelt templom. A szemközti sarkon az iskola épületei állanak, azaz szemben pedig a hajdani községháza (ma Vinga a községközpont). A központ negyedik sarkán, a Harangod felé lejtő Nagy utca mellett üzletek vannak, és ott áll a kultúrotthon. A Nagy utcával párhuzamosan, a Keresztutca közepét újabb utcák metszik, amelyeknek nevei közül most csak az Ürgéhátra és Zöld utcára emlékszem. A falut a keleti részen a focipálya előtt a Gyepsor zárja. Majláthfalva utcái szélesek, az egyforma, alföldi típusú tornácos házak előtt dió- és eperfasorok, más gyümölcsfák állnak. A házak előtt az én gyermekkoromban téglából kirakott járdák vezettek. Lakóinak száma 1910-ben 2400 fő volt, a 2011-es népszámlálás szerint 988-an lakják ezt a szép falut. Az 1990-es változások után sok üresen maradt házat vásároltak fel a temesvári, aradi román úrgazdagok nyaralónak.

•

Idegenkedésem ettől az alföldi világtól talán három napot sem tartott. Talán már másnap megbékéltem vele, amikor hátramentem a kertbe, és megláttam a három öreg kajszibarackfát gyümölcstől roskadozó ágakkal. Csak ez kellett. Felmásztam a legnagyobbikra, és elkezdtem zabálni a legszebbjéből. Nem tudtam sokat megenni, de aznap sokszor térültem arra, hisz csábítottak a már eltermett ropogós cseresznyék maradék gyümölcsei is. Kiadós fosás lett a vége. Így bűnhődik a torkos ember – mondta némi kárörömmel bátyám, de megértéssel, hiszen tudta, hogy egy hegyvidéki székely gyermek, aki otthon ilyen tájban legfennebb az erdőn talál szamócát, vadribizlit, a málnának is még túl korai – érthető, ha elkápráztatja az itteni gyümölcs és zöldség eldoradoi bősége.

Hét sem telt, már barátaim is kerültek. Szőke Jancsi, Nyári Géza, Bódi Marci, Tóth Jancsi hamar megbarátkoztak a „pap fiával”, bár mindkét félnek furcsa volt a másik beszédmódja, néha-néha nem értettük egymást, azaz csak hosszas egyeztetés, magyarázkodások után derítettük ki, hogy mit is

akart mondani a másik. De hamar megbarátkoztunk, hisz minden különbözőség ellenére csak falusi gyermek voltam, akit nem vert orrba a gereblye. Nyaralni vittek le, de nem volt fenéig tejföl, mert azért feladataim is voltak. A „legkellemetlenebb”, amire otthon elfelejtettem gondolni, az a korán kelés volt. Bizony, hatkor kelni kellett, bátyám után hideg vízben derékig megmosakodni, és irány a templom: ministrálni kellett. Bátyámba ezt a szokást bizonyára novícius korában nevelték bele a ferencesek, mert ez sohasem maradt el, emlékszem januári csikorgó télre, amikor jéghidegek voltak hajnalban a parókia szobái, ő akkor is derékig levetkőzve locsolta magára a jeges vizet. Pedig beteges ember volt.

Valósággal feldobta, hogy a reggeli miséken nem kellett a papi s a ministránsi szöveget is mondania, a pár vénasszonynak valóságos öröm kis-miséket celebrált. És milyen büszke volt nagymama, amikor barátnőivel kivonult a templomból, az unokájára, aki olyan csengő hangon segédkezett a latin nyelvű liturgiában. Ő magoltatta be velem a latin szövegeket, és én fújtam a *Pater noster*t, mit sem sejtve, hogy az nem más, mint az utána magyarul elimádkozott *Miatyánk* latin változata.

•

Két hét teltén, miután új barátaimmal felfedeztem, bebarangoltuk a falut, a határ dinnyeföldjeit, ürgét öntöttünk, hörcsögöt ástunk ki, s a focipályán is kipróbálták a pap fiát, egyik nap azzal fogadott bátyám, hogy holnaptól munkába állunk. Kora reggel átgyalogoltunk a nyolc kilométerre lévő Monostorra, a kápolnához. Le kellett festeni a tokozatokat, át- és újramázolni a szedett-vedett bútorzatot, fölkaparni, kiséperni, fölmosni a padlót. Bőven volt munka. Besegítettek helybeli hívek is, de a javát ketten végeztük. Monostor felé gyalogolva, a rövidebb mezei utakon poroszkálva bátyám mesélt a vidék történetéről, mutogatta, hogy merre esik Vinga, Pécska, Varjas, Németszentpéter, Németség, Fönlak, Orczyfalva. Az ott a Bottyán-domb – mutatott egy, a kukoricásból alig kilátszó földhalomra. Hát, ha az domb – mondtam neki lekicsinylően, a pálfalvi Várdombra gondolva. Megígérte, hogy egy alkalommal a falu határában lévő monostor romjaihoz is elballagunk, amelyről 1851-ben azt írta Fényes Elek, hogy „határában szemléltetik egy körülsáncolt vár vagy monostor romjai s a határszélen két, egymástól negyedórára lévő tatárhányás...”. Az egyik bizonyára a bátyám által mutatott Bottyán-domb lehetett. Nem tudta bátyám sem megmagyarázni, hogy honnan van a majláthfalviaknak ez a kuruos kultusza, talán Szeged környékéről hozták magukkal az idetelepítéskor, de erősebb volt még a negyvennyolcas hagyományoknál is, szemérmesen elhallgatták a szerbek előli menekülést, miközben félszájjal felemlegették, hogy a Csillagból, illetve Rózsa Sándor betyárjaitól is van valami a majláthiak vérében. Történelmi emlékezetükben, gondolom, erősebbek voltak a meszszibb időkbéli dicsőségek, mint a vereségek. A várromok megnézése, keresése végképp elmaradt, talán azért, mert bátyám tudhatta, hogy az egybeszántott határban már alig lehetnek látható nyomok. Hanem Monostorhoz közeledve valóban egy csodára leltünk: a Rákóczi cserefájára. A hatalmas, több évszázados, csupasz ágaival a négy égtáj felé terebélyesedő tölgyfa valóban különös látvány volt ebben az alföldi pusztaságban. Ágai végén csak most, júliusban hajtottak a levelek, sok árnyékot nem vetett. Valószínű, hogy a vidéket hajdanán beborító őstölgyes egyetlen maradványa volt ez a fa, amelynek későbbi értesüléseim szerint ma se híre, se hamva. Törzsét tíz ember sem tudta volna átölelni, odvából füst gomolygott, cigányok tanyája volt, amiről a közelben legelésző lovak, szekerek, kacatok halmai tanúskodtak. A felénk csaholó girhes ebek bizonyára ismerték már bátyámat, mert ugatásukra elélnkbe

özönlött a purdék raja, akik körbevették bátyámat, kezeibe, ruhájába kapaszkodtak, csókolgatták a drága szép, jó embert, akiről tudták, hogy sohasem jön errefelé üres kézzel. Most is egy kilónyi, lekvárral töltött, rózsaszín cukorkával tele csomagot mutatott fel a batyunkból, amit pillanatok alatt szétmarcangoltak füstös barátai. A felnőttek is előjöttek látásunkra, énekelve, táncolva rajongták körül a magyar pópát, köszönték a purdéknek adott édességet. Szinte a falu határáig kísértek, ugrándoztak körülöttünk, most már nem tudnám megmondani, hogy miféle keverék nyelven értekeztek bátyámmal. De értekeztek.

A kápolna cintermében már dolgoztak a helybeliek, irtották a fölösleges csalitot, metszették a fákat, a templomban bent pedig a padokat festette jobbára néhány helybéli magyar. A svábok nemigen jöttek segédkezni, bátyám elmondása szerint ők inkább pénzzel támogatták a templomépítést. Szinte egy hónapot jártunk át, talán egész augusztus elejéig, de jobbára ketten pepecseltünk, csinósítottuk a kicsi templomot. Élveztem ezt a segédi minőséget nagybátyám mellett, aki olyan színesen mesélt a falu, a környék történetéről, hogy sokszor tátott szájjal hallgattam. Történeteit sokszor fejelte meg egy-egy töredékkal a *Toldi*ból. A breviárium helyett mindig a trilógiát hozta magával, ebéd után mindig felolvasott belőle egy-egy éneket. Egyszer pedig azt mondta, miután becsukta a könyvet, hogy ez a legnagyobb szépség. És hogy soha ne maradj egyedül. Bár egy könyv legyen mindig a kezed ügyében.

A nagy szorgoskodásban azért szinte ujjongtam, amikor ivóvízért küldött. Elég messzire, le a falu völgyben lévő központjáig, ahol a román, illetve a szerb ortodox templom közötti téren egy artézi kút ontotta nagy robajlásokkal a vizét. Néhány nap teltén rájöttem, hogy a nagy hőségben közelebb is találók ivó- és mosdóvizet, épp csak át kell mennem az út túloldalán lévő uradalomba, ahol a virányos utakra érkezett szocialista mezőgazdaság csúcspontjára, az állami gazdaság székel. A két kastélyon – az egyik emeletes, a másik földszintes – szinte már semmi sem emlékeztetett a hajdani főúri életre. Az elvadult liget már csak nyomaiban emlékeztetett az egykori angolparkra, az árnyat adó szőlőlugasoknak se híre, se hamva, de a százados díszfáknak is csak a csutakjai maradtak. A hajdani sétányok nyomain traktorok, mezőgazdasági gépek, fogatok forgolódtak, mintha mindenki részeg lett volna, olyan összevisszaság uralkodott, mintha valami világvégi hangulat lett volna az egyetlen rendezővel az életnek. – Na, látod, ez a fejlődés – mondta mosolyogva bátyám, úti beszámolóimra reagálva –, ilyen a kolhoz, úgyhogy felejtse el, amikor az iskolában a dicséretére tanítanak. – Aztán elmesélte azt is, amit ő is ide helyezése után tudott meg, mint fosztották ki az államosításkor a két kastélyt, rabolták szét a bútorokat és más ingóságokat, mint hordták máglyába a könyveket, az értékes levéltárat, az okiratgyűjteményt. Ki tudja, sikerült-e megmenteni például báró Izdenczy András nagykövetnek a 18. század elejéről származó útleírását, amelyet a Portához járó követségéről írt? A hajdani urak emlékét már csak a Monostor és Majláthfalva határában lévő Izdenczy-major, illetve Woracziczky-tanya neve őrizte meg.

Kiegészítendő bátyám helytörténeti oktatásait, biztosabb, ha ide írom a Wikipédiából, amit a faluról tudni kell: „A falu nevét 1285-ben, majd 1333–1335 között említik az oklevelek Monostur néven. 1285-ben a Csanád nemzetség birtokai közé tartozott. 1332-ben a pápai tizedjegyzék az aradi főesperesség plébániái között sorolta fel. 1333-ban két monostori plébániát is említenek. Az egyik Monostor papja a tizedjegyzék szerint 60 báni, 1334-ben 20 garas, 1335-ben 6 garas tizedet fizetett. Ez a Monostor feltehetően azonos a későbbi Vizesmonostorral. A másik Monostor papja 1333-ban 72 báni tizedet fizetett, és a Marostól délre fekvő egyházak között sorolták fel. Ez a mi Monostorunk a 14. században Arad, a 15.-ben Temes vármegyéhez tartozott.

1454 a Tariak birtoka, 1479-ben már királyi doménium. 1598-ban a Török Istváné. Román ajkú lakosai 1717-ben költöztek ide Havasalföldről, és amint Fényes Elek írja: »sok cigara juhot tartanak«. 1797-ben az Izdenczy család nyerte adományul. 1910-ben 1913 lakosából 986 román, 339 magyar, 329 szerb volt. Két ortodox templom épült a 19. század végén, egy a románoknak, egy a szerbeknek. A magyarok a grófi kápolnába jártak. A 2011-es népszámlálás adatai szerint 1099 lakosa van. A magyarok lélekszáma 40.” Mindkét népszámlálás adatai hiányosak, mert egyik sem említi a németeket. Pedig voltak a faluban katolikus svábok még bátyám idejében is. 1990 után valószínűleg eltűntek, akár a bánáti svábok nagy hányada.

•

Sok nép gyűlt össze a templomszentelésre. Az én legnagyobb örömömre előtte való nap reggel arra ébredtem, hogy megérkeztek a szüleim is. Már nem tudnám pontosan megmondani, hogy mikor volt az ünnep, talán a majláthfalvi Nagyboldogasszony-napi búcsú, augusztus 15. előtti vagy utáni vasárnapon. A felszentelési misét a börtönben lévő püspök, Pacha Ágoston hiányában Kernweiss Konrád temesvári ordinárius celebrálta. Csak arra emlékszem, hogy két nyelven, magyarul és németül mondott szentbeszédet, és felemlegette a székely mesterembereket is. A díszebédet lent a falu központjában, nem messze a román templomtól, egy sváb családnál tartották. Ott volt meghívottként a két szakállas pápa is, akikkel bátyám joviális kapcsolatokat tartott fenn.

Szüleim két nap múlva hazautaztak, bizonyára akartak vinni engemet is, de én inkább maradtam. Nagyon megszerettem Majláthfalvát. És a galambjaimat, amelyekkel a pincelejárat fölötti padlást népesítettem be. Pávafarkútól kezdve golyvás és csirkegalambig mindenféle volt, legtöbbször ajándékba kaptam, aztán csereberéltem őket, röpké egy nyár alatt elég népes galambászatot hagytam bátyámnak örökbe. Szerencsére búzánk bőviben volt a kepéből. A parókia istállójában hűvös halomban állt az aranyló élet. Bátyámnak csak ennyi vagyona volt. A gazdasági épület üresen és elég elhanyagolt állapotban rondította a parókia összképét. Olyannyira gyarló állapotban leledzett az épület, hogy annak a nyárnak egyik legijesztőbb riadalmát okozta, és visszatérő álmommá lett. Egy estefelé nagymama jött elő a veteményesből, útja az istálló négy méter magaságú tűzfala mellett vezetett, alig ért el a tíz méterre lévő kútkávéig, amikor hatalmas robajjal kidőlt a vastag vályogfal. Harmadnap is sírtam, hogy agyonütötte volna az én kicsi drágaságomat. Én jobban megijedtem, mint ő, vigasztalt, imádkoztunk, mondta gyönyörű archaikus imádságait az őrzőangyalokról, a szentekről, Máriáról, Jézus Krisztusról s a hatalmas Úristenről.

A szekérszín üres volt. Valamikor elődei bizonyára lovakat is tartottak. A disznópajtát, a majorságólat is sűrű pókhálók homályosították. Nem, bátyám nem törődött ezekkel a dolgokkal, valahol mindig a fellegekben járt.

Szüleim hazautaztak, és nem került alkalom, hogy rákérdezzek egy furcsa jelenségre, ami nagyon furdulta az oldalamat, nem tudtam tőlük rákérdezni egy szemérmes dologra, amivel restelltem nagymamához, de leginkább bátyámhoz fordulni. Monostorra való gyaloglásaink alatt feltűnt nekem, hogy Andráska csoszogva, kacsázva jár. A reggeli mosakodások alkalmával, illetve az esti lábmosáskor megfigyeltem, hogy az ízületei, a csuklója, a könyöke, térde, a bokája mintha nagyobb lenne az átlagosnál, bütykösek, mint ha mindig dagadtak lennének, holott nem voltak azok. Szégyenlettem rákérdezni, hogy Bátyya, miért olyan nagyok a térdeid, a bokáid?, mert lehet azt felelte volna viccesen, azért, hogy jól fenéken rúgjalak.

Édesanyám évtizedek teltén adott magyarázatot bátyám deformálódott ízületeire. Talán ő, a sógorasszony tudott a legtöbbet bátyámról, hiszen egy évben

születtek, együtt járták ki az egyházi népiskola osztályait (NB.: Akkor már, a húszas években az állami iskolák román nyelvűek voltak, Pálfalván csak egyházi működött, az egy szem tanító, Péter Sándor vezényletével), de együtt is játszadoztak, mert nagyapámék és anyám nagyszülei szomszédosak voltak, s anyám ideje javát Gál nagyanyjánál töltötte, az özvegy sorban élő Csísz Veronikánál. Mindig velünk játszott, bubázott, olyan leánykás volt, megtanult kötni, varrni, amikor nagyobbacska lett, nagyanyátok helyett sokszor ő csattogtatta az osztóvátát – mesélte édesanyám –, akire a gyermeklakodalmakban a vőlegényt játszó bátyám mellé mindig a menyasszony szerepét osztották. A serkebálokat, vagyis a gyermekek vasárnap délutáni táncait is nagyapámék csűrében rendezték legtöbbször. Nem véletlen, ha anyám lett a legbizalmasabb titoknok nagybátyámnak, s élek a gyanúperrel, hogyha nem indul el Csíksomlyóra a barátokhoz, öltözik be szerzetesnek, végzi el a teológiát, szóval ha világi valaki marad, Gál Angella lett volna a felesége. De hát a mi falunkban ha egy családban két fiú volt, az egyiket általában Csíksomlyó, Csíkszereda felé terelték, ahogyan a faluban mondták akkoron: pantallós embert, urat csináltak belőle.

Évtizedek teltek el apám és nagybátyám halála után, amikor egy alkalommal, otthon jártomban, anyámnak megemlésttem, hogy a somlyói barátoknál misére valót adtam Andráska lelki üdvéért. Édesanyám megörvendett, s akkor kérdezett rám: tudod-e, hogy miért lett bátyád olyan beteges? Fogalmam sincs – válaszoltam. Hát a Maniu-gárdisták miatt. 1944 őszén egy napot s egy éjt töltött nyakig vízben egy híd alatt, így menekült meg a kivégzéstől. Ez hol történt, édesanyám? Hát hol, valahol a magyar határ mellett, Bélfenyéren vagy a környékén. Akkor ott szolgált. 1944-ben Kóhalmról oda helyezték.

Kóhalmot tudom, de hol van Bélfenyér?

•

1943. június 24-én, vasárnap reggel Laci nagytata bal lábbal kelt. Mogorván, az asszonyhoz szót se szólva ment ki az istállóba végezni a reggeli teendőket. Gyorsan megfejta a két szürke marhát, majd kihajtotta a kapun a csordába, s rákáromkodott a pásztorra, hogy ne kürtölj olyan veszettül, az anyád istenit. Visszament az istállóba, a kifejt tej nagy részét a malacok vályújába öntötte, a maradékot pedig a macskáknak. Aztán előment a házba, s nekiállt borotválkozni. – Hol a tej, Laci – kérdezte nagymama. – Ejsze megittam, de lehet, kiöntöttem a disznyóknak s a malacoknak – mondta morcosan. – Hát azt ugyanbiza miért? – Miért, miért, legyen nekik es lakodalmik, annyit ne kérdezősködj, szereld elé a tiszta gúnyát. – Nem es reggeliztél. – Nem, de ha tőtesz egy pohár pálinkát, az elég lesz reggelire. – De hova sietsz úgy? – Menyek egyet imádkozom a nagymise előtt, csinállok egy kicsike első misét...

Nagymama többet nem szólt, értette az öreg keserves vasárnap reggeli küszködését, többet nem is szólt hozzá, hadd menjen. Amióta a villám lerombolta a falu kápolnáját, azóta vasárnapi nagymisére legyalogoltak Somlyóra a barátokhoz, a kegytemplomba. Mindig együtt mentek, de ezen a napon Laci embert sem akart látni, jóval az első harangszó előtt elszetett Somlyóra. Bement a templomba, s felrohant a kegyszoborhoz, amely előtt talán félórát is térdelt. Képzelnem sem tudom, hogy mit és mint imádkozott, talán csak azt ismételtette, hogy segítsd meg az én kicsi fiamat, Mária, drága nagyasszonyunk, őrizd meg minden bajtól. Másodikat harangoztak, volt még egy félóra a mise kezdetéig. Sokat nem téblábolt, lelépett a száz méterre lévő kocsmáig. Kikért egy fél deci egyenes pálinkát, s beült a sarokba. Cigarettaát sodort, rágyújtott, s aztán egyből lelökte a pálinkát. – Hozz még egyet – szólt a kocsmárosnak. A kocsmáros kihozta a második pohárral is, s rákérdezett, hogy mi a baj, Laci bácsi. Nincs semmi baj, s ha van es, az nem a te bajod.

Mise kezdetére visszament a templomba, tekintetét végighordozta a bent ülőkön, látta, hogy a fehérnépek között ott ül az ő Juliskája is. Ő azonban nem ült be a férfiak közé, hanem az orgona alatti egyik oszlopnak vetett háttal, állva hallgatta végig a misét. Csak állva lehet igaz szívből imádkozni – mondotta néha. Áldozás után belemártotta ujjait a szenteltvízbe, keresztet vetett, s még az ite mise est előtt kiment a templomból. Vissza a kocsmába. Egy decit kért, s aztán még egyet, még egyet, ki tudja, hol állt meg. Beszédesebb is lett, többnyire magával küzdött, könnyeket is hullatott, és szidta az egész cudar világot. Szidta Horthyt, Hitlert, a Ducsét, amiért csak felét adták vissza Erdélynek, kettészelték, ami mindig egy volt, úgy jártunk, mint az egyszeri ember, akinek csak az egyik orcáját pufolják. – S ezért én nem lakodalmazhatok, nem lehetek ott a kicsi pap fiam első miséjén, a hétszentségit, mert átkerült oda túl, ott maradt a románoknak. Megvert minket a Jóisten. Ejsze a templomunkba es azért csapott belé a villám, hogy ne misézhessen Pálfalván az én kicsi fiam, hogy ne térdepeljen le előtte ez a nagymellényű atyafiság, egy-egynek szaros pálcával sem lehet felérni az orrát. Nem baj, letérgyelnek ők majd a sátány elé, mert az lészen a vége a zeng az indulónak. Hozz még egy futuszkönyvit, hadd ártson! – szólt a korcsmárosnak, aki szólni sem mert, pedig jó lett volna megmondani az öregnek, hogy hosszú lesz az út Pálfalváig, ha így folytatja, Laci bácsi.

•

Nagybátyám első miséjéről több fénykép is érkezett Laci nagytata vigasztalására. Én egyet őrzök az 1943. június 24-i szőkefalvi eseményről, egy csoportképet, amelyen a civilek mellett ott van a másik két pálfalvi Salamon pap is. Mindkettő rokon, ezzel volt szerencséje, hiszen végül is nem vadidegenek között mutatta be élete első istentiszteletét. A házigazda a kép jobb szélén álló Salamon Lajos, vagy ahogyan a családban nevezték, a Sutri pap áll, akinek szülői háza 1949-ben a mi tulajdonunkba kerül. Mellette középen Salamon Imre, a Mundra pap, Erzsike nagynéném sógora. A bal szélén, tonzuráson, Andráska látható. Mást nem ismerek a képről, amelynek hátán zöld tintával annyi áll, hogy: „Akikkel együtt ünnepeltem Szőkefalván. 1943. jún. 24. P. Salamon Benignusz. Drága jó szüleimnek.”

Szőkefalváról tudni kell, hogy Dicsőszentmártontól 3 km-re fekvő falu, a Kis-Küküllő bal partján fekszik, Vámosgálfalva a községközpont, lakóinak kilencven százaléka magyar. A kilencvenes években egy vak román asszonynak rendszeres időközönként Mária-látomásai voltak, a falu nagy híru zarándokhellyé vált, magyar katolikusok, görög katolikusok vettek részt a Fény Királynőjének jelenésein. Magyarországról is rengetegen látogattak a faluba. Ezt Mezey Katalin költőtársamtól tudom, aki egy színes fotóval ajándékozott meg, amelyen a kék égen egy szabályos kereszt alakú felhő látható, bizonyosságaként a szőkefalvi jelenéseknek.

Nagybátyám pályájáról ezenkívül vajmi csekély tudásom volt. Felkerestem Ferencz Ervin atyát, aki kilencven éven túl is ragyogó elmével, napra pontos adatokkal mesél bátyámról, hiszen évfolyamtársak voltak, és nagyon szerette a tündéri Andriskát. Pedig bolond is voltam, hivatalosan bolonddá nyilvánított – mondja Ervin atya, az az erdélyi ferences szerzetes, akit az 1956 utáni erdélyi megtorlások egyik legjelentősebb csoportja ellen megrendezett kirakatperben, a Szoboszlai Aladár-féle „összeesküvésben” többekkel együtt halálra ítélték. Ítéletét életfogytiglanra változtatták, mert a vallatások alatt megbolondult.

– Andriska a középiskolát a csíkszeredai Segítő Mária Gimnáziumban kezdte 1930-ban. Én ugyanebben az évben Marosvásárhelyen. '32-ben már együtt voltunk az udvarhelyi Seraficumban. '36-ban már novíciusok voltunk Csíksomlyón, '38-ban érettségiztünk. A vajdahunyadi teológián 1939. október 7-én tettük le a kisleveletet. Életünk legszebb éveit voltak. Andriska volt a leghuncutabb, a mindig vidám, a derűt szerző, mindenkin segítőkész, örökmozgó, gyakorlatias, minden nehéz, sokszor lehetetlennek tűnő feladatot is megoldott. Nagyon szerettük, de ő is szerette a közösséget, igazi társas lény volt, aki elemi erővel adta át magát a regulának. Naiv is volt, úgy képzelte, hogy egész pályáját valamelyik népes rendházunkban a nyár melegében fogja leélni. Hát nem így alakult az élete. A sors azonban másként íratott, mindig olyan feladatokot kapott, amelyekben az egyedüllét lett az osztályrésze. A teológiát 1943-ban fejeztük be, június 2-án szentelt fel Gyulafehérváron Márton Áron püspök úr. Egy évig még Hunyadon szolgáltunk mint studens papok. '44 elején helyeztek ki engem Fogarasra, őt Kőhalomra. Nem tűnik szentségtörésnek, el kell mondanom egy dolgot a kőhalmi létéről. Itt találkozott az én falumbélimmel, Ferencz Erzsébettel, aki évtized múltán a szakácsnője lett. Rőla azt kell tudni, hogy a román világban férjhez ment a Szárhegyre kihelyezett kultúrznás román tanítóhoz, Otea Sanyi bához. Mert az Alexandruból Szárhegyen Sanyi lett, megtanult magyarul, meg is szerették. Hanem '40-ben, amikor bejöttek a magyarok, el kellett húzzák a csíkot a faluból. Ő, nem Sanyira haragudtak, hanem Erzsikére. Nem tudták megbocsájtani neki, amiért románhoz ment férjhez. Eladtak mindent, s áttelepedtek Kőhalomra. Erzsike a két fiúval egyedül maradt, mert az öreget mint tartalékos tisztet behívták a román hadseregbe, és ki is vitték a keleti frontra. Közben meghalt a kisebbik fiú, Erzsike ott maradt szál magában a nagyobbik fiúval. És a háború vége felé özvegyen is maradt. Otea Sanyi bácsit 1944. augusztus 22-én, Románia átállása előtt egy nappal lőtték le Jászvásár mellett. Ugye, milyen kiszámíthatatlanok a Jóisten útjai? Bélfenyér? Sokat nem tudok az ottlétéről. Valószínűleg az történt, hogy '40-ben Dél-Bihar, minek utána leszakadt a váradi egyházmegyéről, Márton püspök úr juriszdkciója alá került, tehát az elmenekült papok helyébe kénytelen volt erdélyi papokat helyezni. Andriska 1947-ben került vissza ujjongva vajdahunyadi rendházunkba, s lett a teológusok gyámolítója. De ekkorra már megkezdődött a hajtóvadászat ellenünk.

(Folytatjuk)

DOBOZI ESZTER

Adieu, fájdalom

DOBOZI ESZTER (1956) Kecskemét

Eldobom, akár a rongyot,
és mondom, adieu, fájdalom,
elintegetek, csak menj el,
holnap már nem leszel velem,
nem velem leszel, elkotródsz
valamerre messze, ördög
fiába bújsz, szétmállasz
talán egy porlepte sutban,
mint vedlett bőr, olyan leszel,
báb, melyből kiszállt a lepke,
elfelejtem szűrásaidat,
emlékeimből kihull
észveszejtő szaggatásod,
elengedem őt is, ki fáj
belőlem, mint nyútt gúnyát,
hajítom ki, s hagyom magam
így újjászülődni menten...

Vezeklőn

Égi akkumulátorom, ki fejtett le Rólad?
Rád csatlakozó kábeleimet ki tépte szét,
hogy testestül-lelkestül erőtlen roskadozzam?
Ki volt, aki közéd-közém tolult, hogy el nem ér
Hozzád egy sóhaj sem, imáim félbeszakadnak,
s nem jön se jel, nem jön a várton várt jó sugallat
sem, nem üzensz, csak a fájdalom küldözgeti rám
vérebeit, hogy marjanak, szaggassanak. Ki vámszedői az álomi s álmon inneni rémek?
Távoztasd el tőlem őket, vezeklőn így kérlek.

Mint aki hallgat

Ferenczy Károly: Napos délelőtt

Akkor még voltak ilyen délelőttök.
Akkor még volt fény, mely nem éget, táplál
csupán, megvilágít, míg árnyat szóttök
a tárgyak túlsó felén, ti, sugárkák.
Akkor még volt derű: nem kellett hozzá
semmi. Egy tálnyi gömbölyűség sárgán
s piros alma fenséges alkalommá
váltja mindazt, ami itt meglátható
a fehérló abroszon, s közben lombbá
tobzódja magát a zöld, és mint hajó,

úszik az abrosz síkjában madarat
 formázó árnyával a kancsó. A jó,
 mi létezhet, itt együtt van. S ide tart,
 ami szép. Asztalnál kerti szék. Kettő.
 Egy férfi: laza tartásban az alak –
 megdöntve kissé. Szemközt velünk egy nő.
 Háttal a férfi, de odafordulván
 félig a hölgyhöz. Kalapja, mint ernyő,
 félárnyékban tartja az arcot. Pusztán
 azért, hogy a szem zavartalan fusson
 a betűsoron. Percét meg nem unván
 e könnyű jelenésnek talán ujjong,
 mert a dal most fölizzik a kezében
 tartott könyvben. A varázs ki ne hunyjon,
 a lapok, mint a nap, olyan fehéren
 világítanak. A női arc talán
 távolba merítkezik, talán réved.
 Egyik kéz a karfán, másik áll alá
 támasztva. Mint aki hallgat. A teste
 nyakáig, a csuklóig – s a szoknya bár
 nem látható –, a bokáig lefedve,
 mégis tárva, s készen arra: átfolyjon
 rajt a szó, a szó, a szó! S csak a csipke,
 a ruhaujj lobogása, a fodrok
 jelzik finom rezgését levegőnek,
 az élő tűznek, mely a mondatokból
 megképződik...

TURCSÁNYI ANTAL, Ajándékozó, 1993

GYŐRI LÁSZLÓ

Strázsa

Öröme volna legalább!
Mivel a térde nem hajol,
állva szunyókál valahol
Indiában az elefánt.

Igazi strázsa ez a vad,
ahogy ott áll a sűrűben
moccanatlanul, éberen:
azok a fülek, agyarak

soha, sohase alszanak,
ha be is csukódik a szem,
a csontja sem, a füle sem
alszik a sűrű fák alatt.

Libben a füle: recsegés,
agyara moccan: ropogás,
a dzsungel mélye csupa vész,
az ember alja vermet ás.

De kéne valami öröm!
Ez az ízület nélküli
elefánt épp úgy szenved
a poklot, a maga külön

sötétlő űrét, a hiányt,
akár az emberek emitt
városaik és falvaik
mélyén a finomabb magányt.

Választ egy fát, mely tetszenék
hú görcsei-, tüskéivel,
ezután ez a strázsa hely
aludni állva, nézni szét.

Leszáll az éj, a rokmadár,
erre a helyre visszajár,
nőhet új erdő, száz határ,
itt alszik ezer éve már.

GYŐRI LÁSZLÓ (1942) Budapest

HALÁSZ MARGIT

A vörös nyelvű párdúc

(regényrészlet)

GÓLYÁK

A puszta északi végén, a tölgy-köris-szil ligeterdőhöz közel áll a Boldogságos Szűz tiszteletére felszentelt kolostor. Az egyhajós templom falrészzeit keskeny ablaknyílások tagolják. A festői, ligetes környezetben álló romantikus pusztatemplom celláiban nővérek töltik dolgos mindennapjaikat. Imádkoznak, papírvirágokat készítenek, és halotti szemfedeleket csipkéznek. Ugyancsak csinálnak még úgynevezett kishalottak, azaz kislány halottak részére kék vagy rózsaszín szalaggal díszített fehér virágos koronákat is. A korona alapja kerek abroncs, erre két, egymást keresztező ráámát hajlítanak, és virágokkal borítják. A halotti koronát a szertartás során a koporsó előtt viszik a nyoszolyólányok, majd a temetés végén a keresztre akasztják. A nővérek egytől egyig részt vesznek a foglalatosságban, munka közben hangosan imádkoznak a halottak lelki üdvéért, csak Rozália nővér az, aki igyekszik mostanában kivonni magát a kézműves-munkálatok alól.

Anyám, én ma inkább a kertbe mennék, a muhar meg a paréj megeszi a terményt.

Anyám, én ma inkább felsúrolnám a kápolnát, aztán a pöcegödörök környékét felgereblyézném.

Anyám, én ma penitenciára vonulnék.

Azt jól teszed, mert van bűnöd elég, mondja szigorúan a rendfőnöknő.

Milyen érdekes, pár hónapja nagy divatja kezd lenni a lakodalmi virágdíszeknek, erre is kapnak a nővérek számtalan megrendelést. Eleinte a rendfőnöknő ellenezte, túlságosan világinak tartotta a négy násznagyvirágra, négy szülővirágra, testvérvirágokra, koszorúslányvirágokra, vendégvirágokra szóló megrendelést. Aztán rájött, hogy soha nem látott bevételre tehetnek szert a lagzis munkákból, melyet Isten országának építésére fordíthatnak, és talán a Szűzanyának sem lenne kifogása a menyegzői kalmárkodás ellen. Továbbá a galamblelkű nővérek is szívesebben szorgoskodnának a menyegzői, mintsem a temetési kellékekkel.

A kolostort patkó alakban körbeöleli egy őslápos, melynek süppedékes zsombékjára ha valaki egyszer rálép, örökre el kell felejtene e szép földi virágoskertet. Mert a láp tavasztól őszi virágpompában díszlik. Már januárban kikapattan a reketyefűz, majd a keserű kakukktorma festi fehérre a halmokat, melynek alja már tőzeggé vált. Őt követi a réti boglárka, a nagy békakonty, aztán áprilisban jönnek a kosborok, majd szépen sorban a sisakvirág, gyöngyvirág, nőszirm, szegfű, menta, lizinka és egy különleges rovaréó növény, a harmatfű. Állatokban sincs hiány, békák, teknősök, gőtéek, siklók, ludak, récék, szárcsák, gémekek kedvenc helye a láp. Régebben szinte állandó vendég volt itt a fekete gólya, de hát addig-addig ijesztették, kergették, zavarták, amíg jobbnak látta, ha továbbáll, és keres magának békésebb helyet. Pedig tényleg nem tehet semmiről, tényleg nem csinált semmi rosszat, csak tette Istentől rendelt dolgát, kereste a mocsárban a békát. Aztán egyszer csak a fűzfa tövéénél, hopp, beleakadt a csőre valami rongycsomóba. Próbálta lerázni magáról a terhet, de ahogy rázta, egyre inkább kihúzta a zsombék tetejére. Még szerencse, hogy ott

volt az a fűzfa, mert annak a tövénél nem süllyed annyira a láb. Ott állt szegény állat, a csőrére tekeredett koszos pántlikával, és várta, egyre csak várta a szabadítást. Szerencsére nem kellett sokáig ácsorognia, nemsokára jött a kolostorba a pék legkisebb fia, Mátykó, hozta a kenyeret a nővéreknek. Meglátta szegény, szerencsétlenül járt gólyát, megállt, hogy segítsen rajta.

Húzza.

Huzigálja.

Egy kispárnányi pakk került elő a cuppogós vízből. Mátykó hóbertos legény volt, először az ötlött fel benne, hogy kincset talált. Épp elég kincses mesét hallott gyermekkorában, mely mind-mind arról szólt, hogy a szegényember legkisebb fia a mocsárban megtalálja az elrejtett aranyakat. Ő otthon a legkisebb fiú, hát akkor ez most az ő meséje.

Nem kell többet hajnalok hajnalán cipelnie a liszteszsákokat és vetni a cipókat.

Tanulni fog, iskolába jár majd, és még akármilyen is lehet belőle.

Tanító.

Jegyző.

Kocsmáros.

De ha egyik sem jön össze, egye fene, lesz majd pap.

Mátykó forgatja, piszkálja a csomagot, kibontja felül.

Uram, Teremtőm!

Ez nem kincs, hanem egy csecsemő megfeketedett arccskája.

Mit húzott ő ki a lápból, édes Jóistenem?

Egy rongyokba csavart halott csecsemőt.

Vitte hát rögtön a kolostorba, útközben azonban rá-rápillantott a címeres ágyneműnek tűnő rongyra, mellyel a kisdedet becsavarták. Nem akart hinni a szemének, mert a címer a kolostoré volt, nézegette eleget, miközben a kapus nővért várta. A címer alatt pedig ott piroslott két betű, az egyiket tapintatosan bekente a sár, de a másik jól olvashatóan az R betűt adta ki.

Ó, te legény, miért hoztad vissza szégyenszemre?

Miért nem hagytad a mocsárban?

Nem is te találtad?

Hanem kicsoda?

Egy fekete gólya.

Na, ne bolondozz!

Átok verjen minden fekete gólyát, pusztuljanak innét.

Pedig a fekete gólyánál keresve se találni szebb madarat. Feje, nyaka, melle és háta fekete, mely fémes zölden vagy ibolyásan csillog. Röptében a szárnya alatt egy fehér háromszög ábrázolódik. Csőre és lába piros.

Piros, mint a friss vér.

Tűnj el innen, te pokolfajzat, te istenverte, átkozott madár!

Meg ne lássunk itt többet!

Mátykót, aki eddig át sem léphette a kolostor kapuját, a rendfőnöknő behívta a cellájába.

Ugye tudod, hogy ezt az ártatlan gyermeket valahonnan a juhászokból hurcolták ide az éj leple alatt?

Tudod, mit?

Isten szent rendje szerint eltemetjük szépen. Meglesz érte a jutalmunk a Paradicsomban. Fogadalmunk van a Szent Szűz előtt, hogy imádkozzunk és jóvá tegyük mások bűneit. Arra kérlek, ne szólj róla a juhászoknak, biztos a nagy szükség indította bűnre a szegény anyát.

Megígéred?

Anyám, a gyerek nem a juhászoké.

Hanem kié?

A ruhán, amibe csavarták, a kolostor címere van.

Miről beszélsz, te ostoba paraszt?

Milyen ruhán?

Milyen címer?

Nincs már azon semmiféle címer, bekente azt a sár.

Nem volt az sáros, anyám, csak egy helyütt, a többi része patyolatfehéren maradt, ezért is merem állítani, hogy rajta volt a címer. A tulajdon két szemmel láttam.

Nos, vegyük azt, hogy elvette az ördög a józan ítélőképességedet, és így láttad. Gondolj csak bele, hányszor volt már úgy, hogy a félsült kenyeret sültnek láttad, mert rosszul esett rá a fény?

Nos, hányszor is?

Igaza van, anyám, sokszor volt így. De honnan tudja?

Tudod, fiam, mi, Jézus menyasszonyai, sokat tudunk. Olykor még egy kicsit többet is a kelleténél.

Hát így.

Mit kérsz azért, hogy életed végéig hallgass erről?

Mondd.

Csakis a szegény juhásznő érdekében kérem tőled. Nem szeretném, ha áristomba kerülne. Volt már régebben is gyermeksikkasztási ügye, Isten a tanúja, de akkor a részeges, ütlegelős férjére való tekintettel felmentették. Hogy mennyit, de mennyit imádkoztam már én szegény ágrólszakadtért. Ígérem neked, most is közbenjárom majd érte Istennél. Úgyhogy nyugodtan felejtsd el a mai fertelmes, pokoli hajcihődet, a kisdéd lelke már jó helyen van, ott fenn, ahova mi is vágyunk menni, a mennybe. De áruld már el végre, mennyit kérsz!

Egy pár csizma árát, anyám, hogy ha elenged apám, télen el tudjak járni az iskolába.

Itt van, nesze, menj már.

Mondom, mozdulj.

Lódulj innét!

Kifelé!

Vezeklőruhában egy nővér térdel félmeztelenül a szegényes cella kemény kőpadlóján. Szöges végű ostorral csapkodja magát, a háta véres. Belépnek a nővérek és a rendfőnöknő. Elveszik az ostort a szerencsétlen nővértől, és sorban ütlegelni kezdik, miközben hangzik az ige.

Ne győztesse meg a gonosztól, hanem a jóval győzd meg.

Menthetetlen vagy, ó, ember.

Jobb a nyomorúság a nevetésnél.

Az Istent szeretőknek minden javukra válik.

Amikor erőtlenség vagy, akkor vagy erős.

Messze van az Úr az istentelenektől, az igazaknak pedig a könyörgését meghallgatja. Érted, te sátánfajzat?, sipítózik a rendfőnöknő, és teljes erőből a térdeplő hátára vág az ostorral.

Rozália nővér magára maradt. Négykézláb felmászott az ágyra, és azt érezte, hogy meztelen hasára cseppen valami meleg. Aztán még egy, még egy és sok. Ijedten a melléhez kapott, mert azt hitte, megsérült a melle. Szájába vette az ujját, meg akarta ízlelni a vér ízét.

De furcsa íze van ennek a vérnek.

Édes és lágú.

A teje indult meg.

Felnézett az ágy fölött árválkodó keresztre. Vak gyűlölet fogta el, letépte a falról, és a földhöz vágta.

Hol vagy, Isten?

Mért hagytál magamra?
 Milyen Isten vagy te?
 Mit vétettem, hogy azok az útonállók rám támadtak és megbecstelenítettek?
 Mért nem voltál ott, hogy megvédj?
 Mért vetted el tőlem a gyermekemet?
 Miért? Miért? Miért?
 Gyűlöllek, tűnj el az életemből.

Amikor összeszedte erejét, kisurrant a cellából, és az éj leple alatt megszökött a kolostorból. Ment, ment a csillagfényes éjszakában vaktában át a síkon, árkon-bokron, és egész lényét átjárta valami boldogságféle. Úgy érezte, ha kellőképpen messze megy a kolostortól, egész biztosan meg fogja találni azt a helyet, ahova mindig is szeretett volna eljutni.

A sík egy eldugott szegletében, a tippanos-perjésen túl, ahol apró halmokat rakosgat össze a homokszemekből a szél, és méternél is magasabb, sudár árvalányhajak keringőznek a suhanc szellőkkel, kicsiny ablakban fény világol. Nem messze a háztól fehér gólyák gyülekeznek. Azon is túl látszik néhány házikó. Olybá tűnik az egész, mintha falu építésébe kezdtek volna, nagy lelkesen fel is húztak négy-öt vityillót, aztán megbánták, otthagytak mindent, és eltűntek, mint a kámfor. A házikók meg kapóra jöttek messziről érkezett vándoroknak, akik erőnek erejével benyomták az ajtót, és azt mondták a háznak, jó napot kívánok, mától együtt fogunk lakni, megengedi, hogy belépjek?

Egy százéves száraz vadkörtefa göcsörtös ágaival segélykérően integet a szélrózsa minden irányába.

Csak ne öregedjete meg soha.

Olyan merevek az ágaim, hogy egy nagyobb szél többől kicsavarja az összes karomat.

Bezzeg hajdanában.

A fa tetején gólyafészek. Két gólya kelepel hátravetett fejjel. Valamit nagyon el szeretnének mondani egymásnak, mielőtt útra kelnek. Talán egy régi mesét, talán egy verset, talán egy mondókát, amit ezen a nyáron tanultak.

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy fekete gólya, aki túl a síkon egy mocsár mellett rakott fészket. Egyik nap békát keresett a zombék szélén, amikor valami beleakadt a csőrébe.

Ezt ne meséld tovább.

Ezt hagyd.

Ez nagyon szomorú.

Gólya, gólya, gilice, mitől véres a lábad?

Tényleg nem tudsz semmi szívderítőt előadni a hosszú út előtt?

Gólya, gólya, vaslapát, hozzá nékem kisbabát.

Na, ez már jobb.

A fénylő ablakú házikó gazdasszonya nem vár az élettől semmilyen kisbabát.

Korát tekintve lehetnének még gyermekei, de köszöni szépen, nagyon jól elvan itt az árvalányhajak között. Nem bántja senki, miért is bántaná, köztisztelőnek örvend, ő csinálja a környék összes lakodalmára a menyasszonyi csokrokat, meg úgy általában mindent, ami a díszítéshez kell. Ha nem lenne Rozália, akit egy ideje már csak Rocskának hívnak, nem lennének lakodalmak. Márpedig az emberek a síkon is szeretnek házasodni. Különösen ősszel, szüretkor. Rocskának reggelig még negyvenöt papírvirágot kell kivagdosnia, de nem is az a legnagyobb munka, az megy magától, hanem a lakodalmi bokrétával van egy kis gond. Attól fél, nem lesz elég a gyertyadarabka, ami a rózsbabimbók keményítéséhez szükséges. Mert a krepp-papír önmagában lekönyul egy idő után. A lakodalmi bokréta a nyoszolyólányok bal karjára lesz erő-

sítve. Aztán az üvegtollas legényvirággal is kell még egy kicsit dolgoznia, a két rózsza közül az egyik nem lett valami szép, nem lett szabályos. Rocska pedig olyat nem ad ki a kezéből, ami nem tökéletes. És a színekkel is mennyi, de mennyi a baj. Van, aki rikító színpárosítást, citromsárgát kékkel rendel, más családok meg a pasztellszíneket részesítik előnyben, megint mások egyszerűen csak rábizzák, csináljon valami nagyon szépet, olyat, amiről még hónapok múlva is beszélnek a síkon. Na, hát ez a legnehezebb, mert amikor készen lesz vele, sorjáznak ám a kritizáló mondatok.

Ezt nem lehetne egy kicsit sötétebbre cserélni?

Nem volt világosabb papírja?

Ezt direkt ilyen kacskára gondolta, vagy ilyenre sikerült?

Egyszer egy család annyira felbőszítette, hogy a vőfélyvirágot nem is csinálta meg nekik. Hiába jöttek érte, azt mondta, megteszi majd a régi is, tűzze fel azt.

De ez a család most nem ilyen.

Ez a család tisztességes.

Ez a család kedves.

Ez a család rendes.

Nem is csoda, a pék legkisebb fia lesz a vőlegény, a menyasszony meg a városi jegyző egy szem lánya. Minden anyagot a jegyző lánya hozott egy ládikában, mindenféle színes gyöngyöt is hagyott nála.

Csak nyugodtan dolgozza bele az összeset a virágokba, utasította a lány.

Ne legyen még egy ilyen a világon.

Vakuljon bele a szeme annak, aki ránéz.

Sohase felejtse el azt a menyasszonyi csokrot, szótagolta keserűen.

Rocska bele is dolgozta. Ilyen szép munka még nem került ki a keze közül. Most, hogy elviszik, egy kicsit fáj a szíve értük, ilyen még nem volt vele soha, hogy ennyire sajnálta volna a virágait.

Egy kicsit nagyon fáj.

Annyira fáj, hogy majd szétfeszíti a mellkasát.

Szorítja ott benn valami, alig kap levegőt.

De miért nem jönnek már a díszekért?

Csak nem történt valami baj?

Nos, hát majd csak megérkeznek, addig meg úgy gondolta, összepakol a kis égre nyíló házikójában. A kisvirágvágót, a nagyvirágvágót, a levélvágót és a liliomvágót szépen megtisztította és a helyére tette. Összerakta a verőket és az ollókat is. Az egész műhelyfelszerelés elfért egy fafiókban. Az ollóval kivágandó virágok számára készített papírsablonokat egy külön dobozkában tartotta, melyet régi képeslapokból varrt össze. Volt a képeslapok között egy, mely a főváros pályaudvarát ábrázolta. A nagy épület előtt az utcán nyitott kocsiban esernyős dámapák ültek, pedig javában sütött a nap. Rocskának nem fért a fejébe az esernyő és a napsütés, de aztán rájött, hogy valami úri divat lehet, amihez neki itt a tippanos-perjésen túl sohasem lehet köze. Jobb is, ha nem látja.

Jobb is, ha kinéz az ablakon.

A gólyák még mindig kepeltek, bizonyára nagyon hosszú lehetett az a történet, amit el kellett mesélniük. A függönyre légy mászott, erőtlen őszi légy, és elképesztő erőfeszítéssel próbált feljutni a függöny tetejére. Pár centiméter után azonban rá kellett jönnie, hogy túl sokat vállalt, és lassan elkezdett csúszni lefelé. Rocska nézte a földön vergődő legyet, ahogy kicsiny, fonyadt testéhez egyáltalán nem illő dörmögő hangon vívja haláltusáját.

De hogy elpusztult-e a légy vagy sem, nem derül ki, mert egy szekér áll meg a házikó előtt. Ismeretlen férfi ugrik le a bakról, és magabiztosan kopog az ajtón.

A virágokért jöttem, mondja határozottan, vinném őket.

Ebben a pillanatban felrepül az összes gólya. Rocska és az idegen férfi is odakapja a tekintetét a hang irányába.

Gólyák, mondja Rocska.

Gólyák, mondja a férfi.

Szépek.

Szépek.

Rocska csomagolja a mesébe illő virágdíszeket, a férfi szeme megakad finom madárujjain.

Az öcsémnek lesz.

Holnap lesz az esküvője. Vagyis lett volna. A menyasszony megszökött a régi szeretőjével.

Akkor elviszi?, kérdi Rocska, és maga sem érti, miért szeretné, ha maradna az egész hóbeleganc nála. Még azt sem bánná, ha nem fizetnének érte semmit. Úgyis csak a kézimunkáját tette bele.

Meg a szívét.

Meg a lelkét.

Meg a reményét.

Hát én nem is tudom, tétovázik a férfi, mindenesetre itt a pénz. Rocska elveszi, a férfi köszön, és felszáll a szekérre, meghúzza a kantárszárat, indul.

Várjon!, kiált utána Rocska, ez nem jár nekem. A férfi megállítja a lovat, Rocska utána szalad, visszaadja a pénzt.

Gyí, te.

Rocska a vadkörtefára néz, a fa tetején a fészek üres.

Fél.

Fázik.

Reszket.

Arra gondol, hogy nagyon hosszú lesz a tél, nagyon sokára fognak visszaköltözni a gólyák.

Várjon!, kiált a kocsis után. Ne menjen el, jöjjön vissza, nézze meg a kézzel hímzett menyasszonyi fátylat is.

Szél Pál nem ment el, maradt. Egészen éjfélig beszélgettek, de a kézzel hímzett menyasszonyi fátyol megnézésére csak egy évvel később került sor.

Velőtrázó jajveszékelés hallatszik a pékség felől. Rocska, a pékné jajgat. Istent káromolja, pedig nem egészen illő kétgyermekes édesanya szájából az istenkáromlás. Még megtanulják a gyermekei, és nem lesznek képesek igazhívó életet élni.

Nem gyötörtél még eleget, Isten?

Ki vagy te, hogy mindenki hátát véresre vered az ostoroddal?

Miért kell neked még az én hites uram is?

Azt gondolná az ember, hogy meghalt a férje. Pedig nem, dehogy. Él és virul, sőt mi több, nincs boldogabb pár a síki városban náluknál. Hét éve házasodtak össze, Szél Pali az árvalányhajás felől hozta az asszonynak való Rocskát. De hát őt mindenki ismeri, emlegetik is, hogy nincs a síkon azóta hozzá fogható csináltvirágos. Mert Rocska felhagyott a szakmájával, a két gyerek meg a pékség mellett nem maradt ideje. Különösen azóta, amióta az apósa, az öreg Szél ágyának esett. Pedig kérvényezték, hogy ha egy mód van rá, ne vigyék el még Palit, hátha szép lassan véget ér a háború.

A háborúk nem érnek soha véget.

A háborúk örökké tartanak.

Hiába vitték el már mindkét testvérét, az öccsét meg a bátyját is, a háborúnak még Palira is szüksége van. A cipókat szaggatta éppen, amikor a kisbíró beállított hozzá, hogy huszonnég órában belül be kell vonulnia. Pali becsülettel ki-

szaggatta az aznapi adagot, keresztet vetett a kemencére, és elindult a háborúba.

Szegény Rocska, mi lesz most vele?

Mi lesz a gyerekekkel?

Mi lesz a pékséggel?

Mit kezd majd a két péklegény mester nélkül?

Tavasz van, kenyérillatú tavasz. Lassan másfél éve annak, hogy elvitték a pékmestert, Szél Palit a háborúba. Eleinte még jöttek, jövegettek tőle a levelek, melyekben pontos leírást adott, hogyan vezesse a felesége a pékséget. Aztán nem írt már semmit a pékségről, csak a tengerről, meg arról, milyen finom illata van a tengeri szélnek. A sirályok milyen ívben kapaszkodnak bele a szélbe, milyen hangot adnak, hogy tisztára olyan az a hang, mint azé a kismalacé, amelyik nem fér hozzá a kocához, és éhen marad.

Drága feleségem, Rocska, itt semmi különös nincs, ma a tengerben kimosztam a ruháimat, kiteragettem a parti kövekre, megszáradt, és utána vízszavettem. Tudatom még veled, hogy a szigeten, ahol vagyok, fehér szamarak legelnek, továbbá hogy egy csapat fekete gólya is fészkel a sziklák alatti bozótban.

Drága férjem, Pali, itt sincs semmi különös, csak annyi, hogy reggelre megellett Áfrika, szép kis borja lett, nem tudom, meddig tartsam, legjobb lenne majd eladni, mit szól hozzá, írja meg. Továbbá tudatom drága férjemmel, hogy Áfrika a szokásos három és fél liter tej helyett már csak másfél-két litert ad naponta. Nem tudom, mi van vele, valamiért elkezdett apadni a teje.

Azonban volt egy rejtjeles titkosírásuk is, ez alapján Rocska a következőt olvasta ki Pali leveléből: tífuszt kaptam, hetek óta lázasan fekszem, jártányi erőm sincs. Rocskának sem voltak túl jó hírei: apánk ágynak esett, fel se bír már kelni, az egyik pékinas megszökött, nem bírom tovább, jöjjön haza, mert megbolondulok.

Nagy az izgatottság a városháza előtt, ma olvassák be azoknak a nevét, akik életben vannak, és azokét is, akik már sohasem jönnek haza. Rocska is készülődik, nem is tudja, mit vegyen fel, különben meg teljesen mindegy, felveszi azt, ami tegnap volt rajta. Indulás előtt felnéz a nagy kocányos tölgyfára, amelynek tetején, egy Y alakú ág között fekete gólyapár fészkel. Épp nézte tegnap, milyen szép szivárványosan csillog a tolluk, az jutott eszébe, hogy Pali is mennyire gyönyörködne most benne. Nagyon szereti a gólyákat.

Most már egészen biztos, hogy nem ér oda időben, nem viszi a lába, egyre csak bámulja azt a fekete gólyát. Pedig legjobb lenne, ha nem nézne fel, mert ahányszor felnéz, annyiszor indul el vele körbe-körbe a világ. Szerencsére amikor lesüti a szemét a földre, megszűnik a körforgásos szédülése.

Elindul.

Pár lépést tesz az utcán, aztán vissza kell fordulnia, mert eszébe jut, hogy a tűzhely hamutartójának ajtaját nyitva hagyta, mi van, ha kipattan egy szikra, és felgyújtja a házat. Belép a konyhába, és teljes erőből becsapja a tűzhely ajtaját. Álldogál még egy kicsit a konyhában, aztán besiet a szobába, és a hétköznapi kopott szoknyája helyett felveszi a fekete bársonyt, aminek az alja olyan szépen hímezett. Lakodalomba, keresztelőre meg temetésre szokta csak felvenni. Kilép a házból, a fekete gólyák vidáman kepelnek. Ők fentről többet látnak, ők lehet, már tudják a névsort. Amikor megérkezik a főtérre, már az r betűnél tartanak.

De jó, hogy nem jött előbb.

Radics Kálmán, Rubinek Gyula, Sándor Zoltán, Simon János, Suba Sándor, Szabó Imre. Széki Pál, Szél Pál. Rocskával elindul a világ, pörög, forog, szét-

mállik a városháza, szétmállanak az arcok, kocsin viszik haza. Egy hétig fekszik féleszméletlenül, aztán kitisztul a feje, felkel, és elindul az álma alapján.

Mert Pali él.

Az nem lehet, hogy ne éljen.

Egy tengerparti házikóban él egymagában, nappal horgászik, este lámpát gyújt, és a fényénél papírvirágokat hajtogat. Mert az udvarlása alatt úgy eltanulta Rocskától a csináltvirágok titkát, hogy az ő keze alól jöttek ki a legszebb muskátlik. Rocska ezt az álmot látta, és amikor felkelt, szeme csillogott, szája kinyílt kissé, és csak ennyit mondott:

Egy a baj csak, hogy mindig háttal ül nekem.

El is indul Rocska, a szóbeszéd szerint a síkon túl, a folyóparton él egy vén halász, annak van egy látó fia, az majd megmondja neki kerek perec, mi is a helyzet Palival. Nem látónak született az a fiú, csak azzá tette a vörös nyelvű párdúc. Egy éjszakai halászat alkalmával talált rá. Eveznek, eveznek, hát valamihez koppan a ladik széle. Egy uszadékfa volt, jól látták a hold fényénél. Arrébb lökik, eveznek tovább, de megint beleakad a fa a csónakba. A fiú jobban megnézi a fát, melynek odvas mélyedéséből kivilágol valami, mintha apró tűz égne ott benn.

Az nem lehet, hogy tűz égjen a vízben.

Nyúl érte a fiú, egy élete, egy halála, ha megégeti is a kezét, látni szeretné, mi a bűbajos kórság az. Akkora az egész, mint egy kölyökmacska, súlya akár egy maréknyi föld, széles férfimarkokkal mérve. Hazavitték, dédelgették a kis szobrot, hát azt veszi észre a fiú, hogy ha kezében van a párdúc, látja a halottait. Híre megy a dolognak, mert nem lehet titokban tartani semmit a síkon, a szél felkapja és elrepíti a legeldugottabb ürgelyukhoz is.

Épp a párdúcot ne füttyülné ki?

Messziről jött gulyások, csikósok, betyárok, gazdasszonyok, kofák, pandúrok, rőfkereskedők, szűcsök, kovácsok, takácsok, özvegyek, ostorosok jöttek hozzá, megmondaná-e nekik, éle-e, hal-e a hozzátartozójuk.

Holtában mi a kívánsága?

Tud-e nyugodni haló porában?

Ki vágta el éltének selyemfonalát?

Ki vágta el a torkát?

Mert a bosszú az égbe kiált.

Rocskával viszont más a helyzet, benne nincs bosszúvágy, csak csend, mélységes csend és várakozás. Megtetszik a látónak az asszony első látásra. Szemre úgy nagyjából egyidősek. Rebeg az asszony pillája, a várakozás izgalma borzolja, no meg az, hogy nem hozott magával pénzt. Nagy zaklatottságában otthon felejtette.

Egyet se bánkódjék, szépasszony.

Nem kérek a látásért cserébe semmit.

Csak egy órácskát, egy ölelésnyi órácskát.

És szigorúan előre.

Rocskával forog a világ. De hát eddig is forgott. Felemeli a szoknyáját, arról szó sem lehet, hogy levetkőzzék. A férfi szítal fölötte, mint sas a csibe fölött, aztán lecsap rá.

Elviszi egy nagy víz fölé. Ott a sirályok elkapják tőle, kézről kézre adják, hegyes csőrükkel belevájnak a testébe ott, ahol a legjobban fáj. Végül bedobják Pali házikójának sötét, szurtos, kormos kéményébe.

És zuhan.

Zuhan.

Zuhan.

Hopp, Pali ölében földet ér. Hangosan szuszog. Inkább zihál. Majd feltápszkodik.

Egy hímtett keszkenővel megtörli magát, megigazítja ingét, szoknyáját. Visszaül a székre.

És vár.

Vár.

Vár.

Palit látja a tengerparti házikójában, most mintha egy kissé oldalra fordult volna. Félig-meddig látszik az arca.

De megváltozott.

Milyen nyúzott lett szegény.

Bizonyára a háború meg a sok éhezés. A látó elővesz egy ládikát. Imára kulcsolja a kezét, hosszan imádkozik a ládikó fölött. Majd kinyitja. Egy vörös nyelvű párducot vesz ki a ládából.

Megengedi Rocskának, hogy megsimogassa a párduc hátát. De Rocska nem óhajt simogatni, csinálja nélküle. Ő a válaszáért jött.

Igen vagy nem?

A látó szeme fehérje vérvörössé válik, önkívületi állapotban ráng a teste. Mintha mozogna alatta a föld, a szék lába ütemesen veri a padlót. Ölében szorongatja a rózsaszín párducot, tekintete a semmibe mered.

Mit lát?

Vizet látok, tengert, fehér szamarakat, sirályokat.

És?

Egy házikót, benne embert.

És?

Rocska felemeli a hangját.

És?

Rocska már-már ordítva visítazza a kérdést.

És?! Az Isten áldja már meg!

Az az ember halott.

A ruta olyan fű, amely az asszonyi méhben hatalmasan dolgozik, és amellyel sok megveszett szívű lány és asszony gyenge terhét idő előtt el lehet úzni. Rocskának viszont nem vészett meg a szíve. Megkeményedni megkeményedett, de nem vészett meg. Szereti ezt a kis mocorgó, kapingáló életecskét. Most még ha egymásra vesz három inget meg két szoknyát, nem is látszik, csak az, hogy meghízott.

Hogy jó húsban van. Arra szokott gondolni, hogy ezt a kis mocorgót Pali küldte neki ajándékba, mert ott, azon a délutánon végig Palira gondolt. Mért is ne lenne lehetséges, hogy így kapcsolódjanak össze a dolgok? Most épp a kocványos tölgy alatt szedi a krumplit, és ni, egy kis makklegényke a keze fejére esik. Úgy néz ki, mint egy rossz, csintalan kölyök, akinek még a sapkája is csibészesen áll.

Egy ilyen makklegénykéje lesz neki is.

Még három és fél hónap, az ő számítása szerint.

És, és, és megszületik Palika.

Jaj, de szép kisfiú.

Lassan féléves, és olyan erős, mint a vas.

A fekete gólyákat nézi sarkig nyitott szemmel. Ott kepelnek a kocványos tölgyön, az Y alakú ág között.

Gólya, gólya, vaslapát, hozzál nékem kisbabát, tapsoltatja Palikát Rocska. Mosolyognak, nevetgélnek. Aztán az asszony arca elkomorul. Na, de milyen kisbabát?

Így is majdnem belepusztul a zaklatásokba.

Nem szégyelli magát?

Nem sült ki a szeme?

Ezt a gyalázatot.

A köztiszteletben álló Szél családban. Hát ezért gürizett annyit a nagypapa meg a nagymama, hogy most ez a jöttment perszóna fattyakat fialjon Isten tudja, kiktől?

Hát nincs ennek se Istene, se hite?

Rocska magához öleli a dedet, finom kis labdaarcát puszilgatja. Gólyapiszok hull a levegőből a szoknyájára, elindulnak vissza a ház felé.

De mi füstöl ott a padláson? Nini, nem is füst az, hanem tűz.

Ég a ház.

Segítség!

Hozzanak vizet!

A padlás mestergerendáján ünneplőbe öltözött, fénylő csizmában, hófehér vasalt ingben, félrecsúszott fekete kalapban lóg a lángok között Szél nagypapa. Perceg a láng vörös karma, vicsorít és csattog a foga, egyik gerendáról a másikra ugrik. Nem lehet elkapni, rafináltabb, élelmesebb, mint a leggyesebb tűzoltó.

Két és fél hordónyi petróleumot öntött szét a péküzem feletti padlásrészen idősebb Szél Pál. Fél éve készült erre a délutánra, attól a pillanattól kezdve, hogy megszületett Palika.

Pusztuljon a ház.

Pusztuljon az üzem.

Pusztuljon az egész világ.

Egy fattyú se jussoljon.

Itt több kenyér ne süljön.

Sült, mert szerencsére sikerült eloltani a lángokat. Helyreállt a pékség, és még nagyobb tempóra kapcsolt. Visszajött ugyanis a háborúból a legkisebb Szél fiú, Mátykó, és kezébe vette a dolgok irányítását. Rocskának a ház végében jelölte ki a helyét a három gyerekével együtt, a nagyházba pedig ő költözött be feleségével, gyermekestül.

Ni, egy fekete gólya, mondta, miközben a kertben dolgoztak. Rocska és a legkisebb Szél fiú felesége kapált elöl, a férj mögöttük. Kergessük el, nem akarok a házam tájékán fekete gólyát látni, csak bajt hoz ránk. Miért hozna?, kérdezte Rocska, itt fészkel már évek óta, tavasszal alig várom, hogy megérkezzen. És a legkisebb Szél fiú belekezd egy történetbe, rég volt, nagyon régen. A kenyeret vittem hetente egyszer az apácnak. Egyszer, ahogy megyek az úton a láp mellett, észreveszem, hogy egy fekete gólya csőre beleakadt valamibe. Odalépek, hogy segítek szegény szerencsétlen madáron, akkor látom, hogy egy rongyokba bugyolált pakkot húz elő a zombék oldalából, a fűzfa töve mellől. Rocska egyre gyorsabban üti a kapáját a földbe, hadd haladjon jó előre, hallani sem akarja tovább a gólyás történetet.

Hát meddig gyötri még őt Isten?

Hát tényleg nem volt elég?

Kipiszkálom a rongyot, akkor látom, hogy egy halott csecsemőt húzott ki a gólya a mocsárból. Valamelyik apácáé volt a gyerek, szép egészséges kisfiú. Hogy melyiké, az nem derült ki soha. Hát ezért nem szeretem a fekete gólyákat.

Rocska előtt forog a kert, a krumpliindák beleakadnak a lábába, körbeterik, mint mérgecsigolyák, aztán a mellkasát fojtogatják, az almafa odvából kezére csorog a mézga, szájába veszi, beleharap. Bele kell most harapnia valamibe, mindegy, hogy mibe, ami épp a keze ügyében kerül. Mert látja a három haramiaalakot, ahogy leugranak a lóról, elkapják, leszaggatják róla a fityulát, letépi a ruháját, és belevágnak a testébe. Érzi a szagukat, a dohány és a savanyú bor kotújának rothadó bűzét. Hófehér mellét harapdálja az egyik,

borostás szakálla úgy szúr, mint a sarló, szőrös ádámcsutkája, mint egy eszeveszett, hegyes fogú, tébolyult rágcsáló, le-fel ugrál rajta.

Én vagyok az az apáca!, kiabálja bele az őszi kert idilli békéjébe.

Én vagyok az az apáca!

Itt a kapa, üssetek agyon!

Dermesztő a tél, vonul a fogolycsapat a fellegekig érő hegyek között. Pali bozontos szakállán és szemöldökén jégcsapok lógnak. Végre egy kis völgykatlanba érnek, ott hátha szűnik a jeges szél. De még addig hosszú az út. Fekete imakönyvét a zsebében szorongatja, nyeli a hideg levegőt, és közben imádkozik.

Add meg nékem ma.

Mindenkinek megbocsájtok, motyogja, és érzi, hogy valami húzza lefelé páncélossá fagyott kabátját. Egyik fogolytársa az, maradék erejével próbál belekapaszkodni az egyetlen bizonyosba, ami még ehhez a világhoz köti.

Lőj agyon, testvér.

Vagy adj egy falat kenyeret.

Pali úgy tesz, mint aki nem hallja, napok óta nem kaptak semmilyen enni-valót.

Miből adna?

Ami nincs, abból nem tud adni. Fekete imakönyvét markolássza, gyorsítja lépteit, érzi, hogy az erőtlen ujjak lecsúsznak a kabátja széléről.

Megy.

Megy.

Megy.

Ez a legtöbb, amit tehet. Az út két oldalán bakatársak térdre rogyva a hóba nyújtogatják a kezüket.

Lőj vagy adj.

Adj vagy lőj.

Ne hagyj itt.

Nem hallod?

Persze, hogy hallja, még nem süket és nem is bolond, fel tudja fogni, mi történik körülötte. Felfogja, de nem érti. Botladozva folytatja útját az öszvércsapáson. Végre megérkeznek a szűk völgybe. Nini, egy istálló, benne szalma. Vagy kétszázan férnek be, Pali az egyik sarkot célozza meg, ott van egy nagyobb halom szalma, abba, mint egy sebzett állat, jól belefúrja majd magát, és akkor reggelre talán nagyobb lesz az ereje. Betakarózik a szalmával, mellkasára teszi az imakönyvét, és álomba imádkozza magát.

Legyen meg a Te akaratod.

Uram, nem pörölkök Veled, te ott fenn biztosan jobban tudod, mi végre ez a szenvedés. Áldalak, mert megtartottál, áldalak, mert ide hoztál az istállóba, ahol a Fiad is született. Add meg nékem, drága Uram, az éjszaka nyugalmát, viselj gondot drága feleségemre, gyermekeimre, apámra, testvéreimre. Szabadíts ki, Uram, ebből a földi pokolból, ha egy módod van rá, ha nincs rá mód, tartsd meg az életem holnap is, ámen.

Reggel az istálló ajtaja kivágódik, egy szakállas, görnyedt hátú fogoly rohan ki rajta.

Ordít.

Jajveszékel.

Őrjöng.

Alig bírják lecsillapítani.

Ha meg nem fogják, tán a világ végéig szalad, és ott beleveti magát a semmibe.

Vajon mit láthatott Szél Pali?

Hajnalban arra ébredt, hogy síri csend van körülötte. Nincs szuszogás, gajdolás, motyorékolás, köhögés, tüsszögés, horkolás, krákogás. Az első gondolata az volt, hogy a többiek továbbmentek, ő meg itt maradt egyedül. Őt készakarva itt hagyták.

Egy szál maga.

Egyetlen lélek a lélektelen bércek közé szorítva.

Poklon túli félelem.

Egyedül lenni embernek a világon.

Aztán, ahogy elindult a kijárat felé, beleakadt a lába a mellette fekvő fogolyba. Az ablakon beszűrődő fényben jól látszottak a testek. Mind a kétszáz ott volt. Ettől aztán egy kicsit fellélegzett.

Mégsem hagyták itt.

De mitől lett ilyen piros a szalma?

Pali lehajolt, oldalra fordította a lába alatt heverő testet.

Testvér, kelj fel.

Nem kel fel már az soha többet, egybemoszog, mint egy zsáknyi koszos rongy.

Uramisten, ez nem lehet, ennek át van vágva a torka.

Ennek is.

És ennek is.

Mindenkinek.

Mind a kétszáz embernek átvágták a torkát. Éjszaka egy kóbor banda megölt mindenkit. Ő csak a szalma miatt maradt életben.

Isten meghallgatta az imáját.

Hull az ónos eső az égből egyenesen a foglyok nyakába. Egy ló kidől a sorból, remegve kiszend. A félőrült foglyok rávetik magukat. Véresek lesznek nyakig, mert tépik, harapják, ahol érik. Két pofára zabálják a véres húst. Napokon át kóborolnak. Nem lehet azt menetelésnek nevezni. Egyszer csak feltűnik egy zöldellő völgy: végtelen nádas, zsombékos halom, úszólápmezők, gőzölgő mocsár. Ez lesz az ígéret földje.

Ha egyáltalán bejutnak oda.

Pali a mocsáron gázol térdig iszapban, a nádtorzsa szalagosra hasítja a lábát.

Szorítja az imakönyvét.

Imádkozik.

Ha a mocsárban gázolok, és a nádtorsa szalagosra hasítja a lábamat, szeretet pedig nincs bennem, semmi vagyok.

Aztán egy tövises bozót megszagatja a ruháját, arcába, kezébe mar, de megy.

Ha tövises bozót szagatja is ruhámat, arcomat, kezemet túske szúrja, szeretet pedig nincs bennem, semmi vagyok.

Estére egy táborféléhez érnek.

Adjatok enni.

Éhes vagyok.

Csak egy falatot.

Hát nesze nektek, falat, mondja a vérszomjas vadállattá vált tiszt, és egy hullának felmetszi a hasát. Habzó szájjal beleszuszakol vagy öt kiló krumplit meg mindenféle zöldségeket.

Egyetek.

Egyetek ki a hasából.

Finom a vacsora, ízléses a tálalás, na egyétek, kutyák.

És sátáni hangon röhög. Aztán üvölt, kurjant, óbégat, és kezével a halott hasát marcangolókra mutat.

Hullarablók.

Zabáljatok.

Zabáljatok, a hullarabló kurva anyátokat.

Zabáljatok halálra magatokat. Úgyis megdöglötök. Úgyis megdöglök itt mindenki. Csak én maradok életben, és amíg élek, nevetek rajtatok, nyomorult kutyák. Ha-ha-ha.

De a java csak eztán következik.

Rongyba tekert, kristályosra fagyott hússal házal az egyik fogoly.

Húst adok, dohányt veszek.

Húst adok, dohányt veszek.

Miféle ez a hús, mondd!

Honnan szerezted?

Pali is ott van a csencselés kellős közepén, ő tudja, amit a többiek nem tudnak, valami azt súgja neki, hogy ez a hús emberhús, ne vegyen belőle. Nagy a keletje, adják a dohányt, falják a húst. Veszik a húst, szívják a dohányt. Palinak összefut a nyál a szájában, nagyon megkívánta.

Istenem, csak egy falatot. Nagyon éhes vagyok. Egy falat is bűn? Egy falat, ugye, nem annyira nagy bűn, Uram?

Aztán egy kutya keveredik valahonnan a táborba. Annyi ideje sincs, hogy a réműlettől felvakkantson, elkapják, megnyúzzák és nyersen megeszik. És folytatja útját az éhhalálmenet előre, mindegyre csak előre. Négy hónap telik el, és hipp-hopp, megérkeznek a Paradicsomba.

Nagy a nyüzsgés a Paradicsomban. Hatalmas komphajók hozzák a lelkeket. Sokuk teljesen mezítelen, még egy ing sincs rajtuk, eladták a ruhájukat egy falat kenyérért. De nem baj, nem szükséges ruha a Paradicsomban.

Majd pont ezek a szegény ördögök akarnának vétkezni?

Nem mindenki olyan szerencsés, mint Szél Pál. Ő kibírta a tengeri utat, nem betegítette meg magát kolerával, se tifusszal, se semmivel. Több száz hullá hever a tenger felszínén. Azokat a foglyokat, akik meghaltak útközben, egyszerűen beledobták a tengerbe. Ne hurcolja be a járványt a Paradicsomba.

Milyen dolog is lenne az?

Mert a Paradicsom egy szépséges zöld sziget az azúrkék tengerben, és szinte hemzseg a szebbnél szebb madaraktól. Pali nem győzi kapkodni a fejét, nini, fekete gólya, ilyet még nem látott. És ott messzebb, a szikláknál, jól látja, hogy fehér szamarak legelésznek?

Hát milyen sziget ez?

Itt minden fordítva van?

Biztos, hogy ez a Paradicsom?

Így, első látásra annak tűnt. Pali lement a tenger partjára, levette a ruháit, és gondolta, megmutatja magát a napnak. De nem bírta sokáig állva maradni, mert elszédült a fénytől, megtántorodott, és oldalra dőlt. Amikor magához tért, megmosta az arcát, és nem értette, miért csípi a szemét annyira a víz. Felnézett az égre, sirályok vijjogtak, Palinak az volt az érzése, hogy bármelyik pillanatban lecsaphatnak rá.

Hess, hess, hessetek innen, csapott a kezével a madarak felé. A sirályok azonban nem tágitottak, a ruhájára akartak szállni mindenképp.

Csak tán nem akarják elcsenni ezeket a tetves cókómókat?

Hova vinnék?

Kinek kellenének?

Aztán mosásba fogott. Kimosta a ruháit. Nagy lapos tutajokká csomósodtak a tetvek a csillámló habokon. Nekik is kijárt már ez a kis kiruccanás. Közben a tenger sós vizével vívták haláltusájukat, a finom, meleg, szennyes,

retkes bőrredőkre gondoltak, amelyekben úgy dagonyázhattak, mint disznók a sárban.

Milyen szép napok is voltak.

És ennek most mindörökre vége szakad.

Pali akkurátusan kiteregette ruháit egy sziklára, megmosakodott és elszenderedett. Azt álmodta, hogy otthon van, Rocskával szaggatják a cipókat. Buja forróság ömlik ki a kemence szájából, égeti a bőrét. Eszeveszett gerjedelme támad, nem tud magának parancsolni, hátulról elkapja Rocska derekát. Az asztalig taszigálja, ott határozott mozdulattal megdönti, felhúzza a szoknyáját, és magáévá teszi. Aztán maga felé fordítja, és látja, hogy nem is Rocska az, hanem az a nő, akit egy hegyi faluban látott, és vizet koldult tőle.

A szigeten kétféle képeslapot osztogatnak, az egyikén három vitorlás és két halászbárka ringatózik a tengeren, a másikon Szűz Mária van a Deddel. Pali tétovázik, legszívesebben mindkettőt elküldené, de hát csak egyet lehet. Úgy dönt, hogy a tengerpartosat küldi, ilyet még úgysem láttak otthon. Azt írja rá, hogy minden nagyon jó, és hogy nagyon hiányoznak neki az otthoniak.

Most írja azt, ami igaz?

Hogy olyan görcsösen szaggató hasfájása van, hogy majdnem kiesik a kezéből a képeslap? Azt, hogy „csokollak bennetek”, már girbegurba betűkkel tudja csak ráészketni, kiveszik a kezéből a lapot, és viszik. Elrohan a latrinára, útközben hánynia kell, úgy érzi, felgyullad a teste. De nem szól senkinek, nem akar a félholtak sátrába menni, akik éjszaka elkúsznak a tengerig, hogy igyanak belőle, és persze belehalnak. Pali látja a hullahegyeket a tengerparton, a tengeri szél a penészes testek oszló szagát hozza. Mellette egy szerencsétlen kolerás imbolyogva guggol, aztán feladja, és beleesik a piszkába.

Kenyeret, vizet.

Vizet, kenyeret.

Ezt skandálja, és beleiszik a vékony csíkban folydogáló vizeletbe.

Hát ez nem a Paradicsom.

Ez inkább a Pokol.

Pali görcse enged valamicskét. A tenger felé néz, és mintha Krisztust látná lebegni a víz felett. Lassú, ruganyos tánclépésekben jön felé, feje körüli fény sugar, csak érjen már ide addig, amíg el nem veszíti az eszméletét.

Nem veszti el.

Mert imádkozik.

Hetednapra meggyógyul.

Mert amit Isten elkezd, azt be is fejezi.

A szigeten továbbra is tombolt a járvány. A nagy kétkerekű szekerek megállás nélkül vitték a bakák hulláit a tengerpartra, majd a temetőhajók kifutottak a kikötőből. A karantén berendezésű krematóriumát is gondosan megtisztították, befűtötték, lobogtak a máglyák. A halottégető kemence fölött szüntelenül füst lebegett. Palinak furcsa dolog jutott eszébe, felötlött benne, hogy mi lenne, ha istentiszteletet tartana. Össze is gyűlnék az emberek, a járóképes betegek éppúgy, mint az egészségesek. Pali elkezdte a szentbeszédet, és amikor kimondja Krisztus nevét, hirtelen felkiált valaki, aztán a mellette lévő bölögatva helyesel, majd annak a szomszédja, és a végén kétségbeesett, gyűlölettel teli üvöltözés hallatszik.

Menj a Krisztussal a Pokolba!

Milyen Krisztus az ilyen, aki hagyja, hogy élve elrohadjunk ezen az istenverte szigeten?

Ha még egyszer kiejted a nevét, a két kezemmel fojtalak meg!

A kártyának viszont annál nagyobb divatja kezd lenni. Az egyik baka falapokból zslugát farigcsál, azzal múlatják az időt. Aztán végre megérkezik otthonról a siki kártya, lehet ferblizni a fügefa alatt. Örömmámorban úszik, aki játszhat. De a többiek is, akik csupán megfigyelőként állják körbe a játékosokat.

Eleinte nem volt tét.

Tét nélkül játszottak.

Aztán tengeri kagyló lett a tét.

Nini, támad a szél. De milyen erős szél. Repülnek a tavaszi fényben a tök alsók meg a makk ászok. A tenger felcsapódó hullámai felé szálldosnak, és belevesznek a végtelen kékségbe.

Pali nézi a tengert, és friss kenyér illatát érzi. Kék szeme mintha a tengert tükrözné, megtelik fényvel.

Van pék köztetek?

Van pék köztetek?

Pali tétovázik, mozduljon-e. Nem akar magától semmit. Ha küldi Isten, megy, ha nem küldi, nem megy. Mégis elindul a hang irányába.

Másnap már egy nagy hajó konyháján szaggatta a cipókat. Nem tudta, hova tart a hajó, nem is kérdezte, nem tartozik rá. Az a feladata, hogy napon-ta süssön negyvenkét kenyeret meg ötszáz cipót, aztán vegye fel az imakönyvét, és imádkozzon. Zengjen hálát az Úrnak, mert életének vitorláját reménytelen irányba fordította. Fekete gólyák vonulnak, jönnek dél felé. Talán a szigetre, talán máshova. Bolondok, ha a szigetre jönnek, gondolja Pali, innen, aki teheti, minél előbb elhúzza a csíkot.

Rocska ül a nagy hosszú tornácon, ölében Palikával. Szoptat. Igaz, nagyocska már a gyerek, de hát annyira kívánja édesanyja közelségét. Addig-addig követi, noszogatja, míg az anyja kigombolja a rékljét. Nyolc gomb van rajta, ha négyet kigombol, kényelmesen hozzáfér az anyja emlőjéhez. Szopás közben rezzenéstelen pillával bámulja az édesanyját, és orrocskáján egyre több parányi verejtékcsepp csillog. Rocskának néha az az érzése, hogy ez a jelenet már megtörtént vele valamikor, de hogy hol és mikor, arról fogalma sincs.

De szép lenne, ha itt lenne Pali, és nagy, erős alakjának árnyéka megvédéné a nap pimasz sugárától. Mert éppen a szemébe süt a délutáni nap. Meg is fordul oldalra, ne süsse a Palika fejét se ez az erős napsugár. Rocska becukja a szemét, egy altatódalt dúdol. Aztán mégis kipillant.

Nahát, ilyet nem szokott, a kis buta elaludt evés közben.

Nagyon kiugrálta magát.

Rocska az oszlopnak támasztja a fejét, szunnyad ő is egy parányit, hajnalban ő van soron, neki kell szaggatnia. De akárhogy fordul, mégis rájuk süt a nap.

Hát csak hadd süssön, nincs most jobb egy édes szunyókálásnál.

Amikor ébredezik, érzi, hogy lement a nap, nem bántja már őket szúrós sugaraival.

Felrezen.

Mennyit alhattak?

Indulnia kell a jószágokat etetni.

Nem is kell indulnia, még nagyon sok idő van addig, csupán egy pillanatra szunnyadt el. A nap még javában fent jár az égen, és narancssárga fénybe öltözteti az egész tornácot. Pali áll előttük nagy, erős alakjával, az ő árnyéka védi már őket mindentől, amíg világ a világ.

TORNAI JÓZSEF

A messiás

Egy-egy rövid cigarettaszünet
kapta a fegyvernyugvás nevet.

Ha meg kitört, ráfogták a háborúra,
hogy a vér a megtisztulás kora.

És ha harminc vagy száz évig
tartott az öldöklés, rombolás,

azt mondták: így akarta a messiás.

Lángja zöld szemednek

Hegyek közt lakásom,
te vagy a világom,
régí folyóvíznek
zúgását hallgatom.

Ha szólítanálak,
adnál édes választ,
minden szavad partján
könnyeim hullatnám.

Ékes egyetlenem,
védőm, veszedelmem,
karom a karodba
szívem virágozza.

Szeretném ruhádat,
bontani az ágyad.
Az erdők, a mezők
zengnének menyegzőt.

Lángja zöld szemednek
nem lesz már szelídebb,
de látásom lombján
csapkolódó orkán.

TORNAI JÓZSEF (1927) Budapest

Ugyanaz a film

Nem szeretnék magamban meghalni,
arra kérlek: szorítsd a kezem,
hogy a föld erői ne hatalmi
szóval döntsék el, meddig élet az életem.

Amíg te akarod, addig éljek,
nem hagyhatlak itt durván egyedül.
Fejedben fortyognak a miértek,
mikor homlokom a párnán félre dűl.

Legszebb az volna, ha velem jönnél,
együtt, nincs ennél forróbb irgalom,
nem volna elevenebb semmi ennél:
karodban csüggni az utolsó uton.

Látod, megint reménykedek: micsoda remény!
Orfeusz és Euridiké legyőzi a mítoszt,
addig jutnak, míg a krétakori fény
azt mondja: végre itt az örökléti most.

Aszfodélosz ágyon látlak fátyolos szememmel,
ne hagyj itt, ne hagyj itt, könnyörgök, szívem,
a mi halálunk, nézd, gyümölcs-lázzal tölt el,
s úszunk-bukunk a páros tengeren.

Ne még, ne még, hagyj lélegezni, kozmosz,
mindig ott maradunk, hogy veszni soha
nem engedik az istenek, s ne sikoltozz,
mikor elizzok, mint oltáron a fa.

Nyitott tekintettel akarok elmenni,
látni arcod, és látva: a szerelem
pillanata a halálban visszamenti,
amire hiába vágytam, mező-mellemen

az alkonyattól vonakodó virágot.
Jaj, szorítsd, szorítsd magadhoz szirmaim.
Nincs más leckéje a kényszer búcsujának,
hogy a kezdet és vég ugyanaz a film.

SERFŐZŐ SIMON

Féltem

Csak este,
sötétedés után
ne kellett volna
fölmennem a padlásra,
vagy ki, túl a kapun.
Féltem, hátha ott lapulnak a mókárok,
akik ki tudja, mik, kik lehetek,
s akikkel egy vénasszony ijesztgetett.
A kutya beleborzadt,
az óljából kijönni se mert.

S anyámnak mindig
ilyentájt jutott eszébe,
amikor már szuroksötét volt,
a konyhára mi kellene.
Az emberevők meg,
mert mások meg azokról suttogtak vészjóslóan,
az olyan gyerkőcök után, mint én,
napszállta után kutatták a határt,
meg felmászva a házfalon,
fürkésztek a padlásokon.

Jó helyen!
Úgy bújtak el ott, ahogy akartak.
S akit kifigyeltek,
már el is kapták, jaj volt neki.

A tűz helyét,
ahol az üstben megfőzték őket,
megleltem a tarlók,
ugarföldek szélén.
Csak a csontjukra nem találtam sehol.
Biztosan elásták,
jó mélyre,
ne tudja a szél kikaparni,
kifordítani se az eke,
ha barázdát húzva
összel arra menne.

SERFŐZŐ SIMON (1942) Miskolc

A kutya láthatta

Egész éjjel
nem tudtam aludni,
annyira ugatott a kutya.
Vonított is közben,
talán azért, nehogy elunjam.

Reggel anyámat,
akárcsak magamat az ágyban,
úgy találtam a kiskonyhában,
kialvatlanul.
Nagyon bánta,
a fazékból tegnap este
a forró vizet
kiöntette velem az udvarra.

Biztosan leforráztam vele valakit.
Ki tudja, kinek a szelleme
járhatott itt éppen.
Én meg zutty rá!
S a kutya láthatta, mi történt,
s hallhatta is,
ahogy ijedten elrebbent a sötétben.
Ezért voníthatott,
mintha jajgatott volna
a szellem helyett is.

Ha nyugton hagy anyám,
vízzel nem öntök nyakon senkit,
a sámliról föl se keltem volna.
Jól elvoltam én azon,
nagyban gondolkodtam a semmin.

Mint a semmit

A csend tocsogóin át,
lélekszakadva
a szélbuckákban,
szaladtam kipróbálni,
amit fél füllel hallottam.

Szalmaszál kell csak,
s titokban, amikor nem látja senki,
ledugni a földbe,
ól tövébe.
Reggelre gyökeret ereszt,
kalászt is vet,
lesz kenyér, ne féljünk,
ki nem lehet húzni onnan!

Mint a semmit,
másnapra a szél kifújta.
Locsolgatnom kellett volna?
Mit mond akkor anyám?
Apámról nem is szólva.

Azt se hitték el,
kötelet hajítok át a magasságon,
s a Napig felmászok rajta.
Csak aztán a kazal végi
akácát választottam,
ha tüskés volt is.
Azon már a kéményen túli
messzeségbe feljutottam,
ha nem is az égig.

TURCSÁNYI ANTAL, Konfliktus, 1986

TURCSÁNYI ANTAL, Zöld lovas, 1987

TURCSÁNYI ANTAL,
Nagy fej, 2008; Erdőben, 2008;
Másnap reggel, 1993

CZÁKÓ GÁBOR (1942) Budapest

CZÁKÓ GÁBOR

Betiltatásaim rövid története

1961-ben vettek föl a pécsi jogi karra, miközben a lelkemben szobrásznak készültem Bocz Gyula barátommal együtt, aki éppen lakatos volt a Sopianae Gépgyárban. Persze, akkor sem értem a bőrömbe, és '62-ben megírtam *Simon* című első drámámat. Feledhetetlen latintanárom, Szűcs Stefi néni gépelte.

A darab megölt címszereplője kioktatja kedvesét, Annát: a gyilkosok csak azzal tudnak végezni, aki fél tőlük. Mert nem a kés halálos, hanem a félelem. A lány eleinte menekül, de megérik benne a tudás, és nem tudják megölni a gyilkosok.

E zsenge mű érdekessége, hogy fölbukkan benne későbbi munkáim néhány alapvető gondolata: az ember nem egyszerűen szociológiai jelenség, az élet és a halál közti határ nem átjárhatatlan. Lásd különösen: *Várkonyi krónika*, *Luca néni föltámadása*, *Salamon-regény* és -beszélyek, *Misztikai ösvény* stb. – utóbbiban már elének táru az említett sejtés megtapasztalása is.

Nos, az említett egyfelvonásost tanulta be a Pécsi Egyetem Jogi Karának színjátszó csoportja a Keszthelyi Helikonra, de Pestről tiltó telefon érkezett, és az előadás elmaradt. Ám az egyetem vezetése kiállt a darab és a színjátszók mellett, mire másnap újra műsorra tűzték, de ismét csörgött a Titokzatos Pesti Telefon.

Pár nap múlva a pécsi előadást sem engedélyezték, később az orvos-egyetemi színjátszók előadását is betiltották a városi KISZ javaslatára.

Természetesen indok nélkül.

Elmentem a városi KISZ hivatalába, bolyongtam különböző irodákban, de még csak nem is hallottak az ügyről. Állítólag...

A *Simon* eljutott a szegedi egyetemre is, ahol szintén az orvos- és a jogász-hallgatók próbálkoztak előadásával. Állítólag háromszor, sikertelenül.

Tudtommal a *Simon* egyetlen előadást sem ért meg, csak hét betiltást.

Nagy leckét kaptam az arctalanság mibenlétéről. Ahogy a kereszténység közösségi állapot és személyes Isten ember párbeszéd, a gazdaságkori viszonyok, eszmék és rendszerek személytelenek. Arctalankok, vagy ha úgy tesszük, pofátlanok.

Ebben az időben, a hatvanas évek elején szellemi és társadalmi ebzárlat alatt éltünk. Utazni nem lehetett, még Csehszlovákiába sem, csak nehezen. Sőt, a déli és a nyugati határ mentén továbbra is létezett a *határsáv*. Sopronba vagy a mórakalmi búcsúba csak külön rendőri engedéllyel lehetett belépni. Két szünidőben is bejártam stoppal az országot – akkor ez újdonságnak számított –, és többször letartóztattak, fogdába tettek. Szegény édesanyám halálra rémült, amikor V. vagy Cs. kapitányság értesítette, hogy megszüntették ellenem a tiltott határátlépés kísérlete miatti büntetőeljárás. Még szerencse, hogy nem kavartak főbenjáró ügyet abból, hogy az ember meg akarta nézni Kőszeg várát.

Ahogy erről ma nem tudunk, akkoriban Kodolányi János zseniális Jézus-regényéről – *Én vagyok* – nem értesültünk, Hamvas Béla teljes életműve lapangott, Weöres Sándor bölcselate és költészete is, a gyermekversek kivételével. És akkor csak a legnagyobbakat említettem. Egy pécsi színész cimborá

az élet császára lett a városban, a legjobb bulikba is meghívták, mert fejből tudott néhány Rejtő-regényt. Egy orvos barát bírta a *Micimackó* háború előtti, rongyos példányát, melyet csak nála lehetett olvasni. Modern külföldi irodalmat úgyszólván sehol, csak Sartre-típusú kommunistákat.

Egy ember azzal szerzett jogot, hogy minden társaság befogadja, hogy birtokolt egy koszos fényképet, amely Jean Cocteau-nak az '56-os forradalmat dicsőítő híres rajzáról készült.

Semmink sem volt, de a hiányt nem ismertük. Ez a hiány alapvonása. Csak éreztük, hogy ez sincs, az sincs abból, aminek örül a szív, ezért próbáltuk fölfedezni a történelmi és a társadalmi igazságot, az avantgard versformákat, a jazzt, a rockzenét, a *Bibliát* stb.

Föltehetően a *Simon*-drámát is avantgardnak minősítették az elvtársak, mert az igazság álmáról szólt, és ezt megéreztek, noha nem tudták, hogy mi a túró az.

Életünkben először láttunk balettet, és máris rajongtunk az akkor alakult Pécsi Balettért.

Az iszonyatos kultúrahányt házibulikon pótoltuk. Ne tévedjünk, a kultúra nem kultúrcikknek tömkelege, hanem emberi kapcsolatok eleven tüze, amihez természetesen hozzátartoztak a Nyugatról becsempészett lemezek, gitárpöcögtes, rokizás saját koreográfiára, Bartók-darabok ócska pianón és viták hajnalig, mert valaki elcsípett néhány Palasovszky-verset, Hamvas-gépelet hatodik példányát, vagy látott a jugó tévén egy újhullámos filmet. Megesett, hogy legalább ötszázán próbáltunk bejutni egy kb. hatvanfős terembe, ahol Pege Aladár bögözött... Nekem sikerült a legjobb kétszázal együtt, haha!

Ekkoriban írtam *Tragikus játék egy hitvány Mangalicza sertésről, aki rútul visszaélve barátai jóindulatával azok rovására különb-különb gonosztetteket követett el, mígnem elnyerte méltó büntetését* című darabomat – versnótákkal, de zene nélkül. Barátaimnak olvastam belőle, ám csak évek múlva mertem megmutatni hivatásos irodalmárnak, Somogyi Tóth Sándornak, fölfedező mesteremnek, a Kortárs prózaszerkesztőjének. Ő helyeselte a darab dugdosását. Tíz év múlva Iglódi István rendezésében a 25. Színház művészei adták elő a Dunaújvárosi Bemutató Színházban *Disznójáték* címmel. Száznál több előadásig jutottak. Kárpát-medence-szerte játszott a számos diák- és amatőr színjátszó csoport. Őket helyi hatóságaik meg-megfenyítették. Például megnéztem a vépi színjátszók előadását Ostffyasszonyfán – rendezte Gergye Rezső. Utána beszélgettünk, majd segítséget kértem a budapesti út megtalálásához. Egy helyi motoros megmutatta a járást. Másnap a járási pártbizottság vizsgálatot indított a helyiek ellen, részint az ellenforradalmi darab bemutatása, részint a nekem adott díszkíséret miatt...

A *Disznójátékot* három közsínház is játszotta. A Merlin Színházban láttam a walesi színművészetisek remek előadásában. Kötetben Amerikában is megjelent, Spiró és Bereményi műveinek társaságában.

1966 májusában hozta a Kortárs *Postáskisasszony* című beszélykémet, s rögtön beválogatták az 1967-es *Körképbe*, az év novellái közé. Vele egy időben közölte az akkoriban indult Ifjúsági Magazin *Csomagok* című elbeszélésemet. Ezért rögtön kirúgták a régi sajtós Gaál Ferencet, a lap főszerkesztőjét. Büntetésből el kellett végeznie a pártfőiskolát – 3 év...

Ekkoriban kezdtem szociográfiákat írni, csupa taburól, például az égbekiáltó lakásnyomorról *Albérlok* címmel. A hivatalos adatokat Gaál Feri akkori felesége csempészte ki az Építésügyi Minisztériumból, mert az albérlok és ágyrajárók száma titkos volt. A Valóság megbízásából írtam a korrupcióról –

TURCSÁNYI ANTAL, Barkafa, 2008; Kezes barány, 2008

TURCSÁNYI ANTAL, Bak jegyében, 2005

Mennyiért őrzik manapság Krisztus koporsóját? –, majd ugyanott nem közölték, viszont durva cikket írtak róla.

A Magvetőnél jelent meg *A szoba* című első regényem (1970), amit Lukács György német kiadója meg akart jelentetni, de az én kiadóm lebeszélte: hamis képet festettem a hazai lakás- és társadalmi helyzetről.

Egyetlen regényem jelent meg külföldön, az *Iskolavár*. Lengyelországban. Remekül indult a közös munka a fordítóval, aki igen lelkesedett a könyvről: forradalom egy iskolában... Ámde a mű megjelenése előtt megszakadt a kapcsolatunk. Jó egy év múlva összefutottunk. Igen morcos volt. Ekkor tudtam meg, hogy a jogvédő énrám hivatkozva elérte bizonyos részek kihagyását...

Megváltó című regényemet – a Kex együttesről, leginkább pedig énekeséről és zseniális rögtönzőjéről, Baksa Soós Jánosról – mindkét kiadó többször visszautasította: „avantgarde”... Végül a Szépirodalmi kihozta: három fejezetet érintő csonkítás és a mondatzáró írásjelek szaporítása fejében. A párt szakolvasói nehezen birkóztak meg a hosszabb mondatokkal. Nemkülönbön a korkérdésekkel... A cenzori ón ugyanis törölte a könyv Dobos nevű és foglalkozású szereplőjének zsidó anyósát, aki állandóan kamaszkori traumáját, Auschwitzot szenvedte. A mindennapi életben jól ismertem a modellt. A valóságban férfi volt, pécsi fényképész-mester, bátyám főnöke. A holokauszt-kérdés Aczél György kultúrpolitikája számára nem létezett, sőt!

Miután – a kuszált és kihúzott részek is! – különféle folyóiratokban megjelentek (1974), beletörődtem.

Az újabb kiadás – a sors fintora, éppen a végleges visszautasító Magvetőnél – az eredeti szöveget tartalmazza: *Hármaskönyv*, 1983. Két másik kisregénnyel egybekötve.

A kor gaszágban való elmélyültségét mutatja, hogy például Csoóri Sándort egy régi „népi” barátja szokta gyaláznia a sajtóban.

Sosem tartoztam semmilyen írói csoportosuláshoz. A népieknek pápista voltam és avantgárd, az urbánusoknak falusi, az újdonságokért lihegőknek tájékozatlan, mert sosem az éppen divatos formaeszméket követtem. A pillanatnyilag menőnek nyilvánított izmusok utánzása helyett minden művemhez igyekeztem megtalálni a hozzá illő formát, ezért egy állandó pont maradt: igyekeztek katolikus fogalmazókat rám uszítani. Miért éppen ilyen ne akadt volna Aczél György keze ügyében?

De ne keseregjünk! Kaptam eleget, de adtam is!

Várkonyi Krónika című regényem két kiadást is megért az aczélos időkben (1978, 1984), mégis átcslezte magát benne az igazság. Például az a tény, hogy a regény kommunistája illegalitásban él a faluban. De más is! Az, amiért a *Mundus* kiadta a regényt a forradalom ötvenedik évfordulójára, mint az egyetlen olyan *korabeli* művet, amely annak idején is megemlékezett a nagy eseményről: „Ötvenhat október huszonnegyedike jutott eszébe. Azon a napon Várkonyban is megtartották a »fóradalmat«, mert összedült az állam. Ugyan előbb Pesten, de Várkony mindössze órákkal szorult a főváros mögé a világtörténelem versenyfutásában; a folyamat is hasonlóképpen zajlott: odafönt elszakadt valamilyen tartókötel, s mindaz, ami eddig rajta lógott, a földre roskadt, leomlott az egész fölülről épített »demokrácia.«” Ezt követte a vidéki forradalmi események hiteles leírása úgy, ahogy azokat Decsen, szülőfalumban átéltem.

Szóval a lényeg, az akkoriban legtilosabb szó népi kiszólásként becsuszant a szövegbe, a kötelező *ellen-* előtag nélkül.

Műveim, azaz gondolkodásom mélyére hivatásos olvasók nemigen merészkedtek, annál inkább az amatőrök, például Kopp Mária orvosprofesszor magatartás-kutató: „A »Szentek egysége«, egysége gyermekkoromtól leg-

kedvesebb hittitkom. A *Hiszekegyben*, amikor ide értünk, mintha egy ajtón léptem volna be minden alkalommal. Olyan élményt jelentett, mint amit Gabriel García Márquez *Száz év magányának*, szerintem a világirodalom legnagyobb regényének olvasása közben élhetünk át. Hogy a szemünkkel látható, érzékszerveinkkel tapasztalható világban csak tükör által, homályosan jelenik meg az a valóság, amely körülvesz és éltet mindannyiunkat. Czakó Gábornak egy méltatlanul elfelejtett korai regénye, a *Várkonyi krónika* ugyanezt a jelenlétet tükrözi, kedves humorral, népmesei nyelven. Ezt a könyvet vettem karácsonyi ajándékba mind a hat testvéremnek anyánk korai halála után. Hirtelen halálát nem tudtuk elfogadni, hiszen csak hatvanéves volt ez a csupa energia aszszony, amikor a rák elragadta. Mindkét történetben úgy veszi körül a túlvilág a szereplőket, mint ahogy a levegő, a napfény jár át mindent, ez a jelenlét erősebb, mint az érzékszerveinkkel észlelt valóság” (Vigília, 2000. december).

A csehszlovák '68 hőse, Jan Palach önáldozatát is sikerült megírnom + című novellafüzében (1982), mégpedig a szépirodalomban különösen hangsúlyos helyen, lábjegyzetben! „Oroszlán – kissé kapatosan – eltörte a lábát néhány éve egy rendőrőrs kapuján. Románul, magyarul és németül megátkozta a világ összes erőszakszervezetét, legkivált azokat, akik az ablakon kihajolva röhögtek rajta, és nemcsak hogy nem tudták, mit cselekszenek, de nem is voltak kíváncsiak arra, hogy miért teszik azt, amit tesznek – nyilván ezért voltak képesek hivatalukra. Tökéletesek voltak! Ujjal se nyúltak hozzá, derűsen, bizonyos szakmai elismeréssel hallgatták a kapu döngését. Amikor azonban nyilvánvalóvá vált, hogy Oroszlán lába eltört, és ő mégis tovább rugdosta a kaput, arcuk olyan *pala-hamuszürkére* vált, mintha a szemük láttára elégette volna magát valaki.”

Bárki mondhatja, hogy ez így gyermeketeg játszozás, sőt, ha utána néz az eredetiben, akkor ráadásul két erős íráshibát is talál. De senkit sem izgattak, mert hozzá voltunk szokva a rejtjeles üzenetekhez.

Persze, ők is.

A hetvenes évek közepén szólt Földeák Iván, az Írószövetség szovjet referense, hogy miért nem megyek soha Moszkvába. Mennék én, ha küldenének. Bizony vágytam én Moszkvába, de Zagorszkba és Alma-Atába, Tbiliszibe meg Kazanyba is. Hova nem? Akkoriban hétszáz ezer szovjet író igyekezett ellátogatni hozzánk, hogy vehessen csíkos zoknit meg Amo szappant. Utazásuk elmentelélül a Magyar Írószövetség hétszáz tagja szolgált.

Egy hét múlva Iván szólt, hogy ő küldött volna, de javaslatát „fönt” nem fogadták el.

Éppen 1975-öt írtunk, amikor a könyvhétre nem jelent meg *Csata minden áldott nap* című, félig-meddig önéletrajzi gyerekregényem. Pedig átesett korrektúrára, imprimatúrára. Állítólag nem készült el. Egy hét múlva, egy hónap múlva sem. A véletlen összehozott egy falumbeli fiúval, aki az érintett könyvraktárban dolgozott. Ő kérdezte: mi a baj a könyveddel, meddig kell még kerülgetnünk?

Egy párttag ismerősöm javasolta, kérjek kihallgatást Tóth Dezső akadémikustól. Szabódtam, de végül elmentem Aczél György házi irodalomtudósához. Ő is szabódott, aztán egy hetet kért. A kitűzött órában fölkerestem a Fehér Házban, amelynek büféjében negyedáron lehetett kapni a kaszinótojástól a skót whiskyig mindent. A kis üzletben a főelvtársak személyesen győződhetek meg a magyar nép jólétéről. Két forint még egy tarpai útkapró zsebében is akadhat egy kaszinótojásra...

Nos, olyan elemzést kaptam Tóth Dezsőtől a *Megváltó* regényemről, hogy elmúlt az éhségem is, a szomjúságom is. Eszerint a *Megváltó* a magyar társa-

dalom teljességét ábrázolja tízegynéhány másodperc alatt a bírósági tárgyalásra igyekvő sokadalmon keresztül. A Bilincses ember '56-ot jeleníti meg öngyilkosságával, a Vádlott a várható, következő forradalmat, a sok különféle ember a magyar nép lelki szétszórtságát, romlását.

Azt hittem, hogy menten csönget a smasszeroknak. Ehelyett közölte, hogy utazhatok, a regény is kijöhet a raktárból, véletlenül csukták be.

Ettől kezdve úgy éreztem – talán tévesen, talán helyesen –, hogy engem nem Tóth Dezső véd meg, hanem az igazság. Az igazság mindennél erősebb. Nekem az a dolgom, hogy leírjam, a többi az ő ügye. Ettől kezdve soha többé nem félttem. Mindig volt lakásunk, kenyérünk.

A Csata minden áldott napot aztán jól lefikázta egy ún. katolikus esztéta: hogy merem én az ötvenes évekről azt írni, amit, holott akkoriban még hátulgombolós voltam?

A Mozgó Világ körül csapdosó villámokon kacagtunk, mert tudtuk, hogy miből vannak. A folyóirat megsemmisítése, a szerkesztői közösség fölszámolása rettenetesen fájt valamennyiünknek, de mind tudtuk a föladatunkat. Bármelyik új munkahelyünkön a régi, az igazi Mozgó szellemét valósítottuk meg.

•

Eufémia utolsó heteinek hiteles története (1986) című regényem leírásait és párbeszédeit pártbrosúrákból, rendőr- és munkásórlapokból, kongresszusi izékből ollóztam össze, miközben betegre röhögtem magam. A mű napok alatt elfogyott, volt, aki ötven darabot vett „az első”, s egyszerre „külső-belső magyar ökökönyvből”. Az olvasók is gurultak a nevetéstől, miközben egyre világosabb lett előttük, hogy nem babra megy a játék.

Megjegyzem, hogy ilyesféle stíluskritikai szatírákat a mai közbeszélők szövegeiből is össze lehetne nyesni.

Ettől kezdve gyakorlatilag semmilyen bírálat nem jelent meg műveimről. Nemcsak politikai okból, hanem azért sem, mert „manapság aligha akad olyan irodalmár, aki a te téma-, stílus- és műfajváltásaidat meg egyéb szakmai lépéseidet követni tudná” – magyarázta vigasztalólag egy néhai ismerősöm. Az is tény, hogy a szocreál helyébe szökkent posztmodern ugyanolyan jól díjazza szolgálait, mint elődje.

Az igazi Mozgó Világ elrablása (1983. november) után megjártam a Lapkiadó Vállalat némely bugyrait. Siklósi Norbert, a cég vezérigazgatója ugyanis elvőből nemigen rúgott ki embereket. Sőt, bölcsen gyűjtötte a mellékvágányra került főrendőröket, főhivatalnokokat, olyan alakokat, akikből megszöhetette maga és vállalata „szocialista összeköttetés-rendszerét”. Minket, mozgósokat – talán – „kapcsolatitőke-betétnek” tekintett egy fordulat esetére.

Némi tengés-lengés után – mialatt mozgós barátaimmal Tanúk címmel esszéző folyóiratot terveztünk – Siklósi kinevezett Abody Béla teljhatalmú helyettesévé a Négy Évszak szerkesztőségébe. Béla elfogadott, csak azt kötötte ki, hogy néhány barátja írásait közöljem. Beleegyeztem.

A műintézet egy Belgrád rakparti garázsban működött. A földszinten ült Béla egy hosszú asztal végén, oda hordták neki főztjüket a laptól fizetést húzó hölgyek. Bentléte alatt rendszerint evett-ivott, esetleg saját írását olvasta az ÉS-ben vagy más újságban.

A hajdani művezetői félemelet jutott nekem s néhány munkaképes társamnak. Közéjük tartozott Kuczka Péter egykori pártkader, az Írószövetség remek könyvtárának megalapítója, '56-os zendülő, aki vagy tíz évig csak felesége nevével varrhatott bőrhulladékból szatyrokat. A káprázatosan művelt

Kövendi Judit a nagy klasszika-filológus, Kövendi Dénes lánya volt. Kövendi, Kerényi Károly és Hamvas együtt szerkesztették a Sziget folyóiratot.

A lapban megjelentek a mozgós szerzők és a Magántörténelem rovat. Benne a csendőrszázadosként jeles zsidómentő színész, Somogyvári Rudolf, akinek „sírjáról sosem fogyott el a virág”. Miért? Az emlékező úgy írta le, hogy kisleányát nagyszüleitől a komáromi gyűjtőtáborba hurcolták. Ott egy jóindulatú csendőr megsúgta neki, hogy szerdán jöjjön, akkor megtalálja a százados urat. Így is történt. Elkezdte panaszát, mire Somogyvári ordított, mindenkit leteremtett, őt is, a gyereket is, és mindkettejüket kizavarta a táborból. Utolsó szerkesztményem egy Hortobágy-Borsós tanyára kitelepített asszony emlékezése volt, akinek vallomásából ezt a mondatot nem húztam ki: „A tehenet meg a lovat csak akkor kaptuk vissza, amikor a fóradalom vót.”

Siklói nyomban áthelyezett egy olyan osztályra, amelynek alkalmazottai a pincében fölgülemlett céges kiadványokat sorsolták ki a rejtvények helyes megfejtői között.

Az osztályvezető az első nap elbeszélgetett velem, s megtiltotta, hogy betegyem a lábam az irodába, mert a kollégák közt „nem mindenki egészséges, bármi megeshet”.

Hallgattam szavára.

Nem árt tudni, hogy közben lezajlott a lakitelki találkozó, szerveződtek a különböző ellenzéki, ha úgy tetszik, rendszerváltó csoportok. Az egyik meghívott a Szentendre melletti Kőhegyre március 15-i ünnepi beszédet mondani.

A beszéd elhangzott, másnap pedig hívatott az osztályvezető. Közölte, hogy ki fog rúgni.

Ugyan miért?

Mert nem jársz be dolgozni.

De hiszen te tiltottad meg, hogy betegyem a lábam!

Ebből némi fönnakadás támadt. Középutat ajánlottam: te elárulod, hogy miért kell engem kirúgnod, én pedig nem fogok föllebbezni. Ebben megállapodtunk.

Néhány nap múlva átadta a fegyelmi határozatot a kőhegyi ellenforradalmi beszédemre hivatkozva. Átvettem, ráírtam, hogy elfogadom.

Harmadnap fölszámolták az egész társaságot valami bürokráciacsökkentő kormányrendeletre hivatkozva. Az osztályvezető is odalett. Csak egy nyugdíj előtt álló gépiró néni maradhatott, meg én mint sokgyermekes családapa...

Természetesen a rendszerváltozás után is maradt hitvány az, ami valaha elromlott. A Magyar Rádió – az új, liberális sajtóhatalom eszközeként 1990–92 tájáán, sokakkal együtt – kihagyott megszokott szerzői közül. Benyújtott írásaimra nem is válaszoltak a frissen liberalizálódott szerkesztők. Hogy jobban elképzelhessük világukat, egy régi mozgós szerzőm, aki közénk állt, szembejött velem akkoriban a Gyulai Pál utcában. Amikor meglátott, átfutott a másik oldalra.

1994 augusztusában hozta ki a Kortárs *Mi a helyzet? – Gazdaságkor titkai?* című tanulmányomat. Elég nagy visszhangja támadt. Tananyag lett a Közgázon és másutt is. Könyvként talán ötször jelent meg. Nem véletlenül, hiszen Kari Polányi, D. C. Kortén és más nyugati tudósok vagy éppen az iskolateremtő magyar Kindler József is hasonló meggyőződésre jutottak: a társadalom működése minden ízében alárendelődött a gazdaságnak, rövidebb szóval a Pénznek. Hiába játszik a világ demokráciásdit, a Pénz uralkodik, noha senki nem választja. Ellenkezőleg, a Pénz választja ki a világ vezetőit, miközben senkinek nem felelős, hiszen nem ember, hanem dolog. Aki ezt nem ismeri föl, abból rongylabda lesz.

Tanulmányomról az MTV egyik munkatársa kb. 10-15 perces beszélgetést készített velem. Az illetőt kirúgták, a beszerkesztett anyagot kidobták a műsorból. Panaszomra a tévé akkori alelnöke írásban válaszolt: ellenforradalmi nézeteimet tartsam meg magamnak.

Azóta a Televízió új vezetése bocsánatot és művet kért tőlem, a Rádió szintén többször cserélődött szerkesztősége ragyogóan elvan alkotásaim nélkül – lassan negyedszázada.

Ha már elektronikus sajtó: 1997 decemberétől kezdve a Duna Tv-ben kétheti rendszerességgel közel négyszáz *Beavatást*, a szakmában új műfajt teremtve televíziós esszét készítettem munkatársaimmal. Sára Sándor idejében nívódíjat kapott a műsor. 2015 januárjában a *Beavatás* kikerült a műsor-rácsból – azt se mondták, fapapucs.

Természetesen tudom, hogy minden mulandó, és a neveletlenség se mond le önként az öröklét reményéről. A kultúrharc sem csitult.

E dolgozatban elkerültem a szerkesztői hiúságból származó eseteket, továbbá az izmusok következményeit. Elfogadom, hogy egyik-másik lap ízlésvilága nem fér össze az enyémmel.

Kihagytam a Czuczor–Fogarasi-szótártól tudományos lendületet kapott anyanyelvi kutatásom közben kapott sebeimet is. Az ortodox hunfalvyzmus ugyanis pusztá hatalomtudomány, semmi köze nincs a magyar nyelv megismeréséhez, tehát nem egy pályán játszunk.

A művek szállnak, mint a pernye.

Zárásul hadd illesszek ide egy magyar rémmesét. Talán nem eléggé közismert, hogy a magyar rémmese nevezhető anekdotának is, de helyesebb széptényirodalomnak mondani, mert megtörtént esetet ad elő. Szerénytelenségem műfaji újításai közé tartozik. A gyűjtemény eddig hat kötetre és kevés híján ötszáz darabra rúg.

Nos, a hetvenes évek elején meghívtak egy írószövetségi tanácskozásra, amelyen tucatnyi idősebb író, kritikus meg ugyanannyi hozzám hasonló tejfölösszájú vett részt. A vitaindító azt a kérdést tette föl, hogy mondjuk meg őszintén, mi az oka a fiatalok és az idősek közti feszültségnek, mi több, szembenállásnak.

Szokás szerint ki így szólt, ki úgy, a többség – mindenkori szokása szerint – igyekezett egybesimítani „a hegyeket és a völgyeket”.

Rám kerülvén a sor – tudvalévően a *sor* gyökszó egytestvér a szerencse *szor* gyökével, hajaj! – egy történetbe bocsátkoztam. Akkoriban kedvenc antikváriumomban gyakran láttam egy öregurat, aki egyazon szerző köteteit vásárolta, korlátlan mennyiségben.

Igen, mindet megveszi, ő írta őket – magyarázta antikváros barátom.

Fölvásárolja a saját könyveit?

Persze. Nem akarja, hogy avatatlanok kezébe kerüljenek. Rendszeresen körbejárja az összes antikváriumot...

Ezen jól nevettem.

Ekkor föl pattant a velem szemben ülő köpcös, idősebb férfiú. Kirohant, Kissné, az Írószövetség anyacsászárnője utána. Alig bírta visszaédesgetni. Amikor sikerült, a számomra ismeretlen ember súlyos kezével megfenyegetett: Nagyon történelmietlen kacagás volt ez, fiatalember! Igencsak történelmietlen!

Utóbb tudtam meg, hogy frissen szerzett ellenségem Kardos László irodalomtörténész más néven élő fia volt. Egyetemi tanár, az ELTE szocreál, ké-

sőbb strukturalista, majd posztmodern janicsárképzőjének vezetője, a Népszabadság kulturális agyvezére. A könyvgyűjtő bácsi pedig az ő édesapja, aki Rákosiról hozsannázó költőinket mennybe menesztő méltatása és hasonló egyéb művei élvezetétől meg akarta fosztani az újabb nemzedékeket. Vagy kímélni?

Olykor leírunk pocsék mondatokat, máskor nagyokat tévedünk, vagy bedőlünk a Semmi csábításának, de nincs égőbb szégyen annál, mint elpártolni az igazságtól, és őszinte pillanatainkban saját magunkat szégyellni, azaz szennyesnek tudni. A benső szenny ugyanis lemoshatatlan...

TURCSÁNYI ANTAL, Oroszlános kép, 1987

HÉTVÁRI ANDREA (1975) Budapest

HÉTVÁRI ANDREA

Portré

Csontváry Kosztka Tivadar:
A taorminai görög templom romjai
 1904–1905, olaj, vászon, 302 × 570 cm
 Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

Ereszkedik az este és a tücskök,
 így rétegződik színre szín a képen,
 időnként lassú mélykékekbe mártja,
 időnként sárgába másféleképpen,

aztán radíroz, átfest és töröl,
 fantáziája görög istené,
 akantuszról és tengerparti fényből
 mintha örökkön magát festené,

hullámba fordul, teste óceán,
 rejtély az arcán, ismét újszülött,
 csöndesen bontja fénylő ágyékát,

ha már gyümölcse mélyre költözött,
 hogy újakezdje csíráként, s az égen
 kibomlik fodros felhőként az éden.

TURCSÁNYI ANTAL, Akrobaták, 2008

SZIGETHY GÁBOR

Napló múltidőben

1956. május

kortársalgó

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

Május 13.

Hatvan évvel ezelőtti újságokat olvasgatva az ember újra és újra belebotlik a rossz emléké korszak kulcsszavaiba.

Például: *elvi irányítás*.

Művelt Nép, 1956. május 13. K. L. írása: *Ne csak szavakban!* Fiatalemberrel, egy megyei tanács népművelési osztálya „hozzáértő, komoly, felelős” embernek tartott vezetőjével beszélget az ügybuzgó újságíró. „Arról beszéltünk, amiről hosszú hetek óta vitatkoznak mindenütt a világon a békeszerető emberek, a moszkvai tanácskozásról.” Az ifjú vezetőre pártja kiróta a feladatot: „...a XX. kongresszus után sok mindent másképp kell végeznie a népművelésben.” Még nem tudja, hogy ez pontosan mit jelent, de becsületes kommunistaként nagyon szeretne az eddigi *túlzott központosítás* ellenében az új idők új követelményeinek tisztességgel megfelelni.

Elvben – új idők, új szelek – mindennel egyetért, csak azt nem tudja, hogy az elkövetkező időkben mit kell másképpen tennie, mint tette korábban. Aggódik: „...a minisztérium népművelési főosztályától még nem kapott semmiféle tájékoztatást.” De bizakodik – gondolom: mint a többi, hasonszőrű, pártirányított gondolkodású, lelkes engedelmesre idomított pártkatonára –: „Május végén lesz a számukra egy értekezlet a minisztériumban, talán majd azon...”

A megyei tanács tétlenül várakozó ifjú népművelési osztályvezetője *elvi irányításra* vár a minisztériumi elvtársaktól – érthető. Pártja arra nevelte: gondolkodás nélkül legyen a párt ökle, üssön oda, *ahova köll*, s álmában se kérdezze: miért?

Az újságíró agyába is „beépült” az önálló gondolkodást semmivé sorvasztó, fentről (értsd: minisztérium, pártközpont!) érkező, mindent eldöntő, megoldó, „ideológiai mindentudás” mindenhatóságába vetett hit vagy megalkuvás. K. L. sem feltételezi, hogy az ifjú osztályvezető saját fejével gondolkodik, és önállóan dönt: munkahelyén mit és hogyan cselekedjen, hogy országunk és az itt élő emberek élete, sorsa jobbra forduljon. K. L. pártkatonára sem gondolkodik, csak minden *beosztott* vezető nevében üzen – *főlfelé*: „Ő is és a népművelés fontos vezető helyein dolgozó többi társai is joggal igényelhetik,

hogy feletteseik, akik nagyobb biztonsággal juthatnak el az általános érvényű igazságokig, ne hagyják magukra őket, ne késlekedjenek tovább az elvi iránymutatásban és a gyakorlatban sem.”

Hála Istennek a kis kopasz gazember, Rákosi elvtárs feneke alatt 1956 májusában már annyira ingott az első titkári szék, hogy nem volt sem ideje, sem módja a közép- és alsószintű vezető elvtársak számára az elvi irányítás szempontjait megfogalmazni. Júniusban repült (októberben örökre elrepült!), és így sok, nagyon sok elvtárs nem tudta: a hithű, engedelmes kommunista pártkatonának mit kell képviselniük, mit kell tenniük, ha *elvi irányítás* nélkül maradnak.

Igyekeztek, próbálkoztak. Például ostobaságokat írtak, mint (b.) a Művelt Népek ugyanebben a számában: „Tudni illenék, hogy a marxista elviség és a dogmatizmus kibékíthetetlenek.” Igaz: éppen most derült ki – 1956 februárjában a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. Kongresszusán a párt első titkára, Hruscsov elvtárs döbbsen rá és mondta ki –, hogy a marxista elviség és a dogmatizmus (országrombolás, népirtás, tömeggyilkosság, elvtársak bitófára küldése) évtizedekig *kibékíthetően* együtt élt.

A költő Berda József ezekben a napokban sem a kommunisták egymást gyilkoló gondoljaival (*Vesz-szen Rákosi! Éljen Gerő!*) foglalkozott. Április végén – tavasz van, süt a nap, zöldellnek a fák! – útnak indult a természetbe. Ott volt dolga.

Szentgyörgypereszke: a Rákosi-regnum utolsó napjainak ez nem kulcsszava. A költő – városi emberek számára címében sejtelmes hangzású – verse szintén a Művelt Nép május 13-i számában jelent meg: rajongó óda e költemény a tavasszal erdőkből, ligetekből az avarból kibújó májusi pereszke gomba színéről, formájáról, ízéről, illatáról.

(A költő tisztelte-becsülte e gombát: nevével nagybetűvel írja. Gyűjteményes kötetének – *Száguldj, Szabadság!*, 1974 – szerkesztője a helyesírási szabályzatot tisztelte: a *szentgyörgypereszke* gomba neve kisbetűvel írandó. Szabályzatszerkesztők-nél a költők jobban ismerik az élet értékrendjét.)

Hatvan éve jelent meg a vers, a mai napig hírét, nevét sem hallottam a Berda-kedvenc csodás ízű zamatú-aromájú erdei gombának.

Próbálok tájékozódni. Nem könnyű. Gábor Emese (meseilluszátor, költő, könyvkiadó, szobrász, zenész, gombaszakértő) szerint „ha esik, ha fúj, ehhez a gombához naptárt lehetne igazítani... Szent György napján, április 24-én kibújik a földből. Ezért Erdélyben tavaszgombának is nevezik. Illata a nyers lisztre emlékeztet.”

Koczinszky Andrea (gomba-szakellenőr, természetbúvár, fantasy-író, hobbikertész és amatőr csillagász) szerint: „Mindennek nevezném a pereszke szagát, de lisztillatúnak tutira nem.”

Berda József nem volt sem gombaszakértő, sem gomba-szakellenőr, csak erdőt-hegyet járó, természetel, fákkal, füvekkel, állatokkal beszélgető lelkes gombász. Magam – gombát csak a piacon látott emberként – a költőnek hiszek:

*A fiatalság lobogásának, májusnak menyasszonyaként libegtél ki az üdezöld harmatos füvek mögül
őszibarackillatú Szentgyörgypereszkénk.*

Berda angyalföldi albérleti szobájához nem tartozott *hobbikert*, elragadtatottan a csillagokat csak szabad szemmel bámulta, könyvkiadással nem foglalkozott, szobrokat nem készített... Költő volt, a Rákosi-regnum idején tudta, miért nevezik a rend csendjének az alattvalók némaságát, és ha csak tehette, menekült a regnumból a szabad világba: a természetbe. Május 1-jén nem a munkásosztályt, a munka ünnepét ünnepelte; lelkes vagy kivezényelt felvonulóként a Sztálin úton végigbandukolva a Hősök terén nem integetett a tribünön saját hatalmas arcképe alatt trónoló Rákosi elvtársnak. Költeménnyel, áradó szavakkal a tavaszt hírlelő Szentgyörgypereszke gombát köszöntötte.

Albérletben élt egész életében, vinkó-fröccsöket iszogatva nagy tüzű, igazi borokról álmodozott, mindig az egyetlen ruháját hordta, nem volt senkije és semmije.

Csak az élete, a barátai és a versei.

Azt hagyta ránk. Tőle tanulok most lelkesedni – hatvan év múltán – a Szentgyörgypereszke gombáért.

Lehet, hogy ma, verse megjelenésének hatvanadik évfordulóján – elvi pártirányítás nélkül! – májusi pereszkéből, tavaszgombából, azaz Szentgyörgypereszkéből főz jóféle nokedlivel, savanyúsággal körített, enyhén csípős gombapaprikást Szent Péternek és a köréje sereglő, a költő főztjére kíváncsi angyaloknak?

Amíg megfő, lapozok, tovább olvasom a múltidőbe visszacsúszó hatvanéves hetilapot. *Tisztázzuk*

irodalmunk kérdéseit – Nagy Sándor Kossuth- és Sztálin-díjas magyar író írásának útvesztőjében próbálok eligazodni.

Az Írószövetség párttaggyűlésének eredményeit elemzi, pontosabban: szenvedélyesen védelmezi. Az esemény véleménye szerint roppant jelentős: „mindinkább megmutatkozik a taggyűlés jelentősége, hatása az egész magyar irodalomra, sőt többet mondok: az egész művészeti életre, pártunk eszmei harcára”. Harciasan magabiztos öntudattal megfogalmazott állításai, gondolom, már akkor is riasztóan hatottak a jobb érzésű, gondolkodó emberekre. Ma egyértelmű: a szöveg elejétől végig korlátozott ostobaság. „A valóságban a magyar írók (s köztük a kommunisták) 1953 júliusa óta nagy lelki, erkölcsi válságon mentek keresztül, amelynek eredménye az lett, hogy szilárdult kommunista, marxista-leninista öntudatuk, és új utakat kerestek a nép vágyainak, a kommunizmus pártos igazságainak mélyebb kimondására. E fejlődésnek nagy lökést adott a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa, s a régi-új eszmék fényénél még világosabban láthatók a mi irodalmunk irányítási hibái, művészi gyengeségei. Így elkövetkezett az az idő, amikor az irodalom lenini irányításának s a pártos irodalom legfőbb szakmai kérdéseinek ügyében, a XX. kongresszus eszméinek alapján létrejött a teljes elvi, nemzeti egység.”

Hurrá! Győztünk!

Kommunista mánia: a párt elvi irányítása, az irodalom lenini irányítása, sőt: „a legfelsőbb irodalmi pártirányítás”.

Nem tudom, miért hitte Nagy Sándor 1956 májusában, hogy „itt van már a Kánaán”. Bírálta Lukácsy Sándor jobboldali (*elhajló*) szenvedély diktálta „nem-oda-való kijelentését”, Bóka László baloldali (*szektás*) nézeteit (mindez természetesen: „elnyésző kisebbség”), s megállapítja: „pártunk, a nép, a becsületes kommunisták, a magyar irodalom egysége sohasem volt teljesebb, mint ezen a taggyűlésen”.

Szent együgyűség! – mondták hajdan a bölcsek.

Semmit sem tudok arról: az elkövetkező hetekben, hónapokban Nagy Sándor hogyan élte át és mire gondolt a Magyar Dolgozók Pártja darabokra hullásakor; egyetértett-e a szovjet tankok hazánkba özönlésével, s híve volt-e – átmenetileg – a kommunista Nagy Imrének. 1956. november 4-én *becsületes* kommunistának tartotta a szovjet tankban Budapestre masírozó Kádár elvtársat? Akivel – az *eszme* védelmében – 1960-ban szembe fordult, s aki – politikai izgatásért – 1964-ben Nagy Sándort több mint három évre börtönbe zárta.

Szabadulása után a Kossuth- és Sztálin-díjas, kommunista magyar író néhány évig gyári munkásként dolgozott, 1971-ben leszázalékolták, és tizenkilenc évig földönfutóként tengette még életét.

1990. április 4-én halt meg.

Rákosi Máttyás, Gerő Ernő, Nagy Imre, Kádár János – halálos ágyán a kommunista Nagy Sándor vajon melyikük nevét istenítette, átkozta utolsó sóhajában?

(Leveszem a könyvespolcra Berda József gyűjteményes kötetét: szívet gyönyörködtető verseket olvasok hajnalig.)

Május 18.

Édesapám szülővárosa Győr; az ötvenes években apai nagyanyám jóvoltából nyaranta gyakran voltam városból szalajtott alkalmi libapásztor Szigetben. *(Mi Szigetben lakunk. Győr odébb van – mondta nevére, városszéli falujára büszke, parasztlányként fejedelmi tartású nagyanyám.)*

A Színház és Mozi megsárgult öreg példányait böngészem. A május 18-i számban, a győri színházról írott riportban néhány, ceruzával aláhúzott sor: „Az operett telt házak előtt meg harminc-harmincötös szériában, a prózai darabok közönségsikere ettől messze elmarad – tájékoztat Földes Gábor főrendező.”

Nyolcéves koromban voltam először édesanyámmal a Magyar Állami Operaházban, később forintoként összerakott zsebpénzemből vásárolt jeggyel rendszeresen jártam a budapesti színházakba, 1956-ban már többnyire egyedül, de tizennégy évesen számomra ismeretlen világ volt az Operett Színház. Az operettmuzsikát *habkönnyűnek* ítéltém, Mozartért, Beethovenért, Verdiért rajongtam. Talán ezért húztam alá – akkor vagy később? – az újságban Földes Gábor szavait, akinek nevét 1956. május 18-án természetesen nem ismertem.

Homályos emlék: talán a kommunistákat eltöklélten gyűlölő győri nagyanyám dohogott – 1958 nyarán – szokásához híven, ha a konyha falára szegezett *néprádió*n híreket hallgatott: *...meddig még, Istenem?, ezeknek a rohadékoknak mit szabad még?...* Talán újságban olvastam, talán nagyanyámtól hallottam: Földes Gábort, a hithű kommunistát – aki a bitófa alatt Nagy Imrét és a független Magyarországot éltette – felakasztották a kommunisták.

Újratemetésekor, 1991. május 29-én hajdani főiskolás társa, a színházi rendező Vámos László búcsúztatta: „Micsoda pokoli komédia szereplői voltunk, micsoda pokoli színjáték főszereplője volt

ő, aki a bitó alatt azt a pártot, azt a nemzetközi munkásmozgalmat éltette, amely a hóhér kezére adta. Hite az »ügyben« erősebb volt, mint helyzetfelismerése.”

Helyzetfelismerés? Próbálom értelmezni a szót. Irigyeljük Földes Gábort, hogy vakhitében élete utolsó pillanatáig megrendíthetetlen volt, és nem a torz és embertelen *eszmében* csalódott, csak a képviselőiben? Sajnáljuk, hogy a gyilkosságok, koncepciós perek, országpusztító tettek bevallása után sem tartotta a torz eszme logikus következményének mindazt, ami 1917 után a Szovjetunióban, 1949 után Magyarországon megtörtént, megtörténhetett, csupán néhány (?) gerinctelen elvtársa bűnös tettének?

Milyen eszme az, amelynek képviselői, ha valahol megjelennek, s magukhoz ragadják a hatalmat, kezük között, uralkodásuk idején elrohad minden: ország, emberség, gazdaság, kultúra, hit, és az eszméhez leghűbben ragaszkodókat, elvtársaikat is bitófára küldik, ha érdekeik úgy kívánják?

Hivatalos ünnepeken, négy évtizeden keresztül hazánkban kötelező volt lelkesen dalolni az internacionalisták, a nemzetközi kommunista mozgalom ocsmány, embertelen jelszavát: *A múltat végképp eltörölni...* Átéltük: komolyan gondolták. Elvtársukat, Földes Gábort, a győri Kisfaludy Színház főrendezőjét 1958. január 15-én kivégezték. És az emléket is eltörölték.

Magyar Életrajzi Lexikon, Bp., 1968. Nincs szócikk. *Színházi Kislexikon*, Bp., 1969. Nincs szócikk. *Magyar Életrajzi Lexikon*, III., kiegészítő kötet, Bp., 1981. Nincs szócikk.

Földes Gábort 1957. április 30-án tartóztatták le. A Győri Nemzeti Színház 1957. április 16-án mutatta be a Guy de Maupassant írása *(Gömböc)* alapján Fritz Hochwälder által írt *Kocsmá a határon* című háromfelvonásos komédiát. Rendező: Földes Gábor.

Régi színházi szokás: a sikeres bemutató előadás után a színpadon a társulat pezsgőt bont, és boldogan koccint. Szeretném hinni, hogy 1957. április 16-án színészekkel, színházi emberekkel pezsgőt kortyolgatva Földes Gábor elképzelni sem tudta, álmában sem gondolt arra, hogy napokon belül elvtársai – az *eszme* nevében és védelmében – letartóztatják és halálra ítélik.

Pokoli komédia, pokoli színjáték főszereplője és áldozata volt.

Pokoli komédia, pokoli színjáték szereplői és áldozatai voltunk.

Mi is, akik túléltük.

TURCSÁNYI ANTAL, Eladó a menyasszony, 2004

TURCSÁNYI ANTAL, *Kíméletlenül*, 2004

BARKI GERGELY (1970) Budapest

BARKI GERGELY

Monumentalitás és spontán kontempláció

Turcsányi Antal művészetében

A magyar festészet történetén végigtekintve – nagyon sarkos és brutális általánosítással fogalmazva – úgy tűnik, művészeink többnyire ódzkodtak a nagy méretektől, mintha megriadtak volna a hatalmas vásznaktól, s mondanivalójukat még akkor is kisebb képekbe sűrítették, ha nem óvatosságból kerültek a monumentalitást. Kivételek persze akadnak – és a legfiatalabb nemzedékre ez a tendencia már talán kevésbé érvényes –, de az összbenyomás mégis olyan, mintha az ország méretével arányosan a vásznak méretei is zsugorítottabbak lennének idehaza a szerencsésebbnek tartott, „nagyobb” nemzetek művészei által festett képekhez viszonyítva. Pedig a művészi kifejezés erejének tekintetében a méret igenis számít!

Amikor még egyetemista koromban, 2001-ben először találkoztam Turcsányi Antal művészetével, a Vigadó Galéria emeleti termében kiállított, eleve oda készült gigantikus, 18 méter széles *Underground* című pannóját szemlélve csettintettem is magamban, hogy na végre, itt egy grandiózus, nagyvonalú vállalkozás, amely szinte szétfeszíti a kiállítóhely falait. Ez az óriás pannó, bármennyire is arra predesztinált, mégsem került valamely rangos múzeumunk állandó kiállítására vagy legalább egy közintézmény, urambocsá' egy bank reprezentatív fogadócsarnokába, hanem ma is alkotója műtermében, szelvényekre szedve várja jobb sorsát.

Bár később kiderült, hogy az akkor általam még ismeretlen mester ugyanabban az utcában, kőhajításnyira lakik tőlem, *œuvre-jének* teljes spektruma csak tavaly nyáron tárult fel előttem, miután elhatároztuk, hogy életében először összegző életmű-kiállítást rendezünk kerületünk tágas kiállítóhelyén a Corvin Művelődési Házban, melyhez 75. születésnapja nyújtott apropót.

Nagy élvezettel válogattam a gondosan elcsomagolt festmények között, de sajnos számos főművéről le kellett mondanom, hiszen nemcsak hazai köz- és magángyűjteményekbe, de a tengerentúltra is kerültek kulcsfontosságú alkotásai. A csaknem öt évtizedes életmű jól elhatárolható szakaszai fokozatosan kirajzolódtak előttem, s revelációként éltem meg a felfedezést: egy alig ismert, de annál több elismerést érdemlő művész „rejtőzködik” a szomszédomban.

Röstelve kell bevallanom, hogy csupán a verniszázsra elzarándokoló egykori méltatóitól (S. Nagy Katalin, Kováts Albert, P. Szabó Ernő) tudtam meg, hogy Turcsányi Antal felfedezésében Németh Lajos jóval előttem járt. Az egykori legendás művészettörténész egyetemi tanár még Turcsányi pályája elején felfigyelt ígéretes, autonóm egyéniségére, mikor az őt leginkább jellemző nagy vásznaknak csupán apróbb előzményei voltak láthatók. Németh Lajos elismerése és bemutatkozásra ösztönző biztatása meghatározta Turcsányi pályájának indulását, ahogy a műtörténész korai halála utáni őr is hatással volt rá. Ez azonban csak a festő recepciójában, műtörténeti helyének pozicionálásában játszott vagy játszhatott szerepet, művészi irányát, szilárd meggyőződését nem befolyásolta.

Turcsányi alapvető élménye, a „menekülés a tartalmatlan, üres, illetve a rosszul megfestett látványyszerűségtől” már a főiskola előtti években meghatározta további működését, s ma is állítja, hogy „a naturalizmus sivárságával meg lehet gyilkolni egy érző lelket”, ugyanakkor Ferenczy Károly összehangoltsága, lényeglátása, a mindenben átsütő stabil, plasztikus humánuma ma is bámulatot kelt benne, ahogy Csernus festészetétől is megremeg a lába. Csontváry monumentalitása szintén kezdetektől fogva lenyűgözte, ám közvetlen elődei vagy kortársai közül nem tud meghatározó egyéniséget kiemelni, akinek elsöprő befolyása lett volna festészetétére. Az egyetlen, kinek hatása 2-3 képen konkrétan feldereng, az Kondor Béla, de ezek a művei is csupán főhajtások voltak közvetlen a mester halála után.

Elindulásakor elégedetlen volt mindazzal, ami a Kádár-korszak vizualitását meghatározta. Az 1960-as években megtapasztalt rossz példák hatására tolódott a sematikus formálás felé. Kezdeti képein e sematizált alakok fragmentált kompozíciói jelennek meg, s az ösztönösen levágott, cson-

ka, de mégis harmóniába sűrített egyszerű kompozíciók ígéretes előhírnökei a későbbi jóval bonyolultabb, barokkosan túlbujánzó, ugyanakkor rendkívül kompakt óriásvásznaknak. Egyfajta ellenreakcióként jöttek létre ezen első, már markánsan körülhatárolható korszakának művei, melyek még témájukban nem tértek el a '60-as, '70-es évek hivatalos vezérmotívumaitól (*Munkások, Kohászok* stb.) – sőt e szűzség megreformálására törekedtek –, de egyedi stilizáltságuk előrevetítette a későbbi irányát. A téma mégis alárendelődött és elsősorban a kifejezés módjára, a festészeti megnyilvánulás egyediségére koncentrált. Hamar belátta azonban, hogy nem érdemes görcsösen különbözősége törekednie, hiszen egyénisége automatikusan, óhatatlanul kialakul, ha őszintén, belülről építkezve formálja művészetét. Ezért tudatosan igyekezett minden külső hatástól, iskoláktól és divatoktól mentesen dolgozni, s ez ma sincs másképp.

E határozott igénye, meggyőződése és magánéletének borúsabb élményei alakították újabb, szintén jól elkülöníthető periódusát, az általa *Szomorú képeknek* nevezett, kisebb méretű, de igen gazdag és kulturált festőiségű művek sorozatát, melyben különös szerephez jutott egyfajta etikai önreflexió, azaz hibás cselekedeteinek elvont festői analízise. Ez a terápiának is beillő, a valódi, legrejtettebb én megismerésére, ugyanakkor általános emberi megnyilvánulások és viszonyok feltárására is irányuló módszer aztán életművének későbbi szakaszaiba is meghatározó alkotóelemként ágyazódott be.

Az igazi magára találás zsámbéki műtermébe való remeteszerű kivonulásakor ment végbe az 1980-as évek elején, elmondása szerint „más tevékenységek árnyékában történt spontán rajzolgatások során”, a felszínre törő tudatalatti utólagos kontroll alatt tartását programszerűvé téve. Ezt a folyamatot találóan spontán kontemplációnak nevezi. Vázlatot ezt követően sohasem készített. Előrajz sincs vásznain, és a kompozíció végideája sem jelenik meg előtte, csupán egyfajta „érték-célt” tart szem előtt. Ez az egyszerre festői ugyanakkor etikai igény(esség) egymástól elválaszthatatlan, tulajdonképpen egy és ugyanaz.

Mivel a köznapi lét világában értetlenséggel szembesülve képtelen teljes plaszticitásában megjeleníteni, igazi önazonosságának kifejezése érdekében engedte felszínre a lelkének legmélyebb bugyraiból feltörő víziókat. Ez a némileg szürrealisztikus, ugyanakkor expresszív attitűd az Európai Iskola hagyományainak folytatójává avatja, bár esetében ez sem tudatos, s csupán ennyiben köthető a hazai törekvésekhez.

Néhány napja Rómában járva, az Európai Iskolával rokon szellemiségű, szélesebb nemzetközi spektrumú CoBrA csoport retrospektív kiállítását szemlélve hasított belém, hogy ebben a közegben Turcsányi képei is otthonosan éreznék magukat, s nem csupán a csoport közvetlen második világháború utáni művei, de egyes művészek '80-as, '90-es években született festményei mellett is, azaz egyfajta paralel jelenségről van szó. Ez a szellemi és festői rokonság sem tudatos igazodás vagy betagozódás eredménye, Turcsányi ugyanis nem találkozott ezekkel a művészekkel, és képeiket sem ismerte. Mindent egybevetve kivételesen és szokatlanul szuverén, ugyanakkor univerzális festőnek tekinthető.

Talán falusi származásából is eredeztethető az az ősi tisztaságra való – a szó legnemesebb értelmében vett „primitív” – törekvése, mely nyitottá tette a mitológia iránti érdeklődésre is. Az emberi viszonyok, lélekkarakterek megragadása vonzotta a görög mitológiához is, melyben a rögzített archetipusokhoz megfelelő cselekedetek, viselkedésformák társulnak, s ezek máig érvényesek. Számára a legsúlyosabb tapasztalat, hogy a jóért küzdeni kell, a rosszért nem: „Lustának, mohónak, telhetetlennek, vagy csalárdnak, »neadjúristen« gonosznak lenni nem különösebben megterhelő, míg ezek ellenkezőjéért olykor igen komoly erőfeszítéseket kell tennünk.” Mivel a festészet számára morális kérdés, saját helytelen viselkedéseinek kijavítására is a legalkalmasabb eszköznek véli.

Az 1980-as évek közepétől ebből és a spontán kontemplációban rejlő kiaknázhatatlan lehetőségek felismeréséből, magától értetődő organizmussal alakult ki egyéni mikrokozmosza, sajátos, némileg transzcendens világa egyre nagyobb méretű vásznain. Antropomorf állatszerű lények viaskodnak egymással e képeken, de a tartalom szinte sohasem kontúrozott, a mitológiai sémák alkalmazásával az alapvető és örök emberi lélekkarakterek viszonyrendszerét igyekszik feltárni, hiszen ezek az archetipusok konkrét emberi megnyilvánulások és jellemkarakterek megtestesítői. Ugyanakkor ezek a küzdelmek, tisztázatlanságok belső vívódásainak kivetülései, és általuk az élet

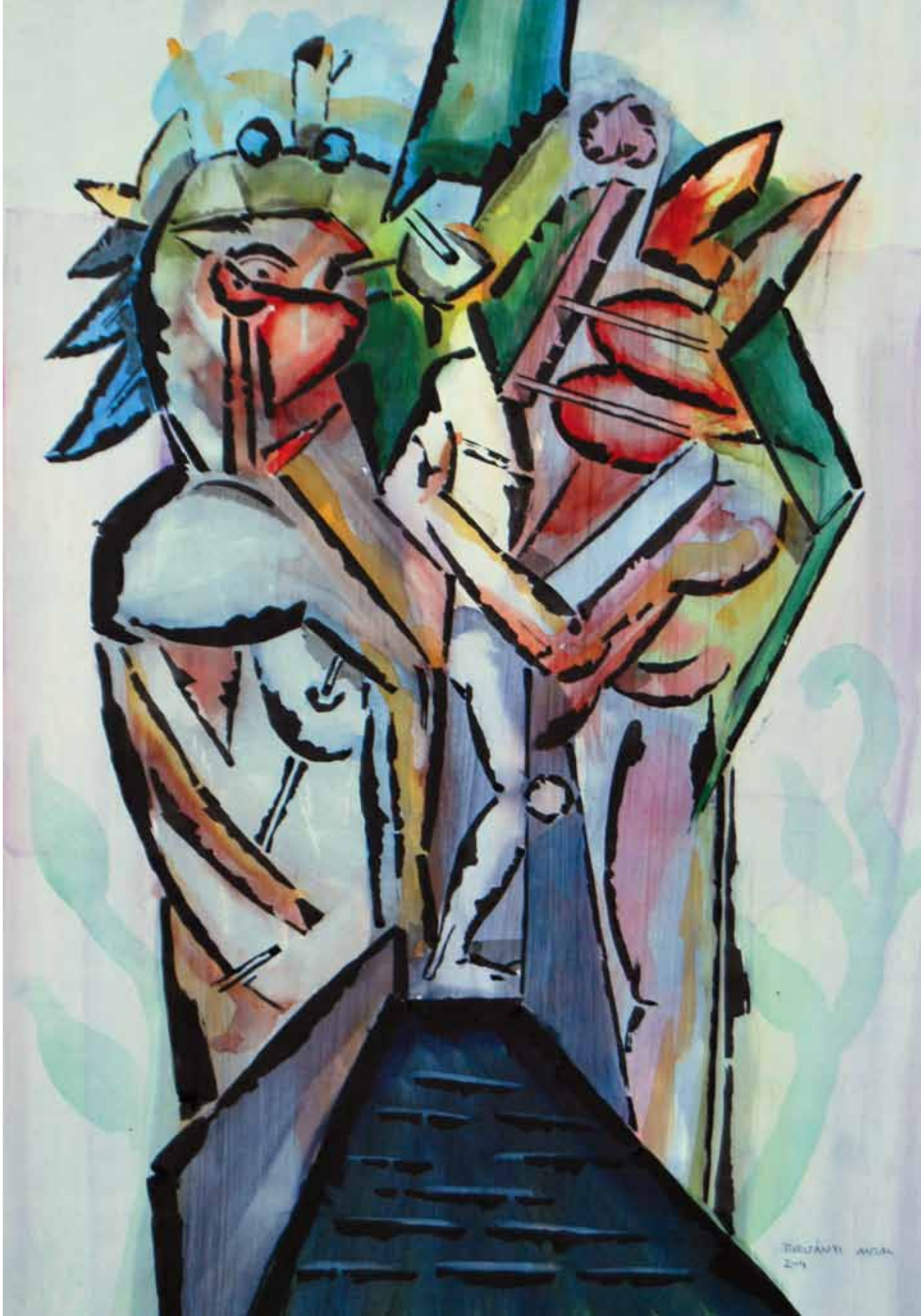
TURCSÁNYI ANTAL (1940) Budapest

TURCSÁNYI ANTAL, Hazatérő, 2004

TURCSÁNYI ANTAL, Növendék, 2004

konfliktushelyzeteire adott rossz válaszai helyett keres helyes megoldást a festészet nyelvén, azaz harmóniára törekszik.

Olykor igen bonyolult organizmust kordában tartó képi rendje utólagos formai felismeréseknek és értelmezéseknek is szabad utat enged, rejtélyek lopakodnak fel így óvatosan a felszín alá, a tudatalattiból felkacsintó (utólagosan) jóváhagyott titkok. Ahogy ezek sem explikálódnak, úgy kompozíciói is a katarzis előtti állapotban izzanak, nincs nála öncélú, olcsó crescendo, de hiányzik az űr is, így a végletekig préselt feszültség mégsem robban szét elcsépell hatásossággal, nincs ejakuláció, nincs kielégülés, helyette a festői tudat erős gyeplőt tartó magasztos magabiztossága okoz felfokozott élvezetet. Legjobb képein a barokkos formákat metafizikus atmoszféra emeli ünnepi fenséggel örök érvényű, klasszikus, muzeális értékű (sic!) művé. A monumentalitás esetében megkerülhetetlen kulcsfogalom, méretes műveinek lebilincselő áhítatot vagy döbbenetet kicsikaró drámai hatásossága meghatározzák az életművet. Turcsányi murális igényű művész, biztos teremtőerővel, óriási felületésséggel, melyről prózaian fogalmaz: „a méretet az anyagi [ita et sic] lehetőségek szabják meg. Ha van mód rá, akkor sorjáznak a gondolatok is.” Hogy legyen rá módja, a fizikai munkától, sőt az ügy érdekében az Artexen keresztül értékesített dekorációs képek festésétől sem vonakodott, arról nem is beszélve, hogy a Nők Lapjában egykor éveken át megjelent igényes meseilusztrációival is a nagy vásznak árát teremtette elő. Egzisztenciális bizonytalanságát intellektuális magabiztossága palástolja a kívülálló számára észrevétlenül, emberi és művészi tartását ma is a festészet alapkérdéseinek boncolgatása határozza meg, újra és újra rákérdez színre, formára, vonalra, kompozícióra, s ma is ugyanúgy fest, ahogy rajzol, egyszerre, vázlat és előrajz nélkül, sokszor egy ülésre, akár nagy képeit is.

Kiseb tempera- és akvarellfestményei, kollázsai, maszkjai, egyéb plasztikai és grafikai között szintén figyelemre méltó művek sorakoznak, és az oeuvre indokolt, teljesebb összegzése, egy nagyobb retrospektív tárlat során ezek bemutatása is kötelező lesz.

Legújabb műveinél a zabolázatlan fantázia, a komponálás játékos öröme érhető tetten, és a szükség szülte (értsd: anyag/i/ hiány) új technikák sziporkázóan gazdag fantáziájú, biztos kompozíciói, szenzuális, sőt kifejezetten „szexi” festői megoldásai korát meghazudtolva predesztinálják újabb évtizedek sokat ígérő alkotómunkájára.

Utolsó papíralapú művei közül egy nagyméretű, négy nyújtott arányú óriás préselt papírbannerből álló pannó-sorozatán a nonfigurativitás pengeélén áttáncolva a századelő avantgárd kísérletezőit, Kandinszkijt, Mattis Teutschot vagy éppen a Nyolcakat idéző leírhatatlanul gazdag, gyönyörű színakkordokkal lep meg. E festői felületében is ízes színekavalkád bizonyos tekintetben éppen az ellenkezője egy másik izgalmas, friss kísérletezésének, a hét darabból álló habkarton-sorozatnak, melyen már csupán három szín jelenik meg, a fekete, a fehér és az avantgárd tipográfia alapvető színhármasától szinte csak árnyalatban eltérő vörös helyett egy szép sötétnarancs. A lapok puritán egyszerűsége, visszafogottsága azonban csak látszat, a szigorú konstruktívizmusra, szuprematizmusra jellemző trikolóron rafináltan csavaró játékos szellem ugyanolyan sziporkázó kompozíciókat szül, mint a korábbi nagy vásznain. Turcsányi már megengedheti magának, hogy saját korábbi korszakaiból idézzon, arra építsen, és ha úgy tetszik, ezt egy tőle alapvetően távol eső izmus eszközrendszeréből kölcsönözve, annak alapszabályait megszegve tegye meg. Találékony spontaneitását biztos kéz, évtizedes festői gyakorlat finoman kontrollált automatizmusa vezeti, és olyan, egyszerre férfiasan nyers, ugyanakkor szenzuálisan finom felületeket (főleg a habkartonba puhán bekarcolt vonalháló révén) hoz létre, melyek hű reprodukálása szinte lehetetlen.

Ez az őszinte, eltökélt és folyamatos megújulásra képes, mégis a festői kifejezés alapkérdéseit unhatatlanul boncolgató attitűd teszi szimpatikussá Turcsányi Antal mai és korábbi művészetét.

OROSZ ISTVÁN

Szülőföld... homok... por

szülőföldem

OROSZ ISTVÁN (1950) Budapesti

61 másodperc. Másodszorra 56-ig bírom. Olyan hirtelen kapom ki a fejem, hogy minden csuromvizes lesz. A fénykép is. Vagy csurom vizes? Lehet, hogy inkább kötőjellel? Anyu mondta így, pirongatva tán, vagy csak most képzelem annak, ahogy utánozni próbálok? Csurom... igen, csak játszott, hogy dorgál: csurom-víz, csurom-pisi. Nem volt fürdőszobánk, a konyhában hallhattam először, a sparherden melegítette a vizet egy piros lábásban, aztán beleöntötte a fehér lavórba, ami a zöld hokedlin állt. Nyáron ezek mind, a hokedli, a láb, a lavór, kikerültek a verandára. Ez is anyu szava, a veranda meg az összes többi. A sparherd maradt, igaz, nem is volt rá szükség, a nap melegítette a vizet. Süt a nap a fényképen is, erős árnyékokat hagy; azok mutatják a pontos időt. Először persze a helyszínt kell felismerni, hogy az irányokat tisztázni lehessen. Sárga keramitkockák. A fénykép ugyan fekete-fehér, de én azért látom a sárgát is. Krómsárga, kanárisárga, mustársárga, sáfránysárga, milyen is volt: óarany... Keramittal volt kikövezve egész Kecskemét, a körutak, a Lestár tér és a Nagykőrösi utca, amit akkoriban Zsákbugó utcának hívnak (a francia Jacques Duclos elvtárs nevét értelmessé magyarítva). Ez itt a Rákóczi út. A kép hátán a ceruzával írt dátum, apám apró, megdőlt betűi: 1951. június. A Rákóczi út az állomáspark irányába fut, vagyis északkeleti irányba. Egy kicsit inkább kelet, mint észak. Az árnyékok jobbról jönnek, merőlegesek az úttestre, tehát a nap dél-délkeleti helyzetét jelölik ki, de meglehetősen rövid, vagyis csak alig valamivel lehetünk ebédidő előtt. Apu és anyu az úttesten jön az állomás irányából. KTE-pályát is mondhatnék, ahol Szappanos Berci kötetnyt adott a Szőke Sziklának, de maradjon csak az állomás, sőt az állomáspark, annak is a múzeum mögötti része, az első ügyetlen csókok emlékére. (Pimasz kérdés: vajon ők is, és vajon ott is?)

Semmi forgalom, már nagyon közel vannak oda, ahol az út a Szabadság térbe torkollik. A Google térképen a következő lépésük: 46°54'31.6"N, 19°41'41.0"E. Balra a zsinagóga, jobbra, az út közepén futó kettős japánakácsor mögött a Cifrapalota áll, noha a szűkre vágott képen egyik sem látszik. A japánakácsnak (más néven közönséges pagodafának) semmi köze a Hargita utca igazi akácfáihoz. Ott fogunk majd lakni, csupa akác lesz az egész utca, akáclomb és vadgalamb. Az első olyan otthon, amire emlékezni tudok, noha legalább három költözés szeleteli föl az odáig elpergő időt. Hargita utca. 1928-ban döntött úgy a város törvényhatósága, hogy utcákat nevez el a trianoni részekről. Ekkor lett Kecskeméten Lajta, Poprád, Garam, Olt, Ipoly, Szamos, Száva, Küküllő, illetve a mi környékünkön Tatra utca, Bihar utca és Hargita utca. A Tatrát '45 után József Attila utcának nevezték át (és persze a párhuzamos nagy útból, a Horthy Miklósból is Ady lett), de a Hargitáról valahogy elfelejtkeztek. Hargita utca, a kilences számú ház az utolsó. Hogy jobban lássuk, egy ÁVH-s Gaz reflektorozza egész éjszaka. Tücsökciripes nyár van. Egy nyomozó kiemeltet az ágyból, hogy a másik átvizsgálja az ágyneműtartót: nem búvik-e ott az üldözött. Az üldözött eközben a közeli Csépa nevű nagyközségig jut, s hogy *ott* is megtaláltatik, azt *itt* a Gaz reflektorának diszkrét lekapcsolása jelzi. Mielőtt kihunyna a fény, elsorolom, mi jelenik meg a csóvában: a kerítésre futó vadsóska, a vasalóban lobogó tűz, a vödrökben az NDK-brikett,

a focilabda, amit úgy kell befűzni, mint a cipőt, meg a vörös szemű nyuszik, ahogy felpuffedt hassal hevernek a petúniák között. A Balogh fiúk zsíros kenyeret kapnak cukorral, Irénke néni nekem is ken. A kutya Pamacs. Jézuska helyett angyalka jár, angyalka helyett télapó, télapó helyett szputnyik. Az iskola ablakába tett rádión röpdül körül a Földet Gagarin. Tévénk nincs, a *Mire megvénülünk*-et hallgatjuk. A kritikai kiadáshoz kell ellenőrizni a szövegváltozatokat. Apu olvassa, anyu a másik kiadásban ellenőrzi, aztán anyu olvas, és apu ellenőrzi. Előrenyújtott karjaimról motringként gombolyodik a mese. *Isten jár közöttünk... s elszállítá őt egy méhszárnyon oda, ahol a boldogok laknak.* Az ajtóhoz tolt kredenc mögött lakik a főbérő, Hausinger Pali, született feltaláló és agglegény, nappal alszik, éjszaka van ébren, és kukkerrel lesi az akáciák ágai közé szorult kerek nyári holdat.

De ez itt előttem egy korábbi nyár fényképe. Áció, káció, akáció, ilyenkor már nem ildomos a táblára egyebet írni, s tudván, hogy tanárféleségekről van szó, s látván az önfeledt mosolyokat, szívesen hiszem, hogy épp most fejeződött be az iskola. A diákok ma rajzolták föl a cirkalmas V betűket, hogy értelmet nyerjen a szénszünet és az évszáró közé szorított életszakasz, amelyet az igazgatók bizonyítvánnyal, sőt olykor jutalomkönyvvel is dokumentálnak. Az elsőt illik megőrizni, itt is van dr. Várnagy Mihályné I. oszt. vez. aláírásával. Karácsonyra az egész osztály tudott olvasni. Volt, aki szótagolva, úgy, hogy az ujjával követte a szöveget, és akadtak, akik már némán olvastak, mint a felnőttek igazolványát ellenőrző rendőrök. Nem csak az olvasást, minden mást ő tanított, Sárika néni, a rajzolást, a számolást, a tornát, de most az olvasásról legyen szó. Ottó ütött, talált ötöt. Az iskolát hivatalosan Zója utcai általánosnak hívták, de úgy emlegették, hogy az árvaház. 1957-ben a szimmetrikus épület egyik szárnya az oroszoké lett, vagyis a hazánkban ideiglenesen állomásozó szovjet tisztek gyermekei jártak oda, a másik felében, az árvaházban jutott hely a környékbelieknek. Ők voltak, vagyis mi lettünk a *bejárók*. Én 1958. szeptember elsejétől. A bentlakóktól abban különbözünk, hogy nincs egyenruhánk, és a kórusban a hátsó sorban állunk. Pedig mennyire várjuk: november hét, április négy, május egy! A színpadnyílás székelkapu, az ajtókon tulipánok.

Természetesen ünnepeltük a névadót is: Zója Kozmogyenszkáját, a partizánlányt, aki Sztálin nevével ajkán halt hősi halált. Vajon igaz, hogy Zójával nem is a németek végeztek, hanem ukrán parasztok elégették meg, hogy a „földerzselt föld” nevű sztálini projekt örve alatt az ő házaikat gyújtogatja? Ez a Zója persze nem azonos a nem is oly messze lakó Zója nénivel, anyu iskolájának orosz tanárával, aki oly kedves-szlávosan elnyúló á betűkkel beszél a magyart. A Czollner téren is orosz az orosz tanár, a könnyszín szemű, befásított lábú Bokorné, aki bár kiteszi a lelkét, hogy Puskin nyelvét megtanuljuk, de mindezt oly szelíd szeretettel, mintha a Vörös Hadsereg minden gaztettét személyesen kéne jóvátennie. Talán a *Ja kvam písú csivó zse bólét* még föl tudnám mondani neki. Hogy kettejükön kívül hány orosz van a városban, azt senki sem tudja; a tanácsházán a vízfogyasztás alapján tízezerre saccolják a kontingenst, na de ha csak kétnaponta fürdenek... és ha csak hetente? Gyerekkorom Kecskeméjtjére gondolván a *Krasznaja Moszkva* illatát érzem. Orrontom.

Nagymama Ingrid Bergman a *Casablancából*, mondjuk, egy kicsit őszebb. Amikor aput elviszik, akkor költözik hozzánk, megtanítja a *Miatyánk*ot, és konyhakertet telepít a Hargita utcába. Paradicsom, paprika, paradicsompaprika, bab, tök, paszuly. Unokám gyengélkedett, enyhe rosszullet, köhögés, rekedtség, gyomorbántalom, hányinger, főfájás, nátha, hőemelkedés. Az énekórás napokra vonatkozik: az ő unokáján ne nevesse az osztály. Már megvan piszkozatban a levél, amikor bemondja a rádió, hogy hétfőtől határozatlan ideig (ó, bár ha júniusig!) rendkívüli szénszünet. Az oktatás felfüggesztve. Elképzelem a felfüggesztett oktatást, és nem kedvem ellen való a látvány.

Mióta megtanultam olvasni, szent kötelességnek tartom, hogy elolvassak mindent, ami elérem kerül, s minthogy ezt fennhangon teszem, nem mindig kényelmes a társaságomban járni a várost: Kuti Béla Boltja. Hazafias Népfront. Lóhús. Perselypénz. Ruszvik haza! Állami általános. Még nem vagyunk koe-dukáltak: *Aágbagibakosbalaiballusbánbényeibíróbognárdakófarkasfrigyesgál-gérőkönyveskovácskovácskovácskulmankulmanlestármarkónyúloroszosváthsá raisaskőisohajdaszabófszabókszabótornyaivargazoboki. Százszor leírod! Széj-jelültetlek! Hozd ki az ellenőrzőt! Muszáj!* A mellette elterülő Cigányvárossal együtt a legszegényebb kerület. Azért is mondják Muszájnak, mert muszájból laknak itt a népek, vágnának ők máshova, mondjuk, a területet nyugatról határoló téren túlra, amit úgy hívnak, *Rávágy*. A név akkor kap igazán értelmet, amikor oda állítják Lenint, Kisfaludi Stróbl bronzszobrát, igaz, attól kezdve már nem Rávágy a tér neve, hanem egyszerűen Lenin. Mögötte, a beszántott temetőre épülő új paneltelep pedig a Leninváros. Olykor fölpúposodnak a homokozók, és sírkövek dülöngélnek a házak közt.

De vissza a fényképhez. Apu zakója panyókára vetve, zsebében az épp leoldott nyakkendő (sokáig ő köti meg az enyémet is), s az aktatáskája oly könnyű, aligha lapulnak benne bectelített könyvek vagy javítandó dolgozatok. *Utolsó óra, utolsó nap, / nem fog a kréta és nem fog az agy!* Anyám kezében is táska, természetesen a balban, balkezes, mindent azzal csinál, kivéve az írást, világos, hogy a szegedi apácák, akikhez félárvaként, ráadásul egyedüli reformátusként be-rakták, nem épp liberális nevelési elveket vallottak. A bal kézről eszembe jut egy másik fénykép, ami ugyan soha nem készült el, emlékezetem ezüstleme-zén azonban előhívódik újra meg újra. Anyu bal keze konyhakést szorít, szem-ben vele a húga, Mari, ő a jobbjobban markol egy ugyanolyat. Egymás szívéhez szorítják. A helyszín Győr, a Káptalandomb, a püspöki palota padlása. Nagypén-tek napja van, 1945. Anyu húsz, Mari tizennyolc éves. Készülhettek a nagyjele-netre, mert a késeket már napokkal előbb elcsenték a Püspökvár konyhájáról. A front elől menekültek, azért épp ide, mert a nevelőanyjuk valami rokona csúcsember (mintha kanonokot mondtak volna) a pápistáknál. Szóval látszik a két nagy kés, a négy szépséges cici, és tudható a történelem is: percekben belül megérkeznek a szovjet hadsereg dicső harcosai. Ha a padlás felé indulnak, Éva (anyu) és Mari átdöfi egymás szívét. Ebben az esetben a kései krónikás dolga, aki ugyebár én lennék, jócskán megnehezül. A hős felszabadítók a pincébe mennek. Nem mesélem tovább, boldoggá avatott Apor Vilmos püspök úr törté-netében utána lehet keresni. Kanyarodjunk inkább vissza Kecskemét keramitos főutcájára. Se egy folyópart, se egy sziklabérc. Merő unalom. Érezhették a he-lyiek is, mert a települést körülvevő laposságok ilyen neveket viselnek: Szol-nokihegy, Kőrösihegy, Budaihegy, Vacsihegy, Máriahegy, Úrihegy vagy inkább högy, hogy még hivalkodóbb legyen.

Ha anyu a győri történet idején húszéves volt, akkor most huszonhat, a Kaszap utcában tanít, a Képzőben, apu még fiatalabb (a képen kifejezett kö-lyök), a Katona tanára (tudniillik a Jóskáé), ami akkor éppen a frissen álla-mosított Újkollégiumban van. GPS-koordinátás helyszínünk éppen ráilleszt-hető a két intézményt összekötő egyenesre. A pár a Képző felől az Újkollégium irányába tart, tehát apu ment anyu elé, hogy aztán visszafelé együtt jöjjenek. A Kaszap utca két végére ugyan Makarenko feliratú táblákat csavaroztak, ám mivel a népek továbbra is Kaszapnak hívták az utcát, a hatóság megvonta a vállát, maradjon a honfoglaló táltos neve, aki kardjával kutat fúrt az utca vé-gén. Elhaladnak a piac sarkán pipáló fuvarosok közt, már a lovak elébe van kötve az abrakos tarisznya, és ami elől bemegy, az ugyebár hátul meg ki. Jó lószag lengi be a környéket, óvodába menet egy-egy Madách Imre-bajszú ko-csis föltesz majd valamelyik pokrócos muraközire; majdnem olyan méltóság lesz, mint anyu mögött feszíteni a bicikli behálózott hátsó kerekén.

Az évzáró ünnepség után már nem üzemel a menza, a tanárok otthon ebédelnek, vagy inkább beülnek egy vendéglőbe, ahol a nyaralás előtti búcsú-koccintásokat is megejthetik. Ha anyu és apu is ebédelni tart, akkor alighanem a Beretvásba mennek. Az épületre ugyan Béke Szálló van írva, de megkülönböztetendő a többi Béke vezetéknevű intézménytől, mindenki Beretvásnak mondja (1958-ban fogják lebontani). Anyunak és apunak húsz-harminc lépést kell megtenniük, majd a zsinagóga sarkán balra fordulva körülbelül ötvenet, hogy belépjenek a vendéglő üvegajtáján. De mégse menjenek be, jó idő van, tele asztalokkal a járda, és kitekerték a napernyőt. Ha itt ülnek le, szemmel tarthatják a túloldali medencét, amelyben teknősbékák laknak, és ha süt a nap, most épp süt, kimásznak a közepén álló gömbölyű sziklára. Onnan fognak nézni engem is, nem billegek-e be a lapos köveken a fejvesztve menekülő hullókhöz, vagy nem csavargok-e el a Luther-udvar útvesztői felé. Szóval ebédelni mennek, amikor észreveszik a szembejövő ismerőst, aki már le is kapja az objektív zárókupakját. A fotós tehát a város felől jön, az Állami Áruház irányából, és épp ott tart, ahol majd a Vasmarcsa áll. A puskás matróna szobra (tanácsköztársasági emlékmű) 1959-től '91-ig zárja majd le a Rákóczi út délnyugati torkolatát; azt, hogy karabélyá épp az elhurcolt zsidók funkcióját vesztett templomát célozza (Tudomány és Technika Háza lesz belőle), tudjuk be annak, hogy eredetileg nem is oda szánták.

Az Állami Áruház háromszögletű emblémáját természetesen rólunk mintázták, a csomagokkal megrakott pár apu és anyu, az előttük ugrabugráló fiúcska meg ugyebár... Az áruház előtt a fényes szélben, a zászlóbontó békeharcban magaslik a nagytribün. Köszöntjük a városi sportiskola növendékeit! A városháza előtt vesszük föl a ritmust – terpeszes vívólépés –, és az emelvény előtt Tibor bácsi füttyére: kitörés. A törösök szúrnak, mi meg suhintunk. Fejvág, véd, parád-riposzt. A TIT épületénél már csak a stréberek iskoláznak, a Pálma cukrászda előtt már senki. A kikelet és a hazaszeretet ünnepe: ki kellett vonulni, de haza szeretnünk volna menni. A Gyenes tér felé kerülök, hátha ott kevesebben járnak. A piaristáknál Lilla néni jön szembe. Nem ismerhet meg, mégse merek nem köszönni. Csókolom! Egy pillanatra tolom csak föl a sisakot, gondterhelt homlok: mostantól a Tornyaiak védelme is hozzám tartozik. Nevet: csak nem a felvonulásról? Átvágok az úttörőház utcájába, ott Flóra néni jön: na persze, a felvonulás! A Munkácsy utcában már futok, hónom alatt a kard. Piroska néni: hohó, csak nem egy felvonuló?! Csókolom: Hannibal ante portas! Otthon lerántom a lamémellényt, a vívóruhát, a kesztyűt. A maszk marad. Hannibál azelőtt portás volt.

A Bihar utca túloldalán lakik Petneházi bácsi. Póznára kötött vörös ronggyal hajtja a galambjait, s nagyokat füttyög. Nála kell a nyulat búgatni. A fülénél fogva emeli be a kanhoz. Ül le, mutat a téglalábú fotelre, itt pipált Horthy is. A kisnyulak közt van fehér, fekete, foltos. Rárajzolom mind a tízet a dobozra. Drágállják a népek; jön a körömfájás, ijesztgetnek. Tényleg jön, két hét, és nem lesz élő állat a piacon. A nyuszik összebújnak. Adjam a feléért, és elviszi mind, mondja déltájban egy gazda. Viszi a dobozt is. A biciklipénz másik felét nagymama állja. Csipketerítőt horgol rendelésre. Amikor aput internálják, egész Kecskemét tőle rendel. Az ismerősök és az ismerősök ismerősei. Ekrü... Ducikám, meg tudnád csinálni kerekre is, a nászoméknak lenne. Nem vagyok még tíz, de már ilyen szavakat tudok: retorzió, internálótábor, amnesztia.

A kerékpár keresztváz, kontrás Csepel. Azon tekerek a Műkertbe. Lugossy utca, Széchenyi tér, Kéttemplom köz és a hosszú Csongrádi út. Onnan, délről mutat legjobban a tornyok városa, oda jár a Czollner téri rajzszakör meg a Goór Imréé, széles panorámakép. Nyílt táj, egyenes vidék, hibátlan horizont. *Ha egyenesebb vala szónk, mint szeretnék, mondd, hogy mi mezőről való vagyunk.* Szülőföld? Inkább homok. A biciklikerék belesüllyed, megáll a

pedál, tárt karral ájulok a puha hullámszövetbe. Azt hittem, az oda települt művésztelepről neveztek el a kertet, pedig nem. Iványi Grünwald 1909 nyarán írt levelében, amelyben Kada Elek polgármesternek fölveti az ötletet, azt írja, hogy már ki is nézték a helyet, a szegedi vasút melletti Műkertet. A nagybányai telepről szöktek el, hogy a kecskeméti megcsinálják. Ők voltak a *neósok*, vagyis a maradiakkal szembe forduló modernnek. Ha hihetünk a helyi lapnak: a *disznótör és a gyümölcs piac után a kiállítás a legfontosabb esemény*. Nem kellett bemutatni Herman Lipótot, a Pólya testvéreket, Lechner bácsit. A festő, aki fogadná a rajzsakkörösöket, nem ér rá, egy szobrászhoz kopogunk be találomra. Kutas László játszótéri kőelefántot farag. Magyarázza, hogy kell felnagyítani a gipszmodellt, mutatja a csavaros távtartókat. A végén visszahív, portrét mintázna rólam. Hetekig bringázok ki hozzá, figyelem, ahogy összedrótazza a szoborvázatot, és fölrakja az agyagformát. Döngöli, gyúrja, aztán egy mintázóféával simogatja, majd becsavarja egy nedves rongyba. Locsolgassam csak, amíg ő visszamegy az elefánthoz, ott a csap.

Megpróbálom újra, 66 másodperc; a fényképre jobban vigyázok, de már lüktet a halántékom, előredőlök. Lupéval vizsgálom a Rákóczi utat. Néhány elmosódott biciklista és egy távolban parkoló autó. Pobeda? Warszawa? A törvénytörés épületével lehet egy vonalban, a bírósággal, ahol a folyosókon is süt a nap, és anyu úgy szorítja majd a kezem, hogy egész elfehérül. A Városi Mozinál máig érzem. A mozi a bíróság mellett áll, odabenn a *Ballada a katonáról* megy. Egy véletlenül hőssé váló kiskatona jutalmul hazamehet az édesanyjához, kalandos út végén csak megölelni marad ideje, indulni kell vissza. A nézőtér már tudja, hogy utoljára látják egymást. Ha erősen pislogok, nem jön ki a könny, sírni csak lányok szoktak. Nem sírok akkor sem, amikor a kopasz doktor bácsi már az ötödik injekciót szúrja belém, de a láz nem szűnik. Anyu kolléganője, akinek orvos a férje, jön rá, hogy agyhártyagyulladásom van. Anyu nem sír, bömböl: – Hogy ezt a Janik nem vette észre! A kórházból konflissal megyünk haza, nagymama galamblevest főz, és szalmakalapban kell járnom egész nyáron. A film rendezője, Grigorij Csuhráj részt vett a Kecskeméti körüli harcokban, megsebesült, és egy itteni katonai kórházba vitték. A kórház később iskola lett, ráadásul épp az az általános, ahol anyu is tanít majd. Ahogy a szovjet rendező, ő sem jószántából kerül a színház mögötti épületbe, hanem azért, mert úgy fog dönteni az illetékes elvtársak hatósága, hogy egy ellenforradalmár felesége, aki ráadásul nem is hajlandó elválni a megbélyegzettől (itt kerül elő először a *huligán* szó), holott erre nyomatékosan felszólított, mégsem állhat csak úgy akárhol katedrára. Ez az akárhol anyu esetében az imént Képzőnek nevezett Felsőfokú Óvónőképző volt, amelynek gyakorló óvodájába eléggé el nem ítéhető módon saját fiúgyerekét is beszuszakolta – tudniillik engem. Ha taníthat még egyáltalán, az csak alsóbb iskola lehet, például a Csuhráj-féle, amelyet, lévén lányiskola, Zrínyi Ilonáról neveztek el. Ott majd szem előtt lesz. Olvasóink szerencséjére ugyanott tanít Zsuzsa is, ő az, akinek orvos a férje. A fiúiskola a Czollner téren van, ott leszek felsős (az A-ban: orosz tagozat), de a Zrínyiig együtt megyünk, sőt, be is visz melegedni a könyvtárba, mert akkora telek vannak, hogy a boltok elé tett alumíniumkannák megghasasodnak, és a kint felejtett macskák kettétörnek.

Hó van akkor is, amikor megjön Góliát; kásás, piszkos, latyakos. Robinson és Nemo kapitány világát már ismerem, de a preparált óriásbálna más. A *Donkanyar* elején parkol le a tréler. A Nagytemplomtól az egykori Rudolf laktanya irányába húzódó apróházas városrész kanyargó főcsapását nevezik így. A konflisok közt vacognak a sorállók. Pár lépcső a bejárat, ami a cet szája, és jókora kört megtéve ugyanott kell kijönni. Mint egy hall, táncolni is lehet benne; anyu hallnak hívja az ilyen nagy termeket, elmagyarázva, hogy a hall más, mint a hal, hallom, ugye, a különbséget, ráadásul a bálna, noha vízben él, nem is hal, hanem igazi állat, még ha történetesen meg is van halva, de mindegy, ha jól

tanulok, majd megértem, fussunk inkább, mert tényleg egyre hidegebb van. És futunk, csúszunk, pocsolókat ugrunk át, harisnyánk a cserépkályhára tapasztva szárad meg.

Gombfocibajnokság Cziknél. Jenő bácsi kölcsönfésűjével és a SzecsKaytól vett plexicsapattal játszom: Tichy, Albert, Pelé. A kapus új igazolás: Jasin. Tintásüvegkupak zöld gyurmával bélelve. Kérjünk kapszulát, ajánlja Venyige. A Kéttemplomközben van a nyomda, a szűk termekből dől a festékszag, bent a rotációs magasnyomók zakatolásától nem hallják, mit akarunk. Szedőszekrény, ólombetűk, litókövek. Itt nyomták a Választ a lap '49-es megszűnéséig. Sárközi Mártánál olvasom: „Mire Kecskemétre értem, feljött a nap, az autóbusszállomás körül kacsát és pulykát árultak, és Tóth László várt villogó cvikkerrel és forró feketével.” A Részvénynyomdát igazgató sakkbajnok polgármester mellett a folyóirat ifjú szerzője, apu (a szerkesztőasszony leveleiben: Kisorosz) is résztvevője a történetnek: „Egy későbbi autóbushoz kellett kimenni és kiáltozni, hogy »Bibó-kézirat«, míg egy vadidegen úr át nem nyújtotta, akinek Bibó az induló buszra hajította fel Pesten.” Sárköziné apámhoz írt levelei megmaradtak, kikövetkeztethető, mi lehetett az övéiben: „közelről Pest éppúgy rohadt és sivár, mint Kecskemét, csak épp amennyivel nagyobb, annyival rohadtabb és sivárabb.” Kapszula, próbáljuk túlharsogni nyomdagépet, ja-ja, mondja a kék köpenyes segéd (gyógyos, mutatja Ádám), markoljatok csak bele. Enyves hátú gyógyszer címkével járjuk a várost, a járókelők vigyorognak, ha valakinek a hátán látják: székrekedés ellen. Nem sejtik, hogy rajtuk is van.

Ősz szakállú férfi, haja kilobog a kalap alól. Az énekkarosok hetek óta csak erre gyakorolnak: hazalátogat Kodály. A Zeneiskola az Erkel utcában van, az autogramért szolmizálni kell, a kezével mutatja: do-re-mi-fa. Botfűlűnek szinte lehetetlen hozzájutni. Van, aki egy Gagarint is adna érte. *Felülről fúj az őszi szél, Zörög a fán a falevél.*

Most nem fúj, nem zörög, nyár van, 1951. június. Majd csak októberben születek meg, vagyis szükségeltetik némi empátia ahhoz, hogy észrevegyenek. Szerencsére a japán akácok laza lombzatán át némi fény rám is hull, illetve anyu gömbölyödő hasára, éppen oda, ahol sejthető vagyok. Ott szipákolok benn a magzatvízben, mint valami hal. *Liquor amnii*: semleges kémhatású, édeskés illatú, vízszerű folyadék, nem sokkal a fogantatás után, amikor a magzatburok kialakul, a magzatvíz is termelődni kezd, előbb az anya szervezete gyártja, aztán a magzat is beszáll. Nyolc-tíz hetes (ennyi vagyok épp), amikor elkezd nyelni és vizelni, ne szépítsük, a babapisi is ott kotyog a *liquor amnii*-ben. Most egyetlen percig is alig bírom, akkor meg hónapokig ment.

Ki a Széktó vizét issza... a laktanyák mögött van a városi strand, az évszázor napján nyit, kettőkor már ki kell rakni a megtelt táblát. Az előtérben pénzbedobós mérleg, a medence korlátján mentőöv, az úszómester szájában rendőrsíp. Ivigy bevezévelűvünk: senki sem érti, miről van nagyba szó. Elba sziget partján faszállító hajó. Tonaludátusz. A revers kitűzőjén szög és kalász.

Állok a *Lordok* kirakata előtt, az érettségi tablóról nézek vissza. Anyu szemöldökceruzájával segítetttem rá a bajuszra. Megismerem-e magam: túl nagy vagyok, túl kicsi, túl öreg, túl fiatal, túl régóta állok itt ahhoz, hogy csak úgy továbbmenjek. Mivel hosszú, nagy-, déd- és ükszülőkkel behálózott kecskemétiséggel nem dicsekedhetem, magamnak kell megfejteni az utcák szomorkás hajlását, a házak melankolikus arányait, a kéményekre rajzolt füstök arabeszkjét, és úgy fülelni az éjszaka hangjait, szimatolni a hóolvadás illatát, és számolni a harangkondulásokat (mert nincs mese, itt éjszaka is negyedóránként fölverik az alvót), mintha az idők mélységes bugyrából cipelném őket elő.

Júni., júli., aug., szept., okt. 24. A földim, Katona József is Skorpió: kell-e bizonygatni, mennyire tragikus jegy? A Katonában, tudniillik a gimnáziumban áll Czékluti Züllich Rudolf szobra, ami majdnem olyan kacskaringós utat járt

be, mint sorsúzott alkotója. 1859-ben a Nemzeti Színház előtt állt, majd Tomori Anasztáz tetétleni birtokán, onnan került Kecskemétre a Műkertbe, majd a színház és a Zrínyi közti térre, végül átcipelték a gimnázium aulájába. A sok állomás talán arra utal, hogy nem mindenütt aratott osztatlan tetszést, de ott, a suliban mintha jól ellennének vele. Nem egy Rodin, de mégiscsak ez az ország első köztéri szobra. A születésnap táján eltávolítják róla a felesleges kiegészítőket (tüllszoknya, kamikaze-bandázs, bohócorr), és a diákok illőn megkoszorúzzák. Meg az érettségi találkozón nosztalgizáló öregdiákok.

Boldog Kor! mellyben az élet

...

szabadon lepkedett széjjel,

napot álmodozott éjjel,

egy arasznnyi volt világa,

mégis tündérvárba hága

porban húzott grádicson.

Na jó, nem egy fülbemászó forma, amivel villogni lehet Nemes Évák házibuliján, de hát Katonára is inkább a tragikus csúcsoknak kijáró szent iszonyattal szokás felnézni, hiába törik magukat a gimis főprofok. Pedig micsoda dimenzióváltás: *egy arasznnyi volt világa, mégis tündérvárba hága...* Nem is kell erősen behunynom a szemem, hogy lássam porban guggoló gyerekkori önmagam. Hiába tudom, hogy ugyanabba a futóhomokba sem lehet kétszer belelépni... én azért mégis csak arra a homokra, ugyanarra a porra rajzolgatok, grádicsokat – lépcsőfokokat –, fölfelé... meg lefelé menőket is.

Október 24. Nevezetes nappá csak öt év múlva válik, amikor a vidéket, történetesen Kecskemétet is eléri a forradalom, és apám a születésnap építőkockákból olyan soktornyú palotát épít, amit korábban soha. Meg persze később sem. Igazi várat, miközben odakint nagy dörrenések hallatszanak, és tilos az ablakhoz menni. A születésnapjaimon persze szó sincs lobogókról, az anyuén viszont kokárdát is szabad kötni: március 15. Állítólag a Nicsovícs nagypapa érdeme, ő vette rá a szegedi bábaasszonyt, hogy 14 helyett inkább Petőfi napja kerüljön az anyakönyvbe. Ki is nyomom a mellem, vedd észre, drágalátos miniszterelnök, hogy ez nem az az átlagos masni, amit a többi díszember visel. Olvasd csak: ANYU, ha kérdeznéd, akkor persze elmondanám, hogy ott ül az üvegkalickás korona mellett (köszönöm, Istvánfi Gyula, hogy helyet cseréltél vele), nagyothalló készüléke ugyan bele-belesípol a ceremóniába, de nézd el, ez az ő ünnepe is, sőt az övé igazán. Petőfi helyett nagypapa talán Petrovícsot mondott, de azért így énekelte: *Mögépült már Szögedön a vasút, azon jön be Garibaldi, Kosuth...* Na, ha mögépült, akkor Kecskeméten is átmegy, és apu Pestről, anyu meg Szegedről odavonatozhat, azaz ide, hogy tősgyökeres kecskeméti válhassék belőlem. Hogy ők mennyire lettek azok? Noha Trianon gyermekei, életük háromnegyede itt zajlott. Apu családjáról (kivételezett egyke, neveltetéséhez a teljes rokonság asszisztál) minden tudható, anyuéről (négy testvér, mostohaanya, az egyetemre valót maga házitanítóskodja össze) szinte semmi. Apu összes fölmenője Kárpátaljáról jön, nekik Verecke a kályha és az *Ugočsa non coronat*; anyu meg, legalábbis apja révén, a Délvidékről, illetve néhány generációt visszalépve Görögországból került elő, ahol valamelyik üknagypapa abban a szabadságharcban vitézkedett, amelyik persze, ha beguglizom, sose őt, hanem leginkább Byron lord hőstetteit dobja elő, főleg azt, amikor halálmegvető bátorsággal átúszta a Hellészpontoszt. Ha-ha, egy fél Balaton sincs! Mély lélegzetet veszek: megpróbálom újra a víz alatt. Egyre tovább bírom. Még mindig... pislogni... pislogni kell... még mindig. Ő meg közben por. Szürke hamu egy fehér csuporban. Úgy mondják: urna.

TÓTH GÁBOR (1983) Szeged

TÓTH GÁBOR

Örök értékek a változó világban

Az értékek idealitásának és realitásának filozófiai problémája az egyén és a posztmodern tömegtársadalom viszonya tükrében

2. rész

AZ INDIVIDUUM ÉS AZ ÉRTÉKEK VISZONYÁNAK FORMÁI A NYUGATI FILOZÓFIA TÖRTÉNETÉBEN AZ ANTIKVITÁSTÓL A MODERNITÁSIG

E fejezet célkitűzése azon szellemi horizont rövid áttekintése, amellyel az értelmező az érték fogalmához a nyugati filozófia történetében tartozó jelentésváltozatok áttekintésekor találkozunk. Ezek megvilágítása álláspontom szerint lehetőséget ad arra, hogy megismerhető legyen a nyugati bölcsélet sarkalatos pontjaként tematizált emberi létező értékekhez való viszonyának lényegi természete, amely közvetlen összefüggésben áll azon társadalmi, gazdasági és politikai körülmények alakulásával, amelyek az embernek a környező világgal és embertársaival kialakított kapcsolatait döntő módon befolyásolják. Erre alapozva kijelenthető, hogy az értékprobléma – éppen a benne rejlő társadalmi vonatkozás miatt – nem nélkülözheti az interszjektív dimenziót. E tényező egyben arra az elsődleges szerepre is felhívja a figyelmet, amelyet az értékekre történő reflexió játszik az etika tudományában. A filozófiatörténet rendszertörekvéseit áttekintve vitathatatlan tényként tárul elénk, hogy a gondolkodó szubjektumot elválaszthatatlan kapcsolat fűzi az értékek ontológiai értelemben specifikus tulajdonságokat hordozó szférájához. Az individuum és az értékek közti relációt az európai filozófia valamennyi meghatározó gondolkodója releváns problémaként kezelte.

A legelső és valóban „szisztematikus” koncepció Platón nevéhez köthető, aki a változatlan, örök és tökéletes ideavilág és a mulandóságában és esetlegességében megragadható érzéki valóság metafizikai dualizmusában az értékproblémának egyértelmű pozíciót biztosított: az érték ontológiai alapja az intelligibilis szféra tiszta formáiban rejlik, amely e sajátossága miatt a valóság egészére – beleértve az emberi létmód aspektusait is – irányuló gondolkodói attitűd szervező- és értelemadó elve. E szempont figyelembevételével egyértelmű magyarázat adható arra a kiemelten fontos társadalomfilozófiai mozzanatra, miszerint Platón a filozófusok által irányítandó ideális állam rendje és működése szempontjából elsőrendűnek tekinti az ideák minél teljesebb megismerésének előmozdítását. Platón bölcsellete így módon a nyugati eszmetörténet első olyan „fejleménye”, amelyben az érték filozófiai jelentésköre konkrét pedagógiai tartalommal telítődik. E módszertani elv véleményem szerint közvetlenül is megelőlegezi azokat a nézeteket, amelyeket a felvilágosodás gondolkodói vallottak az etikai alapértékeknek a nevelésben betöltött szerepéről. A középkori skolasztika teológiailag megalapozott világmagyarázataiban az értékek ideális jelentéstartalma a keresztény dogmatika transzcendens vonatkoztatási rendszerében kap helyet. Az emberi interakciók „evilági” történései az isteni rend tökéletességével összemérve tesznek szert etikai jelentésre. Ez az attitűd kisebb módosulásokkal az újkori gondolkodásban is meghatározó maradt, elsősorban a racionalista filozófusok világszemléletében.

A valódi újítás Kant merőben új alapokon szerveződő filozófiai kezdeményezése nyomán következett be: a filozófus látóterének középpontjába az ész intelligibilis törvényszerűségeiben megnyilvánuló emberi lényeg került. Így módon az autonóm egyén racionális döntéseket önállóan kialakítani képes lényként a világegyetem ontológiai hierarchiájának legmagasabb szintjére lépett: metafizikai alárendeltsége és függősége megszűnt. A transzcendentális gondolkodás szubjektuma a felvilágosodás eszméjének beteljesítőjeként autonóm individuumként, a természeti és a társadalmi univerzum törvényhozójaként lép színre, és magában hordozza azokat a normákat és kritériumokat, amelyek az emberi lét szempontjából elementáris értékek érvényességének és elsajátíthatóságának alapját képezik. Kant emberképének leglényegesebb eleme a transzcendentálfilozófia részét képező etikai

kulcskategória, az emberhez mint szellemi lényhez kötődő metafizikai és etikai szabadság. Az emberi lény legmagasabb rendű tulajdonsága az autonómiában fejeződik ki: a morális szubjektum önmaga törvényhozójaként az objektív erkölcsi világrend létrehozója és aktív résztvevője.¹ A Kant által rögzített fogalmi keretek a német idealizmus kiteljesedésekor több jelentésváltozáson is keresztülmennek, és végül Hegel dialektikus szellemfilozófiájában érik el tetőpontjukat az emberi létmód valamennyi mozzanatát az abszolút eszmében egységesítve. Az egység felbomlásának első jelei már Schopenhauer pesszimista hangvételű bölcseletében észlelhetőek: az ember mint racionális, gondolkodó lény metafizikai státusa elveszíti az antikvitásból áthagyományozódott méltóságát és nagyszerűségét, és egyre inkább a céltalanság, a hanyatlás és a hiábavalóság megtestesítője lesz.

Látható, hogy a dolgozatomban központi szerepet betöltő válságfilozófiai beállítódás inherens elemként van jelen a 19. század második felének európai bölcseletében. Ennek a korban minden kétséget kizáróan legmarkánsabb és legnagyobb hatású képviselője Friedrich Nietzsche, aki az értékek átértékelésének programjában az európai kultúra dekadenciájának és nihilizmusának hiteles látéletét nyújtja: „Mit jelent a nihilizmus? A legfőbb értékek elértéktelenedését. Nincs cél; nincs válasz a »miért?«-re.”² A krízisből kivezető egyedüli utat az alapokig ható felforgatás jelenti. Ezen attitűd továbbá egy radikális – ám eredeti és az utókor számára megkerülhetetlen – megoldási lehetőséget is felmutat. Az ember és a világ viszonyát tagoló perspektívák sokféleségének feltárását, a gondolkodás állandó nyugtalanságát és a benne rejlő önfel számoló tevékenység afirmációját a filozófus eredendő küldetéseként fogalmazza meg, amelynek végső célja az erő és a hatalom akarásának univerzális ontológiai elvvé emelése: „Az erő fölhalmozódásának akarása az élet jelenségeinek: a táplálkozásnak, a nemzésnek, az öröklésnek, a társadalomnak, az államnak, az erkölcsnek, a tekintélynek a specifikuma. [...] az egyetlen realitás minden erőközpont erősödni akarása – nem önfenntartás ez, hanem kisajátítás, uralomvágy, a terjeszkedés vágya, az erősödés vágya.”³ Nietzsche az egyes egyén életvezetésében irányító szerepet betöltő „értékpiramis” szerkezetét döntően átalakítja: az értékesség forrását a transzcendencia területéről az immanencia szférájába helyezi át. Mindez a hagyományos metafizikai érték kategóriák (szép, jó, igaz, teljes, harmonikus, egészséges) jelentésének felbomlasztását, megsemmisítését vonja maga után. Az *Így szólt Zarathustra* című emblematisz mű fejezi ki talán legérzékletesebben Nietzsche „értékátfordító” intenciójának lényegét: „Ő törjétek össze, törjétek hát össze a régi táblákat! [...] *Törjétek össze, törjétek hát össze a jókat és igazakat!*”⁴ E törekvés egyben az európai kultúrában eluralkodó nihilista életérzéssel és világfelfogással szembeni radikális válasz megfogalmazására irányul, amely egyúttal magában rejtje az ember és az értékek viszonyának új alapokon történő elgondolását. Mint ismeretes, Nietzsche esetében a végső cél – a német filozófus tragikus sorsa következtében – nem teljesülhetett be, ennek ellenére minden kétséget kizáró módon elindította azokat a folyamatokat, amelyek megteremtették az értékprobléma posztmodern elméleteinek előfeltételeit.

A 20. században végbement, természetét tekintve új típusú és nagyszabású társadalmi átalakítások által az értékek hagyományos felépítésében előidézett formaváltozások vizsgálata szempontjából Spengler *A Nyugat alkonya* című munkája kitüntetett vonatkoztatási pontot jelent. A grandiózus történetbölcseleti mű mély értelmű ontológiai, társadalomfilozófiai és kultúrkritikai következtetéseket foglal magában, amelyek a napjainkban uralkodó társadalmi mechanizmusok megértéséhez is hozzájárulnak. Spengler nézeteinek eredetiségét és radikalitását jelzi, hogy történelem- és kultúraszemléletét műve megjelenését követően rögtön kritikák egész sora érte.⁵ Mindezek ellenére a tömegtársadalom struktúráját érintő filozófiai álláspontja megfelelő alapot képez az értékprobléma értelmezéséhez. Az Ortega életművében kiemelkedő jelentőségű opposzió itt is megtalálható azzal a különbséggel, hogy míg a spanyol gondolkodó történelemszemléletének lényegét a linearitás jelenti,⁶ addig Spengler a történelmet önálló, zárt és egymástól elkülönült organikus egységek sokaságaként gondolja el, amelyek magukban hordozzák a bennük élő emberek szellemi és vitális teljesítményeit. E formációkat jelöli a „kultúra” terminusával, koncepciója pedig ebből eredően „kultúr morfológiai jellegű”. E mozzanat képezi a spengleri gondolkodás lényegi pontját, amely lehetővé teszi gondolatai megértését. A mű központi kategóriája a szimbólum és a hozzá kapcsolódó fogalmi jelentés, amelynek nyomán a német gondolkodó a történelem és az ember természetéről szóló reflexiót élesen elhatárolta a 19. század második felétől egyre dinamikusabb ütemben fejlődő természettudományos világnézettől, és a valóság filozófiai megragadásának teljesen új formáját teremtette meg. Ebből vezethető le a spengleri gondolkodás egyik fő jellemvonása: az értékek mibenlétére és az emberi világban játszott

szerepére alapvetően az esztétikum oldaláról reflektál: *A Nyugat alkonya* legfőbb vezérelve a történelem elgondolása a művészet, a művészi alkotás mintájára. Ezzel az elvvel kapcsolódik össze a mű címében explicit módon kifejeződő hanyatlásgondolat, amely a modern európai civilizáció egészét egy elkerülhetetlen folyamat részeként jeleníti meg: az élő szervezetként létező kultúrák legfontosabb tulajdonsága ugyanis az, hogy egy meghatározott életpályát futnak be a történelmi időben. Megszületnek, kifejlődnek, elérik csúcspontjukat, majd fokozatosan veszítenek erejükből, és végül elpusztulnak: „Mindegyik kultúra ugyanazon életkorokon megy keresztül, mint az egyes ember. Mindegyiknek megvan a maga gyermek-, ifjú-, felnőtt- és aggkora.”⁷ Ebből következik, hogy a hanyatlás folyamata, illetve a kiüresedés és elértéktelenedés stádiuma valamennyi történelmi alakzathoz lényegileg hozzátartozik. Spengler az egymással ellentétes állapotokat a kultúra és a civilizáció terminusaival jelöli, és hangsúlyozza, hogy egymáshoz való viszonyuk szükségszerű és megváltoztathatatlan. Egy civilizáció akkor jön létre, amikor a kultúra alapértékei értelmüket és jelentőségüket veszítik: „A civilizáció a visszavonhatatlan vég, amely benső szükségszerűségtől hajtva újból és újból beköszönt.”⁸ Spengler tézisének a posztmodern világállapotra vonatkozó érvényessége abban a tényben is megmutatkozik, hogy a mai individuум értékekhez való viszonyát, ezáltal a társadalom egészének értéktudatát szintén e tendencia határozza meg. Az ideális értéktartalmak a mindennapi gyakorlatban folytonosan átalakulnak, felaprózódnak, és ebben a „torz” formájukban épülnek be az egyének tudatába. Ily módon az értékek autentikus lényegéhez való hozzáférés lehetősége egyre inkább illuzórikussá, utópisztikusává válik. Ennek eredménye az idealitás és a realitás aspektusának diszharmonikus viszonya: az adott értékhez tartozó *a priori* tartalom, illetve jelentés az empirikus világban nem tud teljes mértékben megnyilvánulni. E probléma a humán kultúra egészében – az esztétika, az etika, a történet- és társadalomfilozófia területén egyaránt – jelen van. Álláspontom szerint ennek legfőbb oka a modern társadalom egyre nagyobb mértékű „eltömegesedése”, amelynek eredményeként a gondolkodó és cselekvő szubjektumként elgondolt egyén és a környező világ viszonya gyökeresen átfurmálódott.

E problémakör filozófiai elemzésével José Ortega y Gasset gondolkodói tevékenysége több ponton is összevethető a korai Spengler-életművel. Úgy vélem, hogy a modern tömegtársadalom szerkezetére vonatkozó filozófiai gondolatmenetei az elemzett probléma szempontjából lényegesekek, mivel az emberi lét „eltömegesedését”, a kulturális értékek nivellálódását hirdető eszmeifuttatásai szerves részei a modernitás értékelméleti szempontú vizsgálatának. Érett korszakának esszéi – különös tekintettel *A tömegek lázadása* címmel 1930-ban publikált művére, amely a spanyol filozófus legnépszerűbb és legtöbbet idézett alkotása – szemléletesen mutatják be azokat a strukturális változásokat, amelyek a nyugati társadalomban zajlottak le az ipari forradalom révén bekövetkező gazdasági és politikai folyamatok kísérőjelenségeiként. Ezek között első helyen áll az urbanizáció modern folyamatának kiteljesedése a nyomában megformálódó új típusú emberi létmód sajátosságaival együtt.

Az emberi lét plurális jellegének megértésére a szerző mindvégig kora legjellemzőbb folyamatait és problémáit figyelemmel kísérve törekszik. Ebből fakad, hogy vizsgálódásai közvetlenül a tömegek által uralt modern társadalmi élet alapproblémáira irányulnak. Ahogy Pataki Ferenc írja: „Ortega modernizálja a korai tömeglélektan szemléletét, bemutatja a kor főszereplőjét, a kultúra válságának megtestesítőjét – a fellázadt tömeget: a tömegdemokrácia, a tömegfogyasztás és a tömegmanipuláció korának hőst.”⁹ A tömeg mindenütt-jelenválóságára Ortega a társadalom struktúráját átható fenoménként, a modernitás specifikumaként tekint: „A jelenséget felettébb könnyű megnevezni. Elemezni annál nehezebb. [...] A városok zsúfolásig tele vannak emberekkel. A házak lakóval. A szállodák vendégekkel. A vonatok utassal. [...] Most már szinte mindig nehéz helyet találni, noha ez korábban nem okozott gondot.”¹⁰ Ortega e kijelentése tagadhatatlan bizonyossággként állítja, hogy a tömeg uralma kizárólagossá vált, és nem enged teret a tőle eltérő tendenciáknak. Ez azt eredményezi, hogy minden egyedi, sajátos jelenséget vagy törekvést igyekszik a saját képére formálni, átlagossá és jellegtelenné tenni. Az egysíkúságra és a felszínességre alapozó tömegizlés az értékválasztás szempontjából is egyedüli mértékadóként jelenik meg: „A tömeg eltipor mindent, ami különböző, kiemelkedő, egyedi és kiválasztott.”¹¹ A társadalom szellemi életében a nivellálódás elve érvényesül: az egyediséget tükröző dolgok és tevékenységek háttérbe szorulnak, és átadják helyüket a nagy tömegek által egyöntetűen elfogadott és követett, ám jóval alacsonyabb színvonalú kulturális formáknak. A társadalom „egydimenzióssá” válik a tekintetben, hogy az egyének túlnyomó része nagyon hasonló vagy ugyanolyan életsémákat követ.

E kérdéskör lényege a pénz gazdasági működésmódja és az ehhez kapcsolódó társadalmi és kulturális szerepkör, amely egyben a modern nagyvárosi élet vezérelve is. Az erre irányuló elemzéseket

az teszi érdekessé, hogy Spengler, Ortega és Simmel filozófiája a modern nagyvárosi létmódnak a technikai eszközök által determinált, a megelőző történelmi korszakoktól lényegesen eltérő életfelfogását teszi filozófiai reflexió tárgyává: a szerzők a szellemi mélységet nélkülöző életmód elterjedését, a kiszámíthatóságot, a gépiességet és a társadalmi elidegenedést tartják a modern civilizáció elsődleges mozgatórugóinak: ily módon a modernitás lényegét szintén az abszolút érvényű értéktartalmak eltűnéseként, az emberi létezés felszíni vetületeinek előtérbe helyeződéseként értelmezik. Filozófiai állásfoglalásaiknak az egyéni értékteremtés, értékmegőrzés és értékvesztés fogalmaival összhangban történő elemzése lehetővé teszi a témához kötődő kérdések mélyebb megértését és a napjainkat uraló posztmodern valóság szerkezetének, valamint értéktudatának mélyebb megismerését.

A pénznek a társadalom értékképzetének kimunkálásában játszott szerepéről szóló diskurzusban nélkülözhetetlen Simmel és Spengler idevonatkozó gondolatmeneteinek elemzése. Georg Simmel filozófiai munkásságáról minden bizonnyal állítható, hogy mélyrehatóan reflektál a századfordulón, illetve a 20. század elején az európai társadalomban lezajló folyamatokkal összefüggő lényeges kérdésekre. Simmel továbbá nem pusztán filozófiai, hanem szociológiai szempontból is vizsgálja a nagyvárosok jellemzőit, illetve a civilizált urbánus életvitelnek az emberi viselkedésre és gondolkodásra gyakorolt hatását.¹² *A pénz filozófiája* című munka írásom egyik fő hivatkozási alapja: e művében Simmel módszertanilag a klasszikus filozófiai hagyomány rendszeralkotó elveit követi, és a szociokulturális viszonyok általános közvetítőjeként elgondolt pénz fenoménjét a modern nagyvárosi létmód központi elveként értelmezi. Fő tézise, hogy a modern tömegtársadalom szerkezete, amely a 19. század második felétől kezdődően bontakozott ki, és a századfordulóra egyeduralgóvá vált, az emberek életstílusának gyökeres megváltozását vonta maga után. Létrejött a specifikusan nagyvárosi egzisztencia, amely önmagát és a világhoz fűződő viszonyát kizárólag a társadalom működését fenntartó technikai eszközök és a fogyasztásra szánt javak tömeges előállítását és elterjesztését végző gazdasági folyamatok által teremtett feltételekkel összhangban gondolja el. Mindezek közös hajtóereje a pénz, egy absztrakt és általános elv, amely általános elvként érvényesül azokban a kognitív és értékelési folyamatokban, amelyekben a szubjektum vesz részt az élet különböző területein: „[A pénz] magukhoz a logikai formákhoz hasonlítható, amelyek egyformán kínálkoznak minden tetszőleges tartalom számára, s éppen ezáltal [...] a tárgyilag legértéktelenebb és legalacsonyabb dolgok ugyanolyan eséllyel jelenhetnek meg, [...] mint a legértékesebbek [...]”.¹³ További jellemzője, hogy „tisztá eloldottságában és önálló megtestesülésében alkotja a csereaktusok objektív mozzanatát, hiszen mentes az egyes kicserélhető dolgok mindenfajta egyoldalú minőségétől”.¹⁴ Ily módon az értékelő szubjektum egyéni szempontjából legértékesebb és a legértéktelenebb tárgyakat, illetve azok megismerését és használatát oly módon alapozza meg, hogy kiiktatja az egyedi jellegzetességeket. E funkció kiküszöböli annak lehetőségét, hogy a megismerő és a világ rendjébe cselekvése által aktívan beavatkozó egyén a dolgokra egyedi és megismételhetetlen entitásokként tekintsen, és azokat egy olyan értékhierarchiában rendezhesse el, amely számításba veszi az egyéni választás és értékelés különbségeit. Megmutatkozik, hogy a modern fogyasztói társadalom sokoldalúsága és ebből eredő ellentmondásossága egyfelől felbontja a klasszikus formákat, ugyanakkor kialakít egy kizárólag rá jellemző általánosan érvényes szabályt, amely mindent maga alá rendel, és a saját képére alakít. Az emberi élet valamennyi szegmense egynemű koordináták közé helyeződik, melyben minden egy személytelen és objektív mérce szerint ítéltetik meg. „A pénz az ember cselekedeteit és viszonyait éppúgy kívül helyezi az emberen mint szubjektumon, ahogyan a lelki élet, ha tisztán intellektuális, átlép a személyes szubjektivitásból a tárgyiasság szférájába [...]”.¹⁵

Spenglernek a pénz társadalmi szerepére vonatkozó tézisei több ponton társíthatók Simmel elgondolásaival. *A Nyugat alkonya* szerzője szintén a modern urbanizált európai civilizáció jelenségeiből kiindulva következtet a pénznek a társadalmi értékfelfogás metamorfózisában játszott szerepére. A nagyvárosi lét kibontakozásával egyidejűleg „a pénz fogalma is elérte teljes elvontságát. Már nem a gazdasági forgalom megértését szolgálja; saját fejlődésének veti alá az árucserét. A dolgokat már nem egymásra, hanem önmagára vonatkoztatva értékeli.”¹⁶ Az esetleges és egyedi körülményektől, élethelyzetektől független értékelési szempontok értelmüket veszítik, és az objektív érvényű, „magánvaló” értékek feloldódnak a gazdasági szféra szigorú kauzalitása által irányított gondolkodásban. Az eddigi belátásoknak korunk világgépével történő összevetése nyomán lehetővé válik, hogy a pénznek és a hozzá kapcsolódó anyagi javaknak a társadalom átalakítására gyakorolt hatásait egy összetett és alternatívák sokaságát rejtő problémaegyüttesként kezeljük.

Felmerül a kérdés, hogy valóban a modern társadalom életének szükségszerű tényezője-e a pénz princípiumának Simmel és Spengler által egyaránt hangsúlyozott diktatórikus hatalma. E tézis evidenciája vitathatatlan, azonban kiegészül egy lényegét tekintve ellentett irányú folyamattal, amely a nyugati kapitalista civilizáció posztindusztriális stádiumának tendenciáiban ölt testet. Társadalomfilozófiai, pszichológiai és szociológiai kutatások igazolják, hogy a kései modernitás társadalmi, gazdasági és kulturális átrendeződési folyamataival egyidejűleg a társadalom értéktudatának szerkezetváltozása is végbemegy: az anyagi (az emberi lény alapvető, fizikai és biológiai alapú létfenntartásához szükséges) értékek fokozatosan veszítenek egyeduralgó presztízsükből, és az értékhierarchiában átadják helyüket az ún. magasrendű, elsősorban szellemi természetű és erkölcsi elveket közvetítő értéktartalmaknak. Egyes társadalomkutatók – többek között Hankiss Elemér – amellet érvelnek, hogy mindezen tendenciák egy új típusú értékviszony alapjait vetik meg, amelynek jövőbeli fejlődési irányai azonban kiszámíthatatlanok.¹⁷ Az aktuális jelen szüntelenül változó társadalmi, gazdasági és kulturális paraméterei az említett átalakulás végkimenetelét megjósolhatatlanná teszik. Annyi minden bizonnyal állítható, hogy az egyre növekvő hatókörrel rendelkező média és telekommunikáció révén a virtualitás minden korábbinál nagyobb szerepet kap az ember egzisztenciális szférájában.¹⁸ A legfőbb kérdés, amelynek megválaszolása az ezután következő filozófiai értékkutatások feladata, az említett átrendeződés irányait és lehetséges következményeit illeti.

Az egyéni és a társadalmi lét általános keretét jelentő, saját törvényszerűségei által meghatározott, önmagának elégséges és a morálisan semleges, objektív valóság és a tudatos lényként elgondolt ember által megteremtett értékek szférája eltérő elvek szerint épül fel. A legfőbb kérdés arra vonatkozik, hogy hogyan lehetséges a két léterület valamely egységes elv szerinti összekapcsolása, illetve egyáltalán szükséges-e erre törekednie a posztmodern embernek. Az értékek jelentését felismerni képes és önmagába beépítő individuum „hangoltsága”, elköteleződése és ebből származó tevékenysége dönti el, hogy az ideális elvek és normák a realitás szférájában milyen formában és mértékben érvényesülnek. Ez az ontológiai „törvény” nagyon komoly etikai konzekvenciákat hordoz. Mindenekelőtt a felelősség kérdését állítja fókuszba, hiszen az intelligibilis értéktartalmak felismerése és a gyakorlati élet szituációiban történő érvényesítése az értékekhez viszonyuló individuum „műve”: kizárólag a saját választásából származó cselekedete dönt egy értékszubsztancia tényleges érvényesüléséről, illetve eltűnéséről.

Nicolai Hartmann az *Etikában*, amely életműve talán legnagyobb jelentőségű, legösszetettebb és a filozófiai rendszeralkotás eszméjével leginkább összhangban lévő darabja, a modern társadalom komplex viszonyrendszerében létező embert egy általános ontológiai keretben helyezi el, és azt vizsgálja, hogy miként értelmezhető az erkölcsi valóság szerkezete és a morális értékek lényege. A hartmanni értékfelfogás – Simmel, Ortega és Heidegger megközelítéséhez hasonlóan – szintén a fenomenológiai mozgalom vonulatába illeszkedik, ily módon az értékek természetét invariáns lényegiségeként ragadja meg. Ezzel együtt a platóni metafizika alapjaihoz nyúl vissza: az ideális értéktartalmak a reális lét területétől elkülönülve egy önálló „birodalmat” alkotnak, amely a saját törvényszerűségei szerint működik: „Különösen tanulságos az értékelméltre nézve: az értékek a platóni ideák létmódján léteznek. [...] Mindez a mai fogalomhasználat szerint azt jelenti: az értékek lényegiségek.”¹⁹ Ez a „létbirodalom” örök és önmagában elégséges, emiatt a fejlődés lehetőségét természeténél fogva kizáró abszolút entitás. „[E]gy dolog csak magára az értékre való vonatkozás alapján lehet értékes. Az értéknek már eleve fenn kell állnia. Lehetőségfeltétele annak, hogy a dolog egyáltalában »értékes« lehessen, s hogy azt – mint jót – értékesnek érezhessük.”²⁰ Az érték tehát a valóságos dolgokkal, valamint a reális világban tevékenykedő szubjektumokkal szemben feltétlen követelő erővel rendelkezik, azok fennállásának, valamint értékelhetőségének végső alapja, szubsztanciája: „Egy olyan létjelleg, amely nem függ a szubjektumtól, amely független, megváltoztathatatlan valamiként lép a megértő szubjektummal szembe, egyfajta törvényszerűségként, önálló hatalomként [...]”²¹

Hartmann filozófiai megközelítése a valóság egészének szisztematikus felosztásán alapul, amelynek értelmében a lét egészét négy, egymástól minőségileg elkülönülő rétegre osztja fel: a szervetlen, a szerves, a pszichikai és a szellemi valóság szféráira. A létezők összességét szintén ezen osztályozási módszerrel foglalja rendszerbe: egy olyan hierarchiát alkot, amelynek csúcán a valóság összetevőit a tudatos gondolkodás képességével felismerni és fogalmi formába önteni képes emberi létmód áll. Az ember a létezők összességének egyetlen olyan tagja, amely tudatosan

reflektál saját egzisztenciájára, az őt körülvevő világ létezőire, valamint az ideális értéktartalmak felismerésének képességét is magában hordozza. Ez azzal magyarázható, hogy ontológiai természetű alapján az idealitás és a realitás metszéspontjában helyezkedik el. Ebből következik, hogy egyedül ő rendelkezik azzal a képességgel, hogy viszonyba lépjen az értékek lényegével. Az ember – említett létjellege miatt – az egyedüli közvetítő instancia az önmagában vett lét és az értékek világa között.²² Ily módon egyedül rá hárul annak a feladatnak a hatalmas morális felelőssége, hogy kapcsolatot teremtsen az abszolút elvek szerint működő idealitás és a relativitás által uralt realitás között: „A tudat nagymértékben saját kezdeményezésére van utalva; eltávolodik a természettörvénytől [...] A szellemi életnek azonkívül szabadsága van, minden tettében találat is lehet, de hibázhat is.”²³ A német filozófus e tézise közvetlenül utal egy sajátos egzisztenciális állapotra és a belőle fakadó morális felelősségre, amely a valóság sokrétű és ellentmondásos viszonyai közé vetett emberi lény számára minden egyes cselekedetében kihívásként merül fel. Az értékek által kirajzolt ideális követelményeket a valóság reális körülményeivel oly módon kell összekapcsolnia, hogy egy pozitív, a saját létét minőségi értelemben gyarapító ételre tegyen szert.

Hartmann morálfilozófiája az „értékbirodalom” jellegzetességeinek tételezésével éles oppozícióba kerül a modern, illetve posztmodern világban „mintaadó” elvként megmutatkozó értékrelativizmussal: e két attitűd egymásnak feszülése adja filozófiájának időszerűségét. Ez a kiküszöbölhetetlen ellentmondás a gondolkodó embert arra készíti, hogy eleven problémaként kezelje az értékek lényegének témáját. Az abszolút követelményként fennálló és feltétlen érvényességükkel a reális létezőkre hatást kifejtő értéktartalmak és a tényleges tapasztalati valóság közötti „szakadék” e ponton nyilvánvalóvá válik: bármilyen módszerekkel történjen is a mindennapok tárgyainak világában az érték-szubsztanciák lenyomatainak kutatása, a szubjektum sehol és semmiféle eszközzel nem bukkan rájuk. Az objektív lét területe önmagában véve eredendően közömbös az értékek iránt. Ebből következik, hogy a hartmanni etika egy olyan ideális célt vetít ki a konkrét és esetleges élethelyzetekben létező ember számára, amelyhez egyre közelebb kerülhet ugyan, de ténylegesen nem érheti el.

Hartmann gondolkodása – szigorú rendszerszemlélete ellenére – jól megfeleltethető a modern ember létállapotát a legadekvátábban megragadó élet- és egzisztenciafilozófusok fogalomhasználatához is, mivel pontosan látja azokat a tényezőket, amelyek az emberi létmód hagyományos kritériumainak újragondolására készítetnek: „A mai ember élete nem kedvez az elmélyülésnek. Hiányzik belőle a nyugalom, a kontempláció, a modern élet a nyugtalanság és a rohanás terepe – cél és megfontolás nélküli versengés.”²⁴ E gondolatot előlegezik meg Heideggernek a *Lét és idő*ben az inautentikus létmód elemzésekor a kíváncsiság fenoménje kapcsán kifejtett nézetei is: „A szabaddá vált kíváncsiság azonban [...] ahelyett, hogy a látotthoz viszonyuló létre tenne szert, csak néz. Csak azért keresi az újat, hogy ettől újolag tovaszökkenjen az újhoz.”²⁵ Mindebből az a következtetés adódik, hogy ebben a történelmi és társadalmi szituációban az ember filozófiai lényegfogalma éppen azt a biztos talajt nélkülözi, amelyet a klasszikus etikai és esztétikai paradigmák alapkövetelményként fogalmaznak meg. Létének elsődleges szervezőelve sokkal inkább egyfajta metafizikai talajtalanság, amely az életvitel szervezhetetlenségét, kiszámíthatatlanságát és az esetlegeségekre való nagyfokú érzékenységét rejtje magában.

KONKLÚZIÓ

Elemzéseim nyomán megmutatkozott, hogy a jelenlegi posztmodern társadalom keretei között az értékek örök érvényű, ideális – leginkább Platón és Hartmann metafizikai világképébe illeszkedő – formájának etikai és esztétikai paradigmaként való érvényesítése erősen korlátozott, mivel az emberi lét és gondolkodás alapját biztosító ontológiai és ismeretelméleti paraméterek állandó változása és – ennek következményeként – a konzisztens formák hiánya kérdésessé teszi, hogy a (poszt)-modern emberi valóságban egyáltalán lehetséges-e „időtlen” érvényű értékprincípiumokat feltételezni, amelyek változatlanságukban szilárd alapot jelenthetnek bármilyen egyedi döntés, illetve cselekedet kivitelezéséhez. A fentiek alapján kijelenthető, hogy a posztmodern emberfelfogás és a klasszikus értékmetafizika csak számos, jelenleg még megoldásra váró probléma tisztázása révén lenne „kibékíthető” egymással.

JEGYZETEK

¹ „A legfőbb jó megvalósítása a világban a morális törvény által meghatározható akarat szükségszerű objektuma. Az ilyen akaratban a legfőbb jó legmagasabb feltétele az, hogy az érzületek teljes megfelelésben legyenek az erkölcsi törvénnyel.” Immanuel KANT, *A gyakorlati ész kritikája*, Ictus, Szeged 1998, 145.

² Friedrich NIETZSCHE, *Így szólott Zarathustra*, Osiris, Budapest, 2000, 245; 257.

³ Friedrich NIETZSCHE, *Az értékek átértékelése*, Holnap, Budapest, 1998, 107.

⁴ NIETZSCHE, *Így szólott... i. m.*, 245; 257. (Kiemelés az eredetiben.)

⁵ Erre vonatkozóan lásd Csejtei Dezső tanulmányát, amely egyben a mű magyar kiadásának utószava is. Vö. Oswald SPENGLER, *A Nyugat alkonya II.*, Noran Libro, Budapest, 2011, 627.

⁶ A tömegek lázadásában az emberiség 19. század előtti, „klasszikus” korszakának végét az ipari és technikai forradalom által generált nagyszabású változások, illetve az ennek nyomán bekövetkező népességnövekedés jelensége jelzik. A két periódus itt pusztán az ember történeti létének elkülönülő szakaszait jelenti, önmagukban nem képeznek szerves egységet.

⁷ Oswald SPENGLER, *A Nyugat alkonya I.*, Noran Libro, Budapest, 2011, 161.

⁸ *Uo.*, 57. (Kiemelés az eredetiben.)

⁹ PATAKI Ferenc, *A tömegek évszázada*, Osiris, Budapest, 1998, 93.

¹⁰ José Ortega y GASSET, *A tömegek lázadása*, Nagyvilág, Budapest, 2003, 42.

¹¹ *Uo.*, 148.

¹² *Városshociológia*, szerk. SZELÉNYI Iván, Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1973, 252.

¹³ Georg SIMMEL, *A pénz filozófiája*, Osiris, Budapest, 2004, 552.

¹⁴ *Uo.*, 545.

¹⁵ *Uo.*, 546.

¹⁶ SPENGLER, *i. m.*, 116. (Kiemelés az eredetiben.)

¹⁷ HANKISS Elemér, *Érték és társadalom*, Magvető, Budapest, 1977, 352. skk., különösen 356–359.

¹⁸ Példaként említhetők Baudrillard, Deleuze-Guattari vagy Virilio eszmefuttatásai, valamint Szécsi Gábor tanulmánya. *Értékválság – értékváltás*, szerk. KARIKÓ Sándor, Áron Kiadó, Budapest, 2004, 173. sk.

¹⁹ Nicolai HARTMANN, *Etika*, Noran Libro, Budapest, 2013, 136.

²⁰ *Uo.*, 139.

²¹ *Uo.*, 156.

²² Lásd ehhez Simmel idézett gondolatmenetét.

²³ Nicolai HARTMANN, *Lételméleti vizsgálódások*, Gondolat, Budapest, 1972, 513.

²⁴ HARTMANN, *Etika, i. m.*, 41.

²⁵ Martin HEIDEGGER, *Lét és idő*, Osiris, Budapest, 2001, 204.

MERKL MÁRTA**„Az élmény felbecsülhetetlen!”**

Az élmény mint érték

napjaink képzőművészeti gyakorlatában

I. rész

MERKL MÁRTA (1985) Budakeszi

„Ajándékozzon élményt karácsonyra... húsvétra... gyermeknapra!” És így is teszünk: ajándékutalványt, pontosabban programjegyet váltunk, már nemcsak a klasszikusnak számító színházba, de tematikus városnéző sétára, cukorkakészítésre, szabadulós játéokra is. Különböző sem kizárólag csak a világot jelentő deszkákon játszik a színész manapság, éjszaka a múzeumban is, vagy megrendelhető a lakásunkba. Lakáséttermeteket próbálunk ki, amikor a közeli vendéglátó egységek éppen nem jelentenek elegendő újdonságot. A nyaraláson delfinekkal úszunk, vagy felöltözünk helyi viseletbe egy kipoztolásra érdemes fotó erejéig. Gyógyfürdő helyett élményfürdőbe látogatunk, wellnesshotel helyett élményhotelbe, kalandpark helyett élményházba, kiállítóhely helyett élménytérbe. Ha máshogy nem, a híradásokból tudjuk, Ferrarit vezetni életre szóló élmény, ám ha másfajta izléssel rendelkezünk, lehetőség nyílik harckocsit is navigálni. Másrészt a weboldalak és digitális termékek közül azokon szeretünk navigálni, amelyek a legnagyobb felhasználói élményt nyújtják, ezért UX-szakemberek hada verseng kegyeinkért. Hiába, „az élmény felbecsülhetetlen! Minden másra ott a MasterCard.” Ha a díjnyertes kampány szlogenét nem is vesszük készpénznek, azért érzékeljük, hogy az elmúlt időszakban valami nagyon megváltozott.

Jelenünk példaként említett sajátosságai egy nagy jelentőségű átalakulás eredményei, illetve tünetei, amelyek az élmény iránti, életünk csaknem minden aspektusában tapasztalható megnövekedett igényről tanúskodnak. Az élményszerzésre irányuló tendencia, nevezhetjük élménycentrikus korszaknak, a 20. század második felében kezdődött, korai szakaszában megszülettek az élménytársadalom és élménygazdaság elméletei, és pszichológusok csoportjai vizsgálták az élmény és az élményátélés mikéntjét, érett periódusában a gazdaság tercier szektora gépezetének immár elhanyagolhatatlan, fő fogaskerekévé vált.

A téma tehát nagyban érinti a szolgáltatásokat, például a turizmust és a marketinget – amelyek analógiaként a későbbiekben ugyancsak említésre kerülnek –, de átszövi a jelen művészeti világot is, az alkotói praxistól kezdve a kiállítóhelyeken és más, képzőművészetet közvetítő centrumokon át a látogatói igényekig.

ÉLMÉNY A TÁRSADALOM ÉS GAZDASÁG ÖSSZEFÜGGÉSEIBEN*Élménymegközelítések és az élményátélés pszichológiája¹*

Az élmények hétköznapi életünk velejárói, általában egy vágy beteljesülése, egy új jelenséggel való találkozás váltja ki, és kétségkívül hozzájárulnak egyéni boldogságunkhoz.² A kérdésre, hogy az egyénben pontosan mi vezethet az élmény átéléséhez, nagyon különböző válasz adható, említhető például a vásárlás, önmagunk testi-lelki próbára tétele, a kultúra fogyasztása. A kultúra szerepel a hagyományos élményágazatok mezőnyében – többek között a cirkusz, a mágia és a prostitúció mellett –, amelyek emberemlékezet óta az élmények piacra vitelével foglalkoznak. Az „élménycsinálás” tehát minden korban jelen volt a maga helyén, mígnem a 20. század végére és 21. századra bekövetkezett változások következtében a jóléti és átmeneti társadalmakban korábban nem tapasztalt mértékben vált fontossá.

Az élmény megközelítése eltérő a szociológia, a pszichológia és a filozófia, valamint a turizmus, a menedzsmenttudományok és a marketing körében. Utóbbiak hajlamosak úgy tekinteni az élményre, mint árucikkre, amely a külvilágban készen adott, és az egyén, amennyiben igénybe veszi,

garantáltan hozzájut. Előbbiek hangsúlyozzák, hogy valami csak akkor válik élménnyé, ha az egyén feldolgozza, tehát az élmény megvalósulása függ az egyén szubjektív, benső világától.

Az állapotot, amelyben az egyén mintha egy másik dimenzióba kerülne, amelyben az idő és a hétköznapi világ többi mértéke és korlátai megszűnnek uralkodni, Maslow *csúcselménynek* (*peak experience*), Csíkszentmihályi *tökéletes élménynek* vagy *áramlatnak* (*flow*), Seligman *kiteljesedésnek* nevezi.³ Egy társadalom tagjainak élményeit a humanisztikus pszichológia képviselői, Carl Rogers és Abraham Maslow, majd a pozitív pszichológia atyjai, Csíkszentmihályi Mihály és Martin Seligman kutatták, és a legtöbb vizsgálat – Csíkszentmihályi terminusával élve – a tökéletes élmény témájában zajlott. A következőkben a tanulmány ezen fejezete Csíkszentmihályi elméletére koncentrál – áthallásokkal további szerzők megállapításaira –, hiszen az ő nézetei ismertek a legszélesebb körben hazánkban, mondhatni azt is, itthon jelenleg az övé a reprezentatív élményelmélet.

Csíkszentmihályi mára világhírűvé vált teóriája abból a felismerésből indult ki, hogy a boldogság nem olyasvalami, ami csak véletlenül, ha szerencsések vagyunk, megtörténik velünk, és nem juthatunk hozzá pénzzel, hatalommal vagy külső események segítségével. „Azok az emberek, akik megtanulják, hogyan kell irányításuk alatt tartani belső élményeiket, képesek arra, hogy életük minőségét is meghatározzák – ennél közelebb egyikünk sem igen kerülhet a boldogsághoz.”⁴ Elméletének középpontjában a tökéletes élmény áll, amelynek alapja a „flow”, vagyis az az állapot, amikor egészen föloldódunk egy tevékenységben, eközben számunkra minden más érdektelenné válik, és az élmény olyannyira élvezetessé lesz, hogy a tevékenységet folytatni akarjuk, pusztán önmagáért.⁵ Ez az önmagáért való, külső célok nélküli, élvezetes tevékenység, azaz „az autotelikus élmény egy másik szintre emeli az életet. Az elidegenedés átadja a helyét az elkötelezettségnek, az unalmat felváltja az öröm, a tehetetlenség átváltozik az uralom érzetévé, és a pszichikai energia nem vész el [...]”⁶ A pszichikai energia Csíkszentmihályi értelmezésében a figyelem, amely meghatározza, mi jelenik meg a tudatban, és mi az, ami kiszorul onnan. Mindenki felhasználja valamilyen módon korlátozott kapacitású figyelmét, vagy úgy, hogy ráirányítja valamire, mint egy energianyálábot, vagy rendezetlenül szétszórja.⁷ Különböző valóságokat élünk meg aszerint, hogy hogyan használjuk figyelmünket, ettől lesz életünk nyomorúságos vagy gazdag, ha gazdagítjuk úgy, hogy a figyelem eszközével élményeink minőségének javulását érezzük el.

Csíkszentmihályi és Seligman egyetértenek abban, hogy a boldog élethez nem elegendő pusztán élvezeteket fölhalmozni. Értelmezésükben az élvezet a biológia vagy a társadalom által bennünk ébresztett vágy beteljesülését jelenti. Tünelő állapot, gondolkodást nem igényel, csupán érzékszervi vagy erős érzelmi tapasztalással jár, ezért hívják *nyers érzésnek* (például kéjvágy, orgazmus, mámor, fizikai jóllét). Seligman „a jelen pillanat boldogságában” megélt, az élvezeten túlmutató állapotot *kiteljesedésnek* nevezi.⁸ Csíkszentmihályi ugyanezt *örömteli, örömteljes* élménynek, és hozzáteszi, ugyan nem szükségszerűen, de általában a szokásosnál nagyobb összpontosítás, azaz „pszichikus energia befektetése” jár vele.⁹ Csíkszentmihályi – Maslow-val egyetértésben – rámutat arra, az örömteli élmény – azaz a tökéletes élmény, a csúcselmény – milyenségét és okait ugyanúgy jellemzik a megkérdezettek – kultúrától, életkortól, nemtől, társadalmi helyzettől, a modernizáció fokától függetlenül. Az örömteljes állapot ismérveit igyekeztek közelebről meghatározni a kutatók: Maslow huszonöt, Csíkszentmihályi nyolc jellegzetességét listázta ki.¹⁰

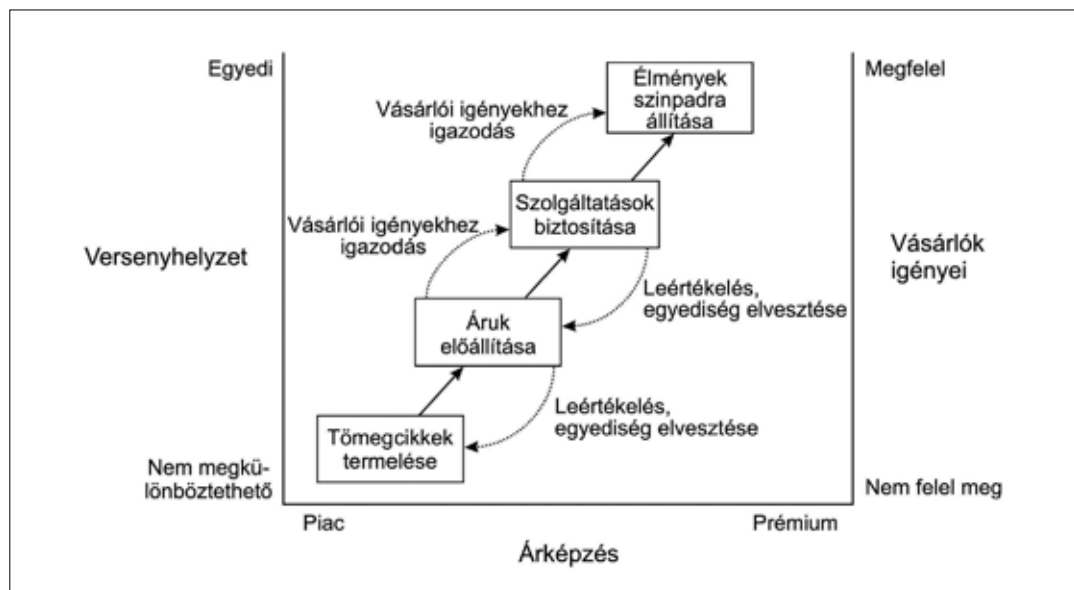
Fontos megjegyezni, Csíkszentmihályi szerint tökéletes élmény kiváltójává nemcsak szabadidős tevékenységek (például sport, játékok) és a művészet (beleértve a képzőművészetet) válhat, amelyekről ezt a leginkább várjuk, hanem akár rutincselekvések és a munka is.

*Az élménytársadalom és élménygazdaság elméletei*¹¹

A fejlett társadalmakban mára az elsődleges preferencia – az anyagi javak felhalmozása helyett – az élménygyűjtés lett, az élmények birtoklásának mértéke vált az életminőség szubjektív mutatójává. Ezekben a társadalmakban „a túlélés mint *megélhetés* problémái helyett az élet *megélésének módja* vált problematikussá”.¹² Schultze az 1980-as évek nyugatnémet társadalmát vizsgálva megállapította, hogy a *szűkösség* társadalmát túllépve elkezdődött az *élménytársadalom* korszaka, amelyet a bőség, a jólét, az élmény és a mindennapi cselekvések lehetőségeinek kibővülése jellemez.¹³ Az egyénnek módjában áll választani, megválasztani a kapcsolatokat, amelyet az új kommunikáci-

ős technikák és a migráció segítenek. Ezzel szemben a szűkösség társadalmában a család, a rokonok, a helyi és a régiós kapcsolatok játszanak kulcsszerepet. Az élménytársadalom lakóinak eszménye megvalósítani egy szép, érdekes és értékes életet, amelyet élményszerzés segítségével kívánnak elérni. Schultze a szépség mellett a boldogság fogalmát is bekapcsolja teóriájába, miszerint a boldogság keresésének legdirektebb eszköze az élményorientáció, amely egybecseng Csíkszentmihályi koncepciójával.

Joseph Pine és James Gilmore az élményszerzésnek gazdasági jelentőséget tulajdonítottak, az *élménygazdaság* kifejezést használták a korszakra, amely felváltotta a *szolgáltatásgazdaságot*, és amelyben a folyamatosan leértékelődő termékek és szolgáltatások mellett a vásárlók már csak az élményekért hajlandók többet fizetni, így az a vállalkozás képes egyedül számottevő hasznot elérni, amely ehhez alkalmazkodik. Az élményre az értékteremtés új forrásaként tekintettek, továbbá a negyedik kínálati formaként – a tömegcikk, az áruk és a szolgáltatások mellett (1. diagram) –, amely mindig is jelen volt, de most került előtérbe.

1. diagram: Élménygazdaság, a negyedik kínálati forma¹⁴

Amikor az egyén szolgáltatást vásárol, a helyette végzett cselekvések ellenértékét fizeti meg, amikor élményt vásárol, „akkor arra ad pénzt, hogy adott időben egy csomó értelmes eseményt élvezzen, amit egy cég úgy rendez meg számára, mint egy színházi eseményt, melybe egyedi módon őt is bevonja, és neki biztosítja a főszerepet”.¹⁵ Nagy jelentőségű elméletükről a Harvard Business Review hasábjain cikkeztek 1998-ban, majd egy évvel később könyvet jelentettek meg *Az élménygazdaság (The Experience Economy)* címmel.

A gazdaság többszöri átalakulását jól példázza a születésnap torta négylépcsős „evolúciója”. Az anyák gyermekük születésnap tortájának elkészítéséhez az agrárgazdaság korszakában a farmokon megtermelt pár centes alapanyagokat (liszt, cukor, vaj, tojás) használták fel. Később, az ipari gazdaságban ugyanezt egy-két dolláros, előre csomagolt süteménykeverékkel oldották meg. Majd a szolgáltatás gazdaság térnyerésével a tortát 10-15 dollárért cukrászdában rendelték meg. Manapság – az élménygazdaságban – a szülők nem sütnek, saját maguk még zsúrt sem szerveznek, helyette inkább száz vagy még több dollár értékben megbíznak vállalkozásokat, amelyek a gyerek számára emlékezetes eseményt „visznek színre” – a torta ehhez már rendszerint ingyen jár. A példában látott értéknövekedés az élménynek tudható be, amely tehát gazdasági előnnyel jár, magasabb árakat generál.

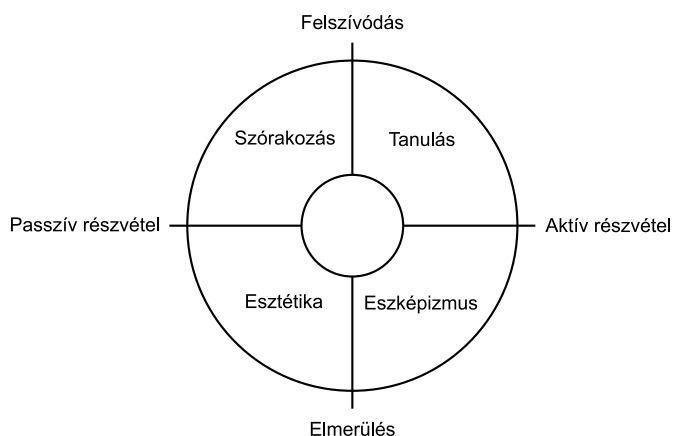
A sikeres élmény egyedi, emlékezetes és fenntartható. Egyedi, azaz nincs a piacon azonos kínálat. Emlékezetes, azaz bevésődik az emlékezetbe, amelyet támogat a jól színre vitt élmény, beleértve az érzékszervi ingerek jelenlétét. Fenntartható, azaz a fogyasztó meg szeretné ismételni, és megismételve is érdekes. Ez utóbbi igen lényeges pont, hiszen ismert, hogy az élmény többszöri átélése során megtörténhet az élmény leértékelődése.

Az emberek azonban immár nem egyszerűen élményeket akarnak, hanem hogy az élmény meg is változtassa az életüket, másokká akarnak válni, önmagukat akarják átalakítani az élményen keresztül. Pedig a legtöbb kínálatnak nincs hosszú távú hatása az individuumra, a fogyasztás után még az élmények is elhalványodnak. Ám ha az élménykínálat az egyénre van szabva, amikor az egyén pontosan azt kapja, amire vágyik, megtörténik az *átalakítás* – ez az utolsó kínálati forma. „Az átalakítás vásárlói [legyenek természetes vagy gazdasági személyek] egy sajátos cél felé történő irányítást keresnek [például egy új ismeret megszerzése a kortárs képzőművészetről], amely segít elérni a kívánt változást.”¹⁶ Pine és Gilmore a változás mentén létrejövő új korszaknak az *átalakítás gazdasága* nevet adta.

Albert Boswijk, Thomas Thijssen és Ed Peelen az élménygazdaság új perspektíváját kutatták, eredményeiket 2007-ben adták közre. Az általuk vizsgált élménykategória nem érzelmi, inkább kognitív, tapasztalati természetű: ez az *értelmes élmény*.¹⁷ Felfogásukban az élménygazdaságnak csupán az első lépcsőfoka az emlékezetes élmény színpadra állítása a pine-i és gilmore-i értelemben. Egy következő szint az együttalkotás (*co-creation*), majd a harmadik lépcső az önirányítás (*self-direction*). Utóbbi értelemben elmozdulás tapasztalható a *társadalmi szabályok rendszerétől* – amelyben az egyént kívülről irányítják, ahogy a nagyvállalatok próbálják befolyásolni a vásárlókat – a *kommunikatív önirányítás* irányába. A kommunikatív önirányítás rendszerében a döntéseket nem felsőbb körökben, merev szabályok alapján hozzák meg, hanem – a vállalat és a fogyasztó vagy a közösségbe tömörült fogyasztó közötti – dialógus útján, amelynek következtében megszűnik az alá-fölé rendeltség, a hierarchikus viszony. „Mindkét félnek megvan a lehetősége, hogy önmagát irányítsa, és kommunikáljon erről egymással.”¹⁸

A *co-creation* gondolatához kapcsolódik az élményteremtés módját alanya alapján leíró *fogyasztási élmények kontinuum* modell. Eszerint megkülönböztetjük azokat az élményeket, amelyeket csak a fogyasztó alkot meg (*egyéni élményteremtés*), azokat, amelyeket nagyban a szolgáltató határoz meg (*előállított vagy színre vitt élményteremtés*), és azokat, amelyek esetében a szolgáltató megteremti az optimális élményfeltételeket, majd ezekre támaszkodva a fogyasztó megalkotja saját élményét (*közös élményteremtés*). Témánk szempontjából – amint később látni fogjuk – kulcsfogalom az interakció, amely már Pine-nál és Gilmore-nál is megjelenik, amikor színpadra vitt eseményről írnak, amelybe főszereplőként bevonódik a fogyasztó. Az interakció az előállított élményteremtésnél az élmény minőségét és intenzitásának fokát adja, közös értékteremtésnél az élmény alapját jelenti, tehát a fogyasztó „aktív részvétel, bevonódását [...] a termék megtervezésétől a fogyasztásig, sőt még azt követően is”.¹⁹

Az élmények négy kategóriába sorolhatóak a fogyasztó részvételének szintje szerint: *szórakozás*, *tanulás*, *esztétika* és *eszképizmus* (1. ábra). E négy kombinációja vezet az optimális fogyasztói élményhez. A szórakozás (például a színházi előadás) és a tanulás (például az idegenvezetés) során a fogyasztó „magába szívja” az élményt formáló ingereket – az előbbi passzív, míg az utóbbi aktív részvételt kíván. Az esztétikai jellegű élmények és az eszképizmus a fogyasztó – előbbinél passzív, utóbbinál aktív – elmerülésével jár. A forrás nem említi, ám nyilvánvalóan esztétikai élményt jelent például a műalkotások csodálata, eszképista állapotot eredményez egy interaktív múzeumpedagógiai feladatban való részvétel.

1. ábra: Az előállított élmény modellje²⁰

Reakciók az élményszerzésre vonatkozó tendenciára. Analógiák

Az élményszerzésre vonatkozó globális tendenciára adott „reakcióhoz”, illetve az ennek következtében bekövetkezett változáshoz, hangsúly-átrendeződéshez hozott analóg példák a turizmus és marketing területéről származnak. A választás azért esett ezekre, mert a turizmus – különösen a kulturális turizmus – és a marketing rendelkezik kapcsolódási pontokkal a (kortárs) képzőművészethez – ha másként nem, a kiállítóhelyeken (múzeumokon, galériákon) és egyéb művészetet közvetítő centrumokon keresztül –, így meg kell jelenniük a művészeti szakemberek látókörében is.

Turizmus

Az említett tendenciára reagált a turizmus elmélete és gyakorlata is. Turistaállapotban az egyén az újszerű, nem megszokott környezetben fokozottan ki van téve az élményátélés lehetőségének. Egy klasszikusnak számító turizmusdefiníció még a következőképpen fogalmaz: „A turizmus magában foglalja a személyek lakó- és munkahelyen kívüli minden szabad helyváltoztatását, valamint az azokból eredő szükségletek kielégítésére létrehozott szolgáltatásokat.”²¹ Ezzel szemben egy „korszerűnek” nevezett, alternatív turizmusdefiníció már hangsúlyozza az élmény jelenlétét a turistaállapotban: „A turizmus az egyén élményszerzéssel párosuló környezetváltozása, amely során szolgáltatások igénybevételére kerül sor.”²²

A megváltozott turista-magatartásnál hangsúlyosabbá váltak olyan pszichés motívumok, mint a bensőségesség, az élményszerzés és az unikális dolgok utáni vágy.²³ A keresletre reagálva a turisztikai szolgáltatók – például a rendezvények szervezői – igyekeznek a vendégeket ellátni ennek megfelelő kínálattal. A hetvenes évek után született nemzedékek rendezvénypiaci megjelenésével átalakult a rendezvényekkel szemben támasztott követelmények struktúrája: hangsúlyossá vált a közösségi létre, a networkingre, az interaktivitásra és az élményszerzésre irányuló fogyasztói igény.

Marketing

Az elmúlt évek marketinghíradásai paradigmaváltásról számolnak be a marketingstratégia területén. A klasszikusnak számító, az eladó szempontjait szem előtt tartó 4P – a *Product, Price, Place, Promotion* angol szavakat tömörítő – marketingmix és vélhetően az ennek már megújított, ügyfélorientáltabb változata, a 4C (*Clients, Costs, Convenience, Communication*) helyett a legújabb modell, a 4E (*Experience, Exchange, Everyplace, Evangelism*) követése látszik irányadónak a marketingszakemberek számára a megváltozott viszonyok között. A témát érintő változás, hogy az alapszabványban a termékből (*Product*) immár élmény (*Experience*) lett, azaz a fókuszban a terméktulajdonságok helyett a márkaélmény létrehozása áll, valamint annak ismerete, hogy hogyan éli meg a fogyasztó a márkával való találkozást.

Szemponatok további vizsgálatokhoz

A fentiekben megvilágításra kerültek az élményátélésre vonatkozó pszichológiai elméletek, az élménytársadalom és az élménygazdaság elméletei, valamint bemutatásra kerültek analógiák – utóbbiak a témáról való gondolkodás horizontját tágítandó. A rendelkezésre álló irodalom terjedelmes, útvesztőjében szükséges sorvezetőt találni, rábukkanni azokra a megállapításokra, amelyek alapján a vizsgálat kiterjeszthető a kortárs képzőművészet területére. A következő, a téma szempontjából relevánsnak vélt szempontokat izoláltam, amelyekre a tanulmány további, művészetre vonatkozó fejezeteiben reflektálok: választás lehetősége, színpadra állítás, bevonódás, interakció, együttalkotás, egyediség, emlékezetesség, fenntarthatóság, érzékszervi tapasztalások jelentősége, személyre szabottság, közösség, kommunikáció, párbeszéd.

Feltevésésem szerint az élménygazdaság kapcsán termékre, piacra és fogyasztóra tett megállapítások érvényesek művészeti produktumra – legyen az műalkotás vagy kiállítás –, képzőművészeti piacra és szférára, valamint kulturális/képzőművészeti fogyasztóra és befogadóra vonatkoztatva is.²⁴

JEGYZETEK

¹ Kovács Dezső kutatásai kiterjedtek az élmény különböző kategóriáinak vizsgálatára. A fejezetben az ő eredményeinek összefoglalására kerül sor, néhol kiegészítve az általa idézett szerzők műveinek idézeteivel, részleteivel. L. erről Kovács D., *Az élménygazdaság és tovább?*, Hungary – Croatia Határmenti Együttműködés, 2011, http://unireg-ipa.rkk.hu/elmenygazdasag/ipa_kd.pdf [olvasva: 2015. 11. 5.] és Kovács D., *Élmény, élménygazdaság, élménytársadalom és turizmus*, Turizmus Bulletin, 2014/3–4, 40–48.

² A tanulmány a pozitív élményekre koncentrál, amelyek természetes úton, nem tudatmódosító szerek hatására jönnek létre.

³ Kovács az eredeti angol kifejezés (*optimal experience*) után az *optimális élmény* kifejezést használja. Én Csíkszentmihályi művének magyar fordítása után használom a *tökéletes élmény* megjelölést.

⁴ CSÍKSZENTMIHÁLYI M., *Flow. Az áramlat. A tökéletes élmény pszichológiája*, Akadémia Kiadó, Budapest, 1997, 20.

⁵ Csíkszentmihályi flow-nak, azaz áramlat-élménynek nevezte el ezt az állapotot, mert interjúalanyai gyakran áramlattal sodródó, áramlatban lebegő érzésként jellemezték. Könyve magyar kiadásának előszavában Csíkszentmihályi megjegyzi, utóbb kiderült, az ókori kínai bölcsek ugyancsak a lebegni, áramlani, azaz a *jū* szóval írták le annak az egyénnek a tudatállapotát, aki megfelelő módon, azaz a Tao szerint élt.

⁶ CSÍKSZENTMIHÁLYI, *i. m.*, 109.

⁷ A pszichikai rendtelenség állapota a *elki entrópia*, amely megnyilvánulhat például harag, félelem, aggodalom, fájdalom vagy féltékenység formájában.

⁸ SELIGMAN, M., *Autentikus életöröm. A teljes élet titka*, Laurus, Győr, 2008, 145.

⁹ CSÍKSZENTMIHÁLYI, *i. m.*, 79.

¹⁰ Bővebben I. MASLOW, A., *Religions, Values and Peak Experiences. Appendix A*, Penguin Books Limited, 1970, <http://www.druglibrary.org/schaffer/lsd/maslow.htm> [olvasva: 2015. 11. 8.] és CSÍKSZENTMIHÁLYI, *i. m.*, 83.

¹¹ Az élménytársadalom és élménygazdaság elméleteiről, az e témával kapcsolatos megközelítésekről hozzáférhetőek magyarul összefoglaló és kritikai jellegű munkák. A témát Kovács Dezső említett művei, valamint a következő források segítségével ismertem meg: ZÁTORI A., *Élményszemlélet a turizmusban. A turisztikai élményteremtés koncepciói*, Turizmus Bulletin, 2014/2, 51–60., <http://szakmai.itthon.hu/2014/2> [olvasva: 2015.04.26.] és ÉBER M., *Élménytársadalom. Gerhardt Schulze koncepciójának tudás- és társadalom-elméleti összefüggéseiről*, ELTE Társadalomtudományi Kar, Budapest, 2007, www.academia.edu/4342671/Élménytársadalom_Gerhardt_Schulze_koncepciójának_tudás-és_társadalomelméleti_összefüggéseiről_Budapest_ELTE_Társadalomtudományi_Kar_2007_176_oldal [olvasva: 2015. 11. 7.].

¹² ÉBER, *i. m.*, 55.

¹³ Schultze 1992-ben publikált *Az élménytársadalom* című alapművét megelőzően Alvin Toffler 1970-ben *Future Shock* című könyvében fest pontos képet a jövőről, amelynek gondolkodását az értékekben történő változás („shift in values”), valamint az „élményipar” előretörése jellemez. Toffler műve tartalmilag és a vonatkozó terminológia egy részének használata szempontjából az élménytársadalom- és az élménygazdaság-elméletek előfutárának tekinthető.

¹⁴ KOVÁCS, *i. m.*, 8.

¹⁵ *Uo.*, 44.

¹⁶ *Uo.*, 45.

¹⁷ Zátori már konszenzust említ, miszerint a fogyasztói élmény – amely vélhetően kiterjeszhető a művészetet befogadó élményére – holisztikus. Akárcsak a fogyasztói magatartásban, a fogyasztói élményben is egyidejűleg hat a kognitív információk feldolgozása és az érzelmek – nem feltétlenül tudatos – motivációja.

¹⁸ ZÁTORI, *i. m.*, 46.

¹⁹ *Uo.*, 57.

²⁰ *Uo.*, 55.

²¹ WTO-IPU, idézi HORVÁTH A., *Turizmus a kultúrában – Kultúra a turizmusban*, Magyar Művelődési Intézet, Budapest, 1999, 26.

²² MIHALKÓ G., *Boldogító utazás*, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 2010, 10. <http://www.mtafk.hu/konyvtar/kiadv/Boldogito.pdf> [olvasva: 2015. 4. 26.]

²³ A motívumok hálója alkotja a motivációt, amely a turisztikai kereslet alapvető feltétele – a szabad idő és a szabad rendelkezésű jövedelem mellett.

²⁴ Annál is inkább, mivel az irodalomban nem kevésszer találkoztam arra az evidenciára vonatkozó megjegyzésekkel, hogy a kultúra – sajnos vagy sem – árucikké vált a fogyasztói társadalomban.

ELEK TIBOR

Nemzetpolitika az Erdély-politika látószögében

Gondolatok Markó Béla: Rekviem egy macskáért című esszékötetét olvasva

ELEK TIBOR (1962) Békéscsaba

A magyar szellemi elit, azon belül az írástudó értelmiségi elit egyre rosszabbul teljesít. Én ezúttal csupán a nemzetpolitikával, a nemzetpolitikáról való gondolkodással összefüggésben állítom ezt.

Az elmúlt két-három évtizedben a magyar szellemi elit – sem a pártokhoz közel (akár benne is) álló, sem az azoktól távoló – nem volt képes olyan eszme- és értékvilágot (világokat) kihordani, olyan nemzetstratégiát alkotni, amely a pozitív-negatív hagyományainkkal, reális adottságainkkal, megosztottságainkkal, geopolitikai lehetőségeinkkel egyaránt számolva életminőségünk javulásához, nemzetünk (országhatárokon átívelő) felemeléséhez, kultúránk szerepének, erejének megőrzéséhez vezetett volna, de legalább annak irányába mutatna.

A nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek első felében még úgy látszott pedig, hogy a nagyszabású politikai, társadalmi, gazdasági átalakulással párhuzamos szellemi forrongásnak meglesznek a maga hozadékai a nemzetpolitikával összefüggésben is. A rendszerváltás teremtette helyzetben elkerülhetetlenné vált a múlttal való számvetés, a magyarság, a nemzet, a nemzeti önazonosság fogalmának újraértelmezése. Sorsunk tudatosítása, helyzetünk felmérése, nemzeti létfeltételeink számbavétele szükségessé tette az összeurópai és globális összefüggésekben való gondolkodást. A nemzeti sorskérdésekkel, a geopolitikai létfeltételekkel, a század- s egyúttal ezredvég korélményével való szembesülés az írói, közírói értelmiség legjavát igényes publicisztikákban, izgalmas esszékben megformálódó nyilvános véleményalkotásra készítette a közpolitika eredményes befolyásolásának igényével. Már-már azt remélhettük, hogy a korabeli közéleti esszék többek között a történelmi helyzet illúziótlan tudatosításának, a reális önismeret elmélyítésének eszközeivé, egy korszerű, a személyiség méltóságát alapértéknek tekintő nemzettudat megteremtésének, az egyéni és közösségi jogok összhangjára épülő nemzetstratégiának megalapozójává válhatnak.

Ugyanaz az író-értelmiség, amelyik a rendszerváltotatásnak nevezett átalakulás egyik kezdeményezője és élharcosa volt, előbb-utóbb szembesülni kényszerült azonban a saját szerepei, lehetőségei korlátaival. Leginkább talán azzal, hogy azok az elvek, értékek, ideológiák, amelyek szellemében a maga elméleteit, nemzetstratégiai elképzeléseit megfogalmazza, a gyakorlati politika alakítóit többnyire hidegen hagyják. Őket egészen más, pragmatikus vagy csak annak látszó, leginkább populáris, szavazatnövelő, hatalomtechnikai megfontolások vezérlik, cselekedeteiket korántsem valamiféle koherens világgép, sokkal inkább sajátos, egyéni ötletek, eseti alkuk alakítják, s mindezek elsődleges célja a hatalom megszerzése és megtartása. Ez a felismerés (talán túl hamar) a nemzetközösségi politika alakításának lehetőségeiből való kiábránduláshoz vezetett az írástudók körében, sokaknak elvette a kedvét általában a közéleti, társadalmi kérdésekkel való foglalkozástól és a véleménynyilvánítástól. Mások, akik valamely párt(érdek) holdudvarába kerültek, talán már észre sem vették, amikor különböző szerepvállalásaik, véleményformálásuk során maguk is fokozatosan feladták korábbi eszményeiket (tisztetet a kivételeknek), és átvették a hatalmi, pártküzdelmekben megszokott leegyszerűsítő, sematikus látásmódot, és lemondtak a racionális, mérlegelő gondolkodásmódról. Maguk is előszeretettel éltek sablonokkal, populáris túlzásokkal, fantomképekkel, s így maguk is bekapcsolódtak a törzsi háborúk gerjesztésébe, a kulturális ellentétek elmélyítésébe, az ellenségképgyártásba, az árokásásba. Az előítélet-mentességről, a tárgyilagosságról, a szemben álló érdekek és nézőpontok jogosságának elismeréséről való lemondás pedig jelszavakban talán igen, de a valóságban nem igazán ösztönözte a nemzetközösség egészéről való gondolkodást, az arra vonatkozó hiteles és érdemi programalkotást.

Markó Bélát, a kiváló költőt én azon kevesek között látom, akiknek többnyire sikerült az elmúlt évtizedekben a fenti értelmiségi, írástudói csapdákat elkerülniük, miközben az erdélyi magyar és az

erdélyi és a magyarországi politikai élet törésvonalai bőven adtak volna lehetőséget az ellenkezőjére, főként egy élvonalban álló politikus számára. A romániai rendszerváltoztatás őt is magával ragadta, aktívabb cselekvésre sarkallta, közéleti (politikai) szerepvállalásra és véleménynyilvánításra ösztönözte; már a kilencvenes évek elején emlékezetes esszék sorában (*Az erdélyi macska, A vörös kaptár, Értékválság az erdélyi magyar irodalomban?, Egy másik Erdély*) igyekezett a nemzeti önazonosság fogalmának új értelmet adni, a múlttal, a kisebbségi magyarság lehetőségeivel szembenézni s Erdély lehetséges jövőjét körvonalazni. Az 1993-tól az RMDSZ elnökeként, a kétezres évtizedben két kormányzati ciklusban Románia miniszterelnök-helyetteseként is cselekvő Markó korabeli, írott formát öltő, többnyire előadásszövegeinek, tanulmányainak (amelyek 3-4 kötetben is megjelentek) egy jó részében továbbra is felfedezhető a távlatosabb összefüggésekre figyelő értelmiségi, esszéírói (netán költői) látás- és gondolkodásmód jelei, de azon írások többsége mégis inkább az aktuálpolitikai szerepvállalás termékei. Érdekes, s talán nem is véletlen, hogy az irodalmi igényű publicisztikák, a mélyebben szántó esszék száma attól kezdve, a kétezres évek végétől szaporodik meg újra Markó munkásságában, amikor a versírást is újrakezdi, és az aktív politikusi szerepvállalást fokozatosan feladja. Az erdélyi magyarság sorsának tudatosítása, helyzetének felmérése, nemzeti létfeltételeinek számbavétele már a kilencvenes évek elején írott, említett esszéiben ráirányította Markó figyelmét is a regionális kereteken túli, összmagyar és európai összefüggésekre, de az utóbbi évek szövegeiben ez még inkább felismerhető. Az újabb esszéírói korszaka kezdetén egy 2008-as, nagy ívű párizsi előadásszövegben például úgy foglalta össze Erdély történelmi, társadalmi, kulturális, etnikai fejlődését, múltjának és jelenének sajátosságait, hogy azt egyúttal magyar és európai kontextusba is állította (*Erdély: kulturális alternatívák, politikai alternatívák*). A 2011–2014 közötti írásokból válogató, tavaly megjelent *Rekviem egy macskáért* című kötet is szerzőjének hasonló törekvései miatt érdemel jóval nagyobb figyelmet annál, mint amit eddig kapott a magyar nyilvánosságban (Magyarországon és Erdélyben). Miközben az erdélyi magyar politika alapvető dilemmáival néz szembe (önállóság, egység, a tervbe vett közigazgatási átszervezés, az autonómia lehetőségei, a kettős állampolgárság következményei stb.), azok általánosabb, nemzetpolitikai összefüggéseivel is rendre számol.

A kötet publicisztikái, esszéi többségének háttérben jól érzékelhetően ott munkál az Erdélyben elért nemzetpolitikai jelentőségű eredmények veszélyeztetettsége miatti aggodalom, félelem. De melyek is azok a veszélyeztetett eredmények, amelyeket a szerző több írásában is megemlíti? Alkotmány és törvény által garantált magyar nyelvhasználat a hivatalos ügyintézés terén, magyar feliratok Erdély-szerte (ahol a magyar lakosság számaránya meghaladja a 20 százalékot), anyanyelvű oktatás minden szinten (például 65 önálló magyar középiskola működik Romániában, igaz, az önálló állami magyar egyetem hiányzik), a magyar többségű megyékben (Hargita és Kovászna), településeken magyar irányítás a közigazgatásban, az intézményrendszerben, az egyházi ingatlanok és az elállamosított földek visszaszerzése. S mi az, ami veszélyezteti ezeket az eredményeket? Markó szerint a román államnationalista tendenciák felerősödése mellett mindazon törekvések, amelyek veszélyeztetik az önálló, egységes romániai magyar érdek-képviselői politikát, legyenek azok bár helyi vagy magyarországi *Pártcsinálók*. Történelmi példákkal is alátámasztja az önállóság és egység jelenkori fontosságát: „Már Kós Károly fölismerte: önálló politika nélkül nincs önálló közösség. Önállóság nélkül viszont éppen az a cél nem fog megvalósulni, amely amúgy ki nem fogy egyesek szájából: a szülőföldjükön megmaradó, a kettős állampolgárságot kivándorlásra fel nem használó erős, távlatos magyar közösségek.” (*A kalapács nyele, avagy tanuljunk-e a szomszédainktól?*) De a történelmi hivatkozások és fent említett eredmények mellett más jelenkori példák is igazolják a bukaresti politizálás fontosságát, lásd az 1993-as Európa Memorandum történetét, Románia integrációjában betöltött szerepét (*Szóljanak vagy ne szóljanak?*) vagy az RMDSZ-nek a regionális közigazgatási átszervezés elleni szerepvállalásait. Újra és újra szembesít Markó a kérdéssel, hogy ha a sokat bírált, a magyar többségű megyei és helyi önkormányzatokat irányító, a bukaresti parlamentben lavírozó, egyezkedő, kompromisszumokat kötő RMDSZ-t lebontanák, akkor vajon hogyan is lenne tovább. S a kritikusaival valóban nem nagyon láttunk, hallottunk még olyan életszerű, hatékonyabb eszközrendszert, amely az eddigi politika valódi alternatívája lehetne, kivéve a látszólag mindenre megoldást kínáló autonómia követelését. Csakhogy „*technikailag* az autonómia megvalósulása *politikai és jogi* kérdés, hiszen ha a román parlament meghozza azokat a törvényeket, amelyek az autonómia létrehozásához kellene, akkor lesz autonómia, egyébként nem, hiszen ez egy

jogi, közigazgatási fogalom, és nem gazdasági, társadalmi” – mondja ki a kétségtelen tényt (amelyről gyakorta mégis megfélekednek az autonómia hangos hívei) Juhász Jácint közgazdász Borbély Tamás *Van-e élet az autonómia után?* című, 2014-ben megjelent interjúkötetében.¹ Amely kötet egyébként azért (is) érdemes a téma iránt érdeklődők kitüntetett figyelmére, mert benne 11 szakember mondja el igen elgondolkodtató véleményét az autonómiáról (amikor az nem varázsige és nem az erdélyi politikai tömörülések identitás- és pártpolitikai küzdelmének eszköze) és egy esetleges székelyföldi autonómia lehetséges következményeiről.

Markó szerint azonban nem az autonómia (kulturális és területi) célul tételezésében, akarásában van a különbség közte, illetve az RMDSZ és a velük kritikus csoportosulások között (s ezt számos korábbi írása, előadása és az RMDSZ számos korábbi tervezete a legutóbbi 2014-essel bezárólag valóban alá is támasztja), hanem a hozzá vezető út s eszközök megválasztásában. A romániai magyar politikai élet belső feszültségeit szerinte a kilencvenes évek elejétől a mérsékelt (párbeszédkeresés) és a radikálisabb eszközök (erőpolitika, tüntetések, tömegdemonstrációk) hirdetői közötti szembenállás okozza. A másik tábor egyik hangadója, Toró T. Tibor ezt előszeretettel hajlamos a labanc és a kuruc szemlélet szembenállásaként leírni, lásd a 2014-ben megjelent *„Két pogány közt egy hazáért”* című kötetét. Ráadásul szerinte a labanc „irányzat beépülni akar a bukaresti főhatalomba, hogy onnan intézhesse a saját és jó esetben közössége dolgait, ahogyan megengedi neki az egységes és homogén nemzetállami rezon. A másik pedig autonómiát akar, Bukaresttől csak ennek törvényi keretét kéri” – ahogy a kötetnyitó interjúban fogalmaz.² Markó egyrészt állítja, hogy az öngazgatás, az önkormányzatiság felé már az eddigi eredményekkel is jelentős lépéseket tettek, másrészt tagadja, hogy a radikális eszközök önmagukban célra (például területi autonómiára) vezethetnének, hogy a parlamenti politizálás leváltható, felcserélhető tüntetésekkel, tömegdemonstrációkkal. A *vagy-vagy* helyett az *is-is* híve. „A tüntetés és tiltakozás hasznos civil eszköz lehet, az önkormányzatokban vagy Bukarestben politizáló magyaroknak is szükségük lehet arra, hogy a mögöttük levő tömeget láthatóvá tegyék. [...] kell az erődemonstráció is, amikor a román kormány prefektusai törvénytelenül megvétóznak törvényes nyelvhasználati jogokat, és megpróbálják betiltani a saját nemzeti szimbólumok használatát, amit törvény szavatol” (*Nagy menetelés*).

A román lakosságnak az erdélyi magyar etnopolitikai célkitűzésekhez és a magyar nemzetpolitikához való viszonyát az elmúlt két évtizedben több közvélemény-kutatás is vizsgálta. Az ezek eredményeit feldolgozó, a budapesti Pro Minoritate folyóirat legutóbbi számában megjelent tanulmány (*Etnikai hegemonia és transznacionalizmus*) szerint a román közvélemény körében töretlen „a mono- vagy domináns-etnikus modell támogatottsága és a kisebbségi jogok elutasítottsága”. A felmérések összegezője, Kiss Tamás ezek alapján arra a következtetésre jut, hogy „mindez minimalizálja a tárgyalások útján való továbblépés esélyeit”.³ Nem egészen érthető számomra, hogy a premisszákból miért következik közvetlenül a konklúzió, hiszen ez Trianon óta így volt, a román nemzetállam-építés és a kisebbségi nemzetépítés stratégiája mindig is szemben állt egymással, s a román lakosság viszonya ezekhez eddig sem volt kétséges. Ha tetszik, az RMDSZ-nek a román társadalom feje fölött zajló, annak akaratát megkerülő parlamenti politizálására, elért eredményeire ezért is volt olyan nagy szükség. Markó kötetbeli írásai szerint nem járhatatlan az eddigi tárgyalásos út továbbra sem, mégis azt gondolom én is, hogy az utóbbi évek megélenkülő román törekvései a meglévő eredmények visszavételére, a létező, törvényekbe foglalt nemzeti kisebbségi jogok csorbítására valóban felvetheti a kérdést, hogy nem lenne-e célszerű a parlamenti, önkormányzati képviselői munkát, a magyarországi és a nemzetközi nyomásgyakorlást és az intenzívebb etnikai mozgósítást jobban összehangolni, netán az arányaikon is változtatni a továbbiakban.

A kuruc-labanc és a hozzájuk hasonló dichotómiák (amelyekkel „önmagunk ellenében határozzuk meg önmagunkat”) valódi létezését Markó nemhogy az erdélyi politikában, de a magyar történelemben és nemzetpolitikában is megkérdőjelezi. A kötet egyik legfontosabb, *Magyar törésvonalak* című írásában a konzervatív, a jobboldali Bánffy Miklós emlékiratait olvasva (gondolatait Bibó István-i elméletekkel is párhuzamba állítva) állapítja meg: „attól függetlenül, milyen rendszert tartunk megfelelőnek, és milyen programot akarunk megvalósítani, a helyzetfelismerés és a politikai eszközök megválasztása mindenképpen döntő. Számomra ez a máig tartó dichotómia [...] a valóságban csak jó vagy rossz helyzetismeret ütközött nálunk is folyamatosan. Nem bal vagy jobb, nem liberális vagy konzervatív, ezek ugyanis csak doktrínák. Érdekérvényesítő képesség, taktikai és stratégiai látás: ezen múltott sok minden...” A kisebbségpolitikus Sütő Andrásra is úgy emlékszik

vissza, mint aki maga is küszködött a kilencvenes évek elején „ezzel az olyannyira káros, szolidaritást, nemzettudatot, múlt- és jövőképet roncsoló magyar dichotómiával”, aki a maga „normális radikalizmusával” próbálta ezt a kettészakítottságot felszámolni, s aki abban segített neki sokat, hogy „céljaink radikalizmusát el tudjam választani eszközeink helyzet- és rációdiktálta viszonylagosságától, és hogy az eszközökkel kapcsolatos kompromisszumokat ne engedjem egybemosni azokkal a célokkal...” (*Egy félbemaradt kultusz története*). Lengyel László *A szabadság melankóliája* című kötetén medítálva is azt állítja, hogy mindaddig nem értjük meg, miért veszthetjük el ismét Erdélyt, „amíg nem fogjuk megérteni, hogy a magyar társadalmat nem szabad, nem lehet a »társadalmi forradalom« és »nemzeti szabadságharc« művileg kialakított törésvonala mentén, a kuruc–labanc szembenállással leírni” (*Rendszerváltók melankóliája*). A közélet és költő lehetséges kapcsolatáról elmélkedve pedig azon sajnálkozik, hogy „a műalkotásban kívánatos az *is-is* vagy a *sem-sem*, a mindenkori politikában viszont csak a *vagy-vagynak* van létjogosultsága”. Ezért is igényli a vers és a költő jelenlétét a költészetben: „Az igaz költészetben lelepleződik a politika hamissága – vagy kitűnik időnkénti igazsága –, mert egy esztétikai, nem érdekek által vezérelt kontroll alá kerül” (*Közélet, költészet*). Az egész mai magyar szellemi életben, nem is beszélve a politikairól, ritka ez a józanul mérlegelő, integráló szándékú, a kizárólagosságokat elutasító szemlélet, bizonyára a nemzetpolitikára is megtermékenyítően hatna, ha követőkre találna azok körében, akik foglalkoznak vele.

A budapesti Nemzetstratégiai Kutatóintézet Székelyföldről kiszármazott vezetőjének, Szász Jenőnek a szórványmagyarok „kontrollált visszavonulására”, „önkéntes területfeladására” vonatkozó „elszólását” is azért minősíti „öngyilkos koncepciónak”, mert olyan „területalapú” nemzet-szemlélet mutatkozik meg benne, amely a *vagy-vagy* alternatívában gondolkodik. Markó szerint nem szabad szembeállítani, netán ki is játszani egymás ellen a tömbmagyarságban élők (Romániában kb. 500 000) akár a területi autonómia iránt is jogos igényeit és a szórványban élőkét (kb. 7-800 000), amely legfeljebb a kulturális autonómia valamilyen formáját célozhatja meg. Nemcsak az erdélyi magyar politika mindenkori egyensúlyi kérdése az szerinte, „hogy egyidejűleg gondolkodjunk például a székelyföldi önkormányzatiság megerősítéséről és az aradi vagy vajdahunyadi magyar oktatás továbbfejlesztéséről”, de „a magyar nemzet jövője, ereje vagy erőtlensége attól függ, át tudunk-e állni arra a bizonyos *is-is* politikára, vagy pedig csak arra leszünk képesek, hogy visszakerjünk a babarongyot, amint azt mifelénk mondani szokás” (*Székely vagy szórvány?*). Ráadásul Erdély vegyes lakosságú régióiban egy olyan multikulturális entitás létezik, amelyet mi magunk tennénk teljesen románá, ha elfordulnánk a szórványtól. Ezért is emlékeztet több írásában arra, hogy amikor az egykori NSZK kivásárolta a németeket Ceaușescu Romániájából, az talán logikus, sőt etikus döntésnek is tűnhetett, de tragikus következményekkel járt Erdély sokszínűségére és kulturális egyensúlyára nézve.

Markó kötetbeli írásaiban gyakorta szembesül a térség, az abban élő nemzetek jelenkori helyzetével és jövőjével kapcsolatos dilemmákkal, kételyekkel s természetesen, kitüntetett helyen, az Erdéllyel kapcsolatosakkal. Jól tudja, hogy amiként sokféle Európa-kép létezik, úgy az Erdély-kép is többféle, egymásnak ellentmondó, más volt a múltban, más a jelenben, más a románoké, a magyaroké (az erdélyieké, a magyarországiaké), németeké stb. Erdély jövője szerinte éppen azon múlik, hogy sikerül-e ezeket az Erdély-képeket közelíteni egymáshoz. Az írásaiból kikövetkeztethetően számára a legszimpatikusabb valószínűleg a 20. század első felében, részben Trianon után kialakult magyar Erdély-kép (lenne), a multikulturalizmus talaján álló, közös Erdély-álom, ami nem áll távol az egykori, még a nemzetállam előtti, Habsburg közigazgatás alatti, német Erdély-felfogástól, de a sokat emlegetett Keleti Svájc-eszmétől sem. Nem véletlenül hivatkozik többször is a transzszilvanizmus alapdokumentumaira és Kós Károlyra. Csakhogy az erdélyi szászok jó részének kivásárlásával a „közös Erdély esélyei csökkentek rendkívüli módon, és a román-Erdély megvalósítása tűnhet ugyanakkor egyre valószínűbbnek sokak számára”. Az elmúlt évtizedek tapasztalatai alapján be kell látnia: „szó sincs róla, hogy a közös erdélyi identitás erősebb lenne, mint kinek-kinek a saját nemzeti identitása” (*Kutyaeledel*). Amit akár úgy is megfogalmazhatnánk – a közelmúlt civil, értelmiségi kísérleteinek kudarcait is beszámítva –, hogy a romániai etnikai törésvonal felülír mindenféle regionális (transzszilván) identitás kialakítására irányuló törekvést. Markó azonban ennek ellenére sem lát más megoldást, mint meggyőzni a másik felet a közös Erdély fontosságáról. Meggyőződése, hogy a közös európai jövő nem a gazdasági, hanem a nemzeti-etnikai problémák megoldásán és az európai, euroatlanti integráció folytatásán múlik. Ugyanakkor a térség államait látva

újra és újra azzal kénytelen szembesülni, hogy egyrészt nem sikerült mindmáig működő modelleket kitalálni az etnikumközi viszonyok megoldására, a kisebbségi kérdést rendre szőnyeg alá söprik, a bevándorlók problémáját képtelenek kezelni, az Európai Unió csődöt mondott a válságmenedzselésben, s mindeközben a nemzetállami törekvések egyre csak erősödnek. Következésképpen, mármár kétségbeesetten tiltakozik mindez ellen, újra és újra megfogalmazza, hogy ebben a térségben a nemzetállamot el kellene felejteni, éppen a különböző etnikumok keveredése miatt („a nemzetállam: rémálom”; „egyenesen életveszélyes ránk nézve”). S hogy a térség népeinek, Erdélynek, az erdélyi magyaroknak sem lehet más az érdeke, mint az államnemzeti helyett a kulturális nemzet koncepciójának érvényesülése és „egy decentralizált, állampolgárainak és helyi közösségeinek minél nagyobb szabadságot biztosító”, az egyéni és kollektív jogokra minél nagyobb figyelmet fordító, a helyi, regionális szintű döntéshozatalnak minél nagyobb teret nyújtó, azaz különféle autonómiákat is lehetővé tevő állammodell megvalósulása (*Mire vagyunk büszkék, Egyoldalúságok, Jupiteri idők, Mégis Európa, Mit kívánhat a magyar nemzet?*). S mivel az államnemzeti törekvések szükségszerűen együtt járnak a hatalomkoncentrációval, a centralizációval, az identitáris különbségek eltüntetésével, Markó elutasítja azokat, ismerje fel a jeleit bár Romániában, Szlovákiában, Ukrajnában vagy akár Magyarországon: „nem lehet olyan állammodellt követnie Magyarországnak, amit mi Románia, Szlovákia esetében, az ott élő magyar közösségek szempontjából rendkívül veszélyesnek tartunk, és minden erőnkkel azért küzdünk, hogy ezek az országok ne induljanak el ismét ebbe az irányba” (*Jupiteri idők*). Markó küzdelme az államnemzeti törekvések ellen érthető, az már kevésbé, hogy egyúttal mintha le is becsülné azokat, illetve azok életképességét, „államnemzeti lufikról”, „nemzetállami fantazmagóriákról”, „fából vaskarikáról” stb. beszél, mintha a kilencvenes évek elejének értelmiségi hite, már-már fixa ideája élne benne még mindig a nemzetállamok korának végéről. Miközben az elmúlt évtizedekben ez korántsem igazolódott vissza, sőt, és az Európát sújtó legújabb migrációs krízis is láthatóan a nemzetállamok megerősítése irányába hat. Tehát egy olyan egységes Európa igenlése, amely nem a nemzetállamok szövetségén, hanem „a regionális és etnikai sokszínűség kellően rugalmas elvén alapulna”, és a nemzetállamok realitásának megkérdőjelezése ma már talán nem elegendő, szükséges immár továbblépni, s arra kérdésre is választ keresni – számolva a realitásokkal –, hogy a nemzetállamok újkorában mi lehet, mi legyen a szétszaggatott nemzetek stratégiája, „külhoni” kisebbségben és a többségi „anyaországban”.

Markó szerint a kettős állampolgárság bevezetése semmiképpen nem megoldás, az minden lelkesítő volta mellett sem más, mint „a határokon átnyúló nemzetállam megteremtése”. A kollektív identitások, a nemzetek továbbélése természetes, a nemzeti identitás és az állampolgárság azonban, ahogy a múltban, úgy a jövő Európájában sem eshet egybe. S mivel a kettős állampolgársághoz magyar identitás kell, „ez visszahat az állampolgárság jellegére. Vagyis valamilyen állam polgárának lenni nyelvi, kulturális identitást jelent. Tehát aki magyar állampolgár, az mind magyar? Németek, szlovákok, románok, cigányok is? És aki román állampolgár, az mind román lesz egy időn túl? Mi is?” – kérdezi a *Mit kívánhat a magyar nemzet?* című esszéjében. Emellett attól is tart Markó, hogy a kettős állampolgárság nem a szülőföldön való boldogulásban segíti a külhoni magyarokat – ami pedig össznemzeti érdek, a magyar identitás, a magyar kultúra továbbvitele miatt –, hanem az áttelepülésben vagy a Nyugatra költözésben. A kettős állampolgárság kiterjesztésének egyelőre a nemzetpolitikai előnyei (az identitáserősítés, biztonságérzet) jobban látszanak, mint a lehetséges hátrányai, de a jövőre vonatkozóan megoszlanak a vélemények az erdélyi politikusok és a szakemberek között, lásd a kolozsvári Magyar Kisebbség folyóirat 2013-as ankétját. Salat Levente például Markóhoz hasonlóan a nemzetállami logika érvényesítését látja benne, amely „annak a kurzusnak vetett véget, amely a határon túli magyar kisebbségeket kimondva-kimondatlanul kvázi-önálló politikai közösségeknek tekintette, és abban volt érdekelt, hogy azok ilyenként fennmaradjanak, önállóságukat minél szilárdabb jogi és intézményi keretek között próbálják érvényesíteni a többséggel szemben”, és nemcsak attól tart, hogy csökkenteni fogja a kisebbségi autonómiatörekvések esélyeit, de attól is, hogy „aláaknáta a romániai magyarságnak a többségi társadalomhoz fűződő viszonyát”.⁴ A Kovászna megyei politikusok, Antal Árpád és Tamás Sándor ellenkezőleg vélekednek, szerintük hosszú távon a külhoni magyar közösségek megerősödéséhez vezethet, „amennyiben a kettős állampolgárság intézményét olyan közpolitikák egészítik ki, melyek arra ösztönzik a külhoni magyar közösségeket szerte a Kárpát-medencében, hogy szülőföldjükön maradjanak. [...] E tekintetben úgy véljük, hogy nagy felelősség hárul a magyar államra.”⁵ Tulajdonképpen Markó is hasonlóra

TURCSÁNYI ANTAL, Rövid hírek 3, 4, 5, 8. é. n.

TURCSÁNYI ANTAL, Manó, 2005

hívja fel a figyelmet, amikor azt írja, hogy a kettős állampolgárok növekvő számától nem lesz több magyar a Kárpát-medencében, „attól lesz több magyar, ha az utódállamokban élő magyarokat szülőföldjükön boldogulni segítjük. Ott kell számukra méltó, egyenlő jogokat biztosítani, anyanyelvű oktatást, nyelvhasználatot, erős önkormányzatokat, és igen, autonómiákat. Ehhez viszont olyan magyar külpolitika szükségeltetik, amely egyrészt a határon túli magyar közösségek önállóságát elismeri, másrészt pedig maga is hatékony, ha kell, napi dialógust folytat a szomszédos államokkal.” A külpolitikus Bánffy Miklós is azért volt szerinte hatékony, mert „egy pillanatig sem felede, hogy folyamatos párbeszéd nélkül nem lehet megoldásokat találni mifelénk” (*Egyoldalúságok*).

Fontos figyelmeztetések lehetnének ezek, ha nyitott fülekre találnának a magyar nemzetpolitika alakítói részéről, mint ahogy Markó Béla kötetének egésze számos megfontolandó, továbbgondolandó tanulsággal szolgálhatna mind Magyarországon, mind Erdélyben. Valószínűleg működik is Markóban egy ilyen figyelemfelhívó szándék, sőt, a nemzetközösségi dolgok alakulásának befolyásolására irányuló szándék is, s talán már nem is annyira a politikusé, mint inkább a gondolkodó, alkotó értelmiségié. Nem véletlen, hogy ennek fontosságát, szükségességét, az értelmiség felelősségét több írásában szóvá is teszi...

JEGYZETEK

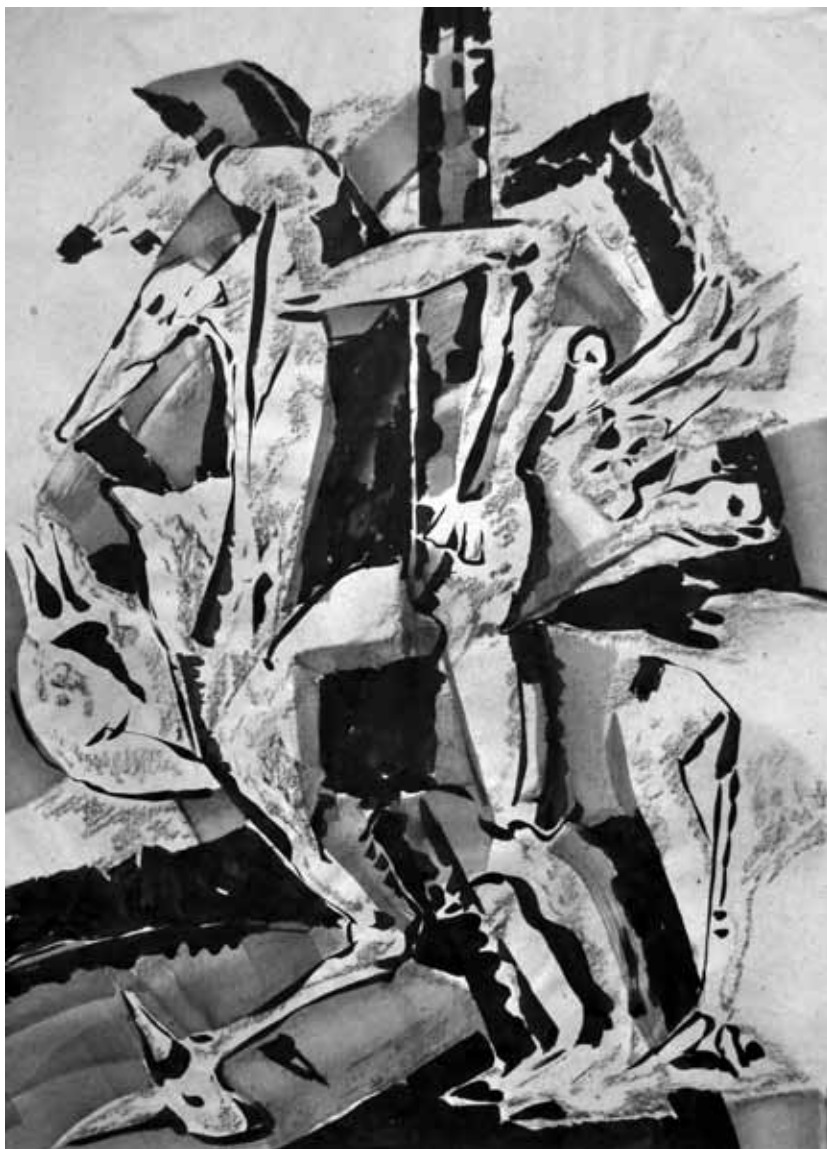
¹ BORBÉLY Tamás, *Van-e élet az autonómia után?*, Koinónia, Kolozsvár, 2014, 13.

² TORÓ T. Tibor, „Két pogány közt egy hazáért”. „Kuruc” és „labanc” szemlélet az erdélyi magyar politikai érdekképviseletben a '89-es rendszerváltozás után, Méry Ratio Kiadó – Kisebbségekért – Pro Minoritate Alapítvány, Budapest, 2014, 34.

³ <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2015/ProMino-1504-01-Kiss.pdf>

⁴ http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/pdf/48_010Salat%20Levente.pdf

⁵ http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/pdf/48_002Antal_Tamas.pdf

GY. SZABÓ ANDRÁS

„Vérem hullásával, ha hozzám hajlanál...”

Venus két arca Balassi költeményeiben

GY. SZABÓ ANDRÁS (1953) Budapest

Amikor 1578-ban Ungnad Kristófné született Losonczy Anna belép Balassi Bálint életébe, a huszonéves fiatalember még nem sejtí, hogy olyasvalaki került a közelébe, akinek személyét majd egy összetett jelentésű mitológiai istenalakon keresztül fogja megjeleníteni. Még nem sejtí, hogy a rá váró szerelem ennek az istenalaknak egyszerre két, egymásból következı aspektusát fogja majd elıhívni benne, hıen tükrözve ennek a szenvedélyes, ám „búszerzı szerelemnek” minden stációját.

A római mitológia alakjai közül Venus és fia, Ámor (Balassinál Cupido névváltozatban) az Anna- és Julia-versek legsırubben elıforduló szereplıi. Tüzes szikráival a szerelmet lángra lobbantó Cupido és édesanyja legtöbbször együtt tűnek fel énekeiben, hogy az irodalmi hagyomány szerint segítsék vagy épp elveszejtsék a vers alanyát a szerelmi szenvedély útvesztıiben.

*Szép Venust azért már kis fiával jótéért
míg élek, mind áldom
Hogy jóra hozta szerelmesemmel
vétkemért gonoszul fordult dolgom*

– írja a *Nő az én örömem* kezdetű énekben. Életrajzi tény, hogy „Venus-asszony” nem tartja meg Bálintot állhatatosan az Anna iránti szerelemben, kísérti őt más kegyesek képében is, kiknek Bálint nem tud, nem akar ellenállni. A Balassi által komponált versgyűjtemény, a Nagyciklus *Hatodik verse* erről a másokra irányuló vonzalomról is szól, jöllehet a versfıben szereplı Bebek Judittal még erdélyi tartózkodása idején, 1575–76 táján találkozott a fiatal fıúr. Egyenes természetével „szép liliumszálként” áll elıttünk a kedves, ködbıl napként kivilágzó alakját Venushoz hasonlítja a költı. Ugyanennek az istenasszonynak közbenjáró segítségét látja Anna közeledésében a fentebb már idézett versben: finom rajzú képekben számol be ennek a hullámzó kedélyállapotú, ellenállhatatlan szépségű asszonynak hozzá való szerelmérıl.

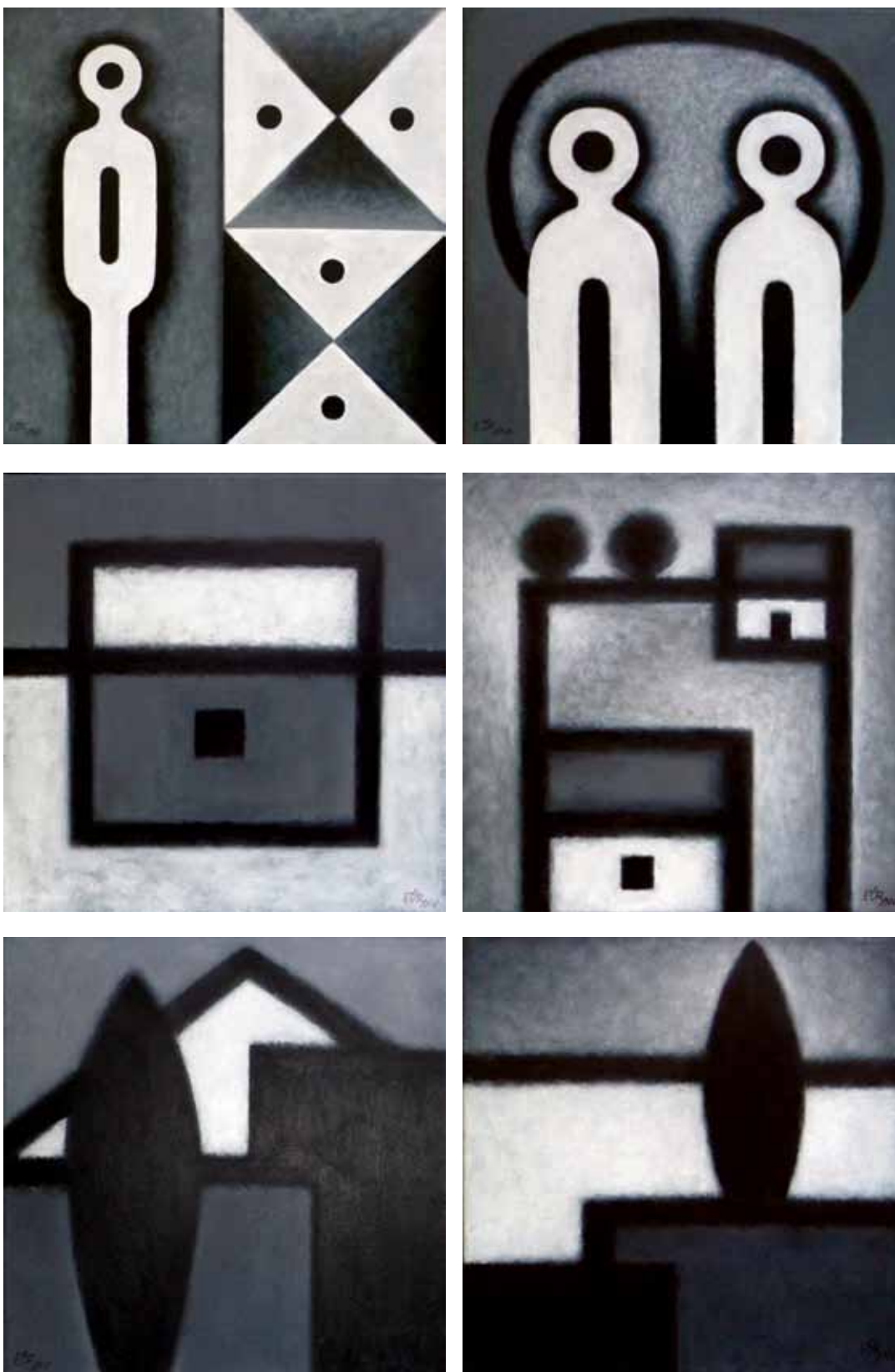
*Megengedett, fogott kezet
megbékéltett kegyelmesen,
Halálomtól megtérített,
engem csókolván édesen
.....
Örömmre fordít, ha szólít
magához édes szavával,
Boldogít, ha hozzá szorít
ölelve gyenge karjával.*

Ha másért nem, hát bánatában kell, hogy osztozzon Venus és Cupido, ha szíve fejedelme épp kegyetlen hozzá.

*Engem már szép Venus az ő édes fiával,
Cupidóval sirasson,
Nyavalyás voltomban, mint régi szolgáját,
keservessen megszánjon,
engemet ő ohajtson.*

(Nő az én örömem)

EÓRY EMIL,
Kulcsemberek, 2016; Félelem, 2016;
Magányos ház télen, 2015; Porta, 2015;
A szomszéd háza, 2015; Táj, 2015

EŐRY EMIL, Szobanövények, 2015

A kapcsolatukban oly ritkán beköszöntő harmóniát, a kölcsönös intenzitású vonzalmat Bálint a szépség és szerelem istenasszonyának köszöni hálával, aki ekkor még közvetítőként, segítőként jelenik meg versei horizontján.

A Nagyciklus második harminchárom költeményében a Julia-versek azonban egészen más tartalmú, jelentésében, mozgásában megváltozott képet mutatnak a szépség és szerelem istennőjéről. Mintha valóban Venus kerítené hatalmába a mitológia forgatókönyve szerint Bálintot: az Anna-ciklusban a még háttérben maradt közvetítő mitológiai istenalak a hús-vér elevenségű szépasszony mellé kerül, külön életre kel, korábban nem ismert teret és hatalmat nyer a költő világában. Egyenesen Losonczy Annából, a hódolattal megrajzolt szép léptű, nyájas és haragvó (tehát nagyon is földi) Annából sarjad ki, lép elő ez az égi tünemény, a szerelmi szenvedély istennője. Metamorfózis? Mondhatjuk annak is.

A két részre osztott Nagyciklus második felét ezekkel a sorokkal vezeti be Balassi, miután a korábbi énekek kronológiai határait a gyermekségétől Dobó Krisztinával kötött házasságáig terjedő időszakban jelölte meg: „Ezek után immár akik következnek, azokat mind kiket házasságába, kiket a feleségítül való elválása után szerzett. Jobb részre a virágénekeket inkább mind Juliárul, mely nevére azért keresztelte a szerelmesét, hogy a régi poétákat ebben is kövesse.”

A versek központi alakja tehát még mindig Anna, kinek nevét antik példák és a korabeli, latinul író reneszánsz költők nyomán nevez el Juliának. Csaknem tíz év telik el első találkozásuk óta. 1587 novemberében meghal Losonczy Anna férje, Ungnad Kristóf; negyed év múlva a nagyszombati érseki szék törvényesen is felbontja házasságát unokatestvérével, Dobó Krisztinával: szabad az út Anna-Julia kezéhez. A Julia-versek, amelyek 1587 és 1589 között születnek, a remény, az ostrom lázában kerülnek papírra, azzal a nem titkolt vágygal, hogy Annát magához hódítsa. A Nagyciklus *Ötvenedik verse* a Juliáról szóló költemények lélektani csúcspontja, lírai remeklése. Már címe is árulkodó, hű tükre a költő lelkiállapotának: „Juliát hasonlítja a szerelemhez, mely hasonlatosságot a Julia dicséretén kezd el.” Nem kevesebbet állít Balassi kedvese dicséretében, mint Juliának Venusszal való egylényegűségét. A valóságos hús-vér nőben a szerelem istenasszonyát látja megtestesülni. A megittasult érzés egy isteni formában tünteti fel kettejüket, Anna minden megnyilvánulása visszahull a szerelmi szenvedélyt lényében hordó pogány istenre.

*Vagy áll, ül, nevet, sír, örül, levelet ír,
szerelem is azt teszi,
Vagy mulat, énekel, vagy sétál alá s fel,
szerelem azt míveli,
Mert mint jó barátját, Venus asszony fiát
kézen fogva viseli.*

Vagyis maga Anna lesz Venus asszony fiának kísérője, átveszi az anya szerepét. Mennyire más ez a Venus-Anna kettős, mint a Nagyciklus első harminchárom versében! Az Anna-versek már idézett darabjaiban Venus és Cupido mint az érzéki vonzalom közvetítői jelennek meg, a ciklusnak ebben a versében Anna és Cupido kézen fogva jár; a költő révült víziójában Julia istenasszonnyá magasztosul, ő maga Venus.

*A Paradicsomban termett szép új rózsa
dicsőséges orcája,
Testszín ruhájába aki őtet látja,
szép Venusnak alítja...*

A szerelem és szenvedély istene uralja a verset, s ez az isten most már mindent megtehet: kiforgatja az embert önmagából, kénye-kedve szerint játszik vele, tehetetlenné, kiszolgáltatottá alázhatja. Hatalmának ezen a pontján jelentkezik lényének az előbbiekből következő másik aspektusa. Ez is hozzátartozik istenalakjához. Venus a görögöknél Aphrodité, az érzéki szépség és szerelem istennője, de ő Aphrodité Melaina, a „fekete” istenasszony és Androphonosz, a „férfióló” is, aki démoni erejével elveheti az ember életét. A régi görögök a legidősebb Moirának, a végzet istenasszonyának tekintették, és a gyász fogalmához köthetően Venus Libitinaként feltűnik a rómaiaknál is. Venus

tehát nemcsak a szerelmi szenvedély istenasszonya, de a szenvedély révén a szerelmi vonzalmat megszüntető halálé is: Élet-halál isten. Balassi ezt a démoni, leigázó, életet kioltó istent jeleníti meg verse második részében. Losonczy Anna lénye minden rezdülésével szerelemre gerjeszti Bálintot, de ez a szerelem nem talál viszonzásra: a vers végén egy orvosi szike élességével különíti szét újra a szerelmet és Annát, melyet egyazon fogalomként azonosított korábban.

*Kegyess a szerelem s Julia kegyetlen,
engem halálra üldöz,
Szerelem mely édes, Julia oly mérges,
mert engem csak ver földhöz.*

„Halálra üldöz”, „ver földhöz” – bizony, ez már nem a tündökletes szépségét feltáró, csodálni való Venus-asszony, hanem a csúfondáros, az embert lényéből kiforgató, leigázó isten, aki „világbíró” hatalma magaslatán életet is veszthet. A Nagyciklus *Ötvenharmadik verse*, mely a hét planétához hasonlítja Juliát, már a lemondás poézise. E zseniálisan komponált költemény hét égitestben láttatja szerelme kiválóságát, Julia szép volta a költői vízióban briliáns foglalat az égi planétáknak. Az égitestek között ott szerepel a „több szép közt létében mindenkor ékessen” feljövő Venus is, de a hiteles képet Juliáról ekkor már Mars csillag tartogatja.

*Miképpen Mars csillag jó vitéz, jó hadnagy,
fegyverével mindent győz,
Úgy két szép szemével mint két éles törrel
Julia győz, megkötöz;
Nincs oly jeles vitéz, valaki reá néz,
kit meg nem bír s tömlöcöz.*

Ezek a versek 1589 tavaszán, nyarán születtek. Egyre inkább a lovagi költészet elérhetetlen nőalakjává merevedik a valamikori Anna, ahogy kapcsolatuk, vélhetően mindkét fél hibájából, a vég felé közeledik. Elérhetetlen lesz, a szó valóságos értelmében is: kerüli a Bálinttal való találkozást. Erre utalnak az *Ötvenhatodik vers* sorai:

*Jussak már eszedben, láss meg keservemben.
magad jöjj, mást ne küldözz!*

Ugyanebben a versben kétségbeesetten szakad fel benne a kérés: „Add már látni magadot!” Levelet ír, nem is egyet, megalázkodik, de régi szerelme feleletre sem méltatja.

*Sok könyörgésemre, szép leveleimre
csak választ sem tész nékem?*

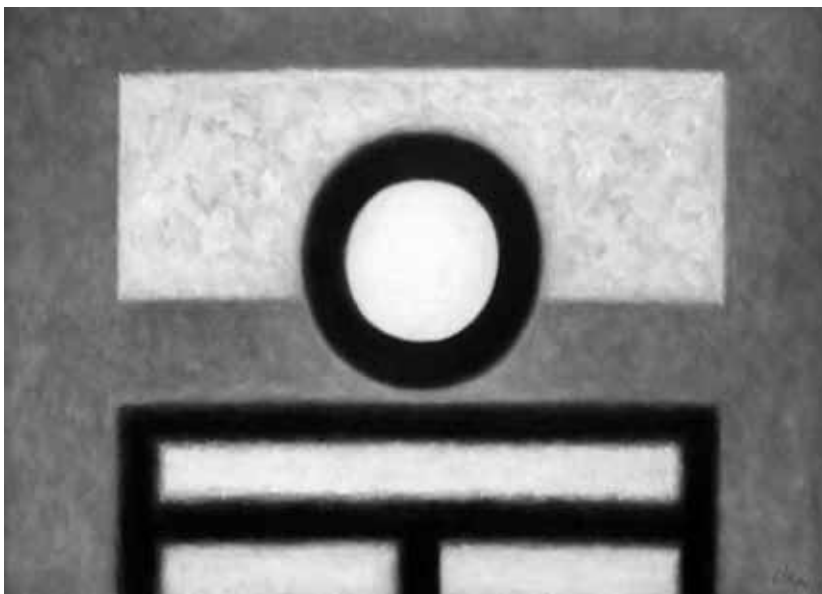
Amit nem ír meg Venusról, a porba is sújtóról, a leigázóról Balassi, azt majd megírja manierista burjánzással tanítványa, Rimay János. Nem lehetetlen, hogy mestere zátonyra futott szerelmi kapcsolata is segíthette e sorok megfogalmazását:

*Venus, fajtalan hús,
Csipkébül tekert gúzs,
Elmének bojtorjánja,
Szederjtermészető,
Ragadó beszédő,
Bujaságnak oltványa,
Kis gyönyörűséggel,
Soknak nagy veszéllyel
Romlásának kormányja!
(Venus, fajtalan hús)*

Az *Ó nagy kerek kék ég*, a végső elkeseredésben született vers, melyben teljes sugarában tűnik fel még egyszer Losonczy Anna személye: „Ez az Juliáról szerzett énekeknek az vége.” A maradék remény is elveszett kettejük jövőjét illetően, s ebben a kizsájtottságban, a magárahagyottság megsemmisítő érzetében még egyszer megjelenik előtte régi kedvese. Ám hiába bolyong „hegyeken, völgyeken”, „tövis közt bokorban, sok esőben, hóban” emléke elől menekülve, a látható világ minden természeti jelensége őt juttatja meggyötört elméjébe. (Csokonait lepi meg így Lilla kísértő képmása Somogy felé mentében a Balaton partján.) Menekül. „Egy szép szűz” (Sofia-Zsófia) gyújtja lángra, kurtizánokkal vigasztalódik Bécsben, de a szerelemről versben majd csak a dembnói idillben, Célia környezetében lesz újra magasztos mondanivalója. Soha ilyen kiábrándultan, marón gúnyosan nem írt erről az áldó-sújtó, sorsát alakító szenvedélyes vonzalomról, mint itt, a *Hatvankettedik* versében, nem tagadva ugyanakkor, hogy élete elszakíthatatlan részének tekinti a szerelmet.

*Vitézek karjokkal, kígyók fulájkokkal,
bikák szarvokkal sértnek,
Körmökkel szép sólymok, foggal oroszlányok
szagatnak az mit érnek,
Csak az szép leányok s az baziliskuszok,
hogy az szemekkel ölnek.*

Baziliskusz: ez a karmos lábú, sárkánygyíkként ábrázolt mérgező tekintetű és leheletű mitológiai állat kerül az összevetésben a szép leányok mellé, ha a szemmel verés öldöklő tudományáról esik szó. Az idők folyamán megrajzolták küllemét tollal és pikkellyel, szárnyal és anélkül, egy nem változott szörnylényéhez kötve soha, a tekintete, mely Plinius szerint a köveket is képes megrepeszteni. Mikor született a vers? „Szent Lőrinc nap után, az ezeröttszázban és az nyolcvankilencben”, tehát augusztusban, amikor Forgách Zsigmond, a Balassinál tizenhárom évvel fiatalabb főúr mint első számú férjjelölt szerepel régi szerelme oldalán. A Losonczy Annának készült nászajándékkal, a *Szép Magyar Komédiával* egyedül irodalmunk gazdagodott, Anna nem tartott igényt rá. Szeptemberben kezét adja Forgách Zsigmondnak. Kecsesen cizellált, pasztell finomságú rajzai Dembno úrhölgyéről (fogadjuk el mi is a Wesselényiné Szárkány Anna-Célia beazonosítást) hányatott életének legszebb állomását őrzik, gyöngyszemei Balassi szerelmi költészetének, de egyetérthetünk Ágh Istvánnal abban, hogy ezekben a versekben már nem a mennyei istenséget emeli magasba, mint Juliával tette, hanem „földi szépséget halmoz el mennyei ékességgel”. Egy nagy ívű költői pálya további ormokat hódít meg magának, egy mozgalmas, hányatott életút ekkor szenved törést, gyógyíthatatlanul.

NOVOTNY TIHAMÉR

„Fekete az anyag rejtett lelke”

Eőry Emil kiállításáról*

NOVOTNY TIHAMÉR (1952) Budapest

Ne higgye senki a Look Galériában megforduló vendégek közül – látván Eőry Emil igen precíz figyelemmel megrendezett kamaratárlatát –, hogy megértett, megfejtett bármit is a rendkívül összetett, sokoldalú alkotóból, aki *festő-szobrász* és *szobrász-festő*, attól függ, honnan nézzük a dolgot, melyik végétől ragadjuk meg és kezdjük el felfejteni a személyiségét, vagyis a fenoménjét, végül is mindazt, ami tulajdonképpen az ő kerek egésze, megbonthatatlan önmaga. Mert Eőry Emil ugyan képzőművésznek festőként indult a pályán, de szobrász lett belőle, ám szobrászként lényegében soha nem hagyta, hogy végképp kimúljon, kikopjon lelkéből a festészet iránti vonzalma. Sőt, már jó ideje teljes összhangban él, működik nála ez a kétfajta szellemi alapállás. Jószérivel úgy kellene fogalmaznunk, hogy gondolkodásmódjának következményeként egyszerre, mégis külön-külön tárgyiasul műveiben a valóságos, tehát a háromdimenziós plasztikai és az illuzórikus, azaz a síkszerű fizikai térben történő ábrázolás.

Ugyanakkor azt is észre kell vennünk és el kell ismernünk, hogy ha szigorúan csak az itt kiállított festményeit nézzük – éppen a rész–egész összefüggése okán –, akkor meg mégiscsak sok mindent megérthetünk és felfoghatunk ennek a 77 éves tapasztalt művészembernek a filozofikus visszafogott, redukáló, aszketikus, archaizáló, az izmusokon felülemelkedő, „kreatív és nem imitatív, spiritualista és nem materialista” (Gerevich Tibor), *képletszerű*, tömörítő észjárásából.

Ezt az Eőry Emil-féle jelenséget egy régebbi tanulmányomban így próbáltam meg összefoglalni, körülírni: „Megfigyelhető, hogy mindig valamilyen határozott értékrend, kerek értékvilág szerint alkot. Nem híve a divatoknak, munkáiban a belső meggyőződése vezet, nem a külső elvárások. Művészete széles skálán mozog, ugyanakkor ösztönösen kerüli a felforgató szélsőségeket, az öniségtelést, az üres formajátékokat és az öncélú ötleteket. Leginkább a pontos, tömör, feszes, egyetemes érvényű, leegyszerűsített, áttekinthető és lényeglátó megfogalmazásokra törekszik. A művészet egyensúlyteremtő szerepét és nem érzelmi kitérőseit hangsúlyozza. »A szépség abszolút kiegyenlítetttség« – citálhatnánk egyik példaképének, Brâncușinak szavait.”

De térjünk vissza bölcselkedő hangvételű festményeinek képletszerűségére!

A képlet mindig egy-egy leszűrt, megállapított összefüggésnek vagy törvényszerűségnek – mondhatni megfigyelésnek, élettapasztalatnak – általános érvényű, rövid, tovább már nem kurtítható, nem sűrítendő, megcáfolhatatlan kifejezése. Eőry Emil esetében tehát a képlet a szó szoros értelmében veendő: *képben fogalmazott, képi jelekben, képjel-viszonylatokban, jelképes beszédben, szimbolikus formákban történő emblematikus festészeti nyelvet jelent.*

A művész megszabadul a fecsegés kényszerétől: nála inkább csontig hatolóan, lélekbe markolóan „hallgat a mély”. Alkotónk ugyanis módszeresen lehántja a megfigyelt jelenségek változókonny bőrrétegeit, leválasztja azok életes, részletezésre hajló színes és díszes formáit, le egészen a magig, a végső, vagyis a legelső szintig, a minden lehetséges megvalósulást lappangó, rejtett módon tartalmazó ősképletig, mondhatnánk azt is, az alapideáig.

De a színeknek is búcsút int a festő. Nem kellene a színek! (*Fekete, fehér, igen, nem! Szürkét vegyél a pénzeden!*) Legyen csak minden primordiális és atavisztikus módon fekete és fehér, no meg a kettő nászából a szürkület (itt-ott illuzórikus) szürkéje. Legyen a festmény egy egészen metafizikus birodalom; egy vértelenített privát univerzum, amelynek nincsenek (zöld és vörös) életnedvei, csak esszenciává szűrt szikár élettapasztalatai és álomszerűvé tömörített mitikus életigazságai. A magányosság egyetemes kertje, jelképes labirintusa ez: *szobanövényekkel, a szomszéd házával*

* A tárlatmegnyitón elhangzott szöveg szerkesztett változata, Look Galéria, Budapest, 2016. február 10 – március 16.

EÖRY EMIL (1939) Érd

– s onnan nézve – a hasonlóan magába forduló, magányos *tájjal*. És egyáltalán: itt minden képcím elé oda lehetne még írni, hogy *magányos*...

Mert magányos a *KulcseMBER*, a *Női portré* és a *Félelem*. Magányos a *ház télen*, a *Porta* és a *Tiltakozás*. Magányos az *önportré*, az *Ébresztőóra* és a *Bárka*. Magányos a *Kettősség*, a *Termékenység* és a *Zártság*. Itt éppúgy magányos a kezdet, mint a vég...

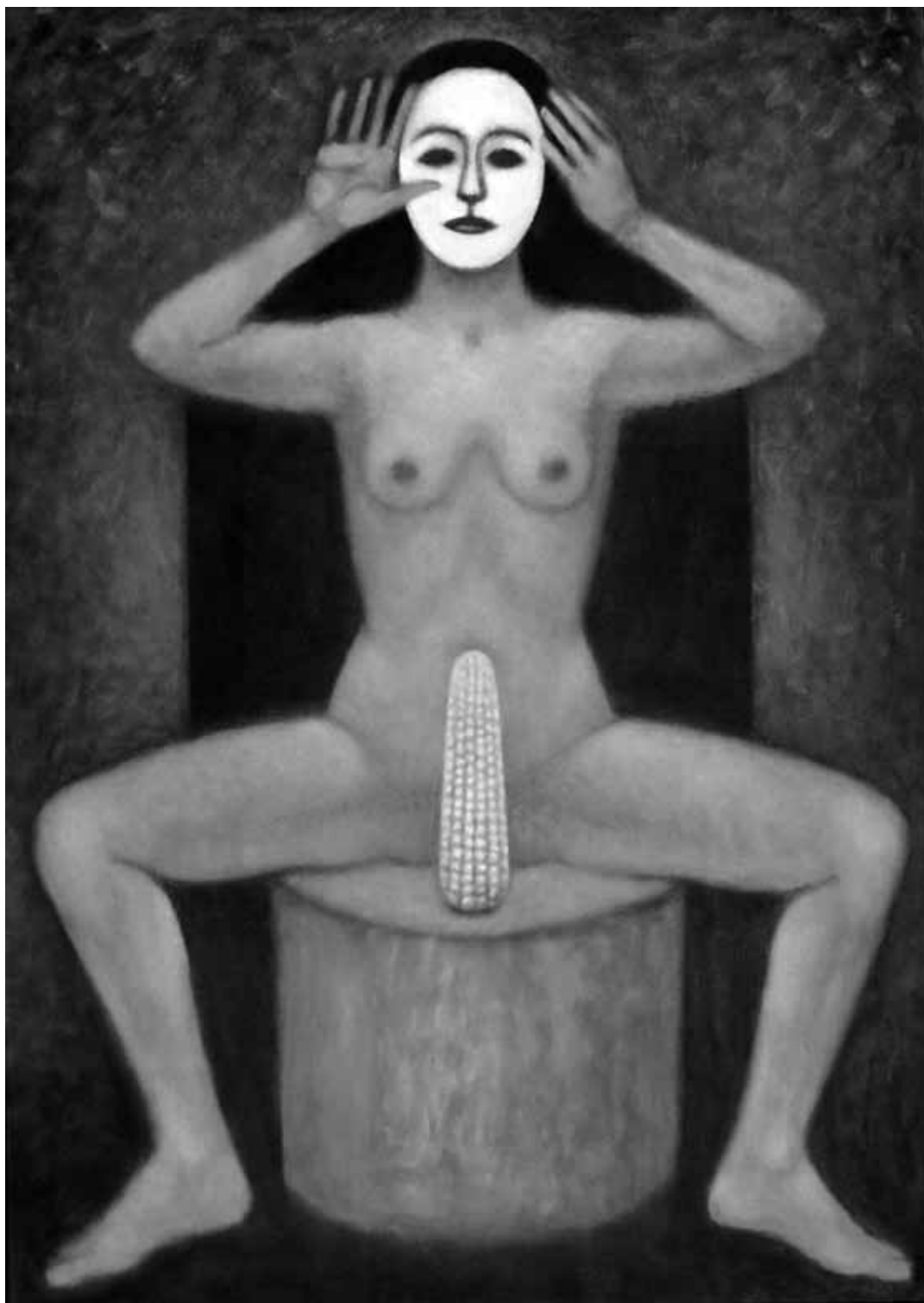
Az öregkor bölcsessége lenne ez? A számvetésé? Mert úgy tűnik, mintha az életigazságok ki-mondásának megalkuvás nélküli vágya deresítené, ezüstözné be a feketére-szürkére festett vásznakat. Vagy csak az elszigeteltségből fakadó búskomorságnak a mindent átdelejező holdfénye foncsorozná be a sötét-világos képsituációkat? Az önreflexív életjelenségeket, kommunikációs élethelyzeteket és szimbolikus szerepjátékokat őszintén átvilágítani akaró szerzői melankólia alkonyi magatartásának szókimondó szomorújátéka, kikristályosodó képlogikája kényszerítené elgondolkodásra és megállásra a nézőt?

Végül is el kell döntenünk, hogy mit érzünk e képek láttán. Mindenesetre kézenfekvő képzettársításként merülnek fel bennünk Babits Mihály *Fekete országának* szuggesztív sorai:

*Fekete országot álmodtam én,
ahol minden fekete volt,
minden fekete, de nem csak kívül:
csontig, velőig fekete,
fekete,
fekete, fekete, fekete.
Fekete ég és fekete tenger,
fekete fák és fekete ház,
fekete állat, fekete ember,
fekete öröm, fekete gyász,
fekete érc és fekete kő és
fekete föld és fekete fák,
fekete férfi, fekete nő és
fekete, fekete, fekete világ.
Áshatod íme, vágthatod egyre
az anyagot, mely lusta, tömör,
fekete földbe, fekete hegybe
csap csak a csáklyád, fúr be furód:
s mélyre merítsd bár tintapatakját
még feketébben árad, ömöl
nézd a fű magját, nézd a fa makkját,
gerle tojását, csíragolyót,
fekete, fekete, fekete
fekete kelme s fekete elme,
fekete arc és fekete gond,
fekete ér és fekete vér és
fekete velő és fekete csont.
Más szín a napfény vendég-máza,
a nap a színek piktora mind:
fekete bellül a földnek váza,
nem a fény festi a fekete színt
karcsu sugárecsetével
nem:
fekete az anyag rejtett lelke,
jaj,
fekete, fekete, fekete.*

Jómagam úgy látom, úgy gyanítom, hogy Eöry Emil – a hasonlóképpen bölcséleti mélységű szobrai mellett – többek között éppen ezekkel, a lényével nagyon azonos fekete-fehér színredukciónal, valamint a képletszerűségekbe tömörített, „generál-szürkével” átitatott igazságkapszulával kíván – nem „a szürkék hegedőse”-ként, sokkal inkább az öröklét képvisőjeként – a maga alvilági csendes pokoljárásában majdhogynem tragikusmód, mégis kristálytisztán dokumentálni a jövő művészettörténet-írásának emlékezetében.

EÖRY EMIL, Termékenység, 2014

SZÁNTÓ F. ISTVÁN (1964) Budapest

SZÁNTÓ F. ISTVÁN

Álomképek, valóságmásolatok

Karátson Gábor:

A csodálatos kenyérszaporítás

Karátson írói pályájának utolsó, a regénytrilógiája által fémjelzett negyedszázada (az 1992-es *Ulrik úr keleti utazása*, avagy *A zsidó menyasszonytól* a 2014-es *A csodálatos kenyérszaporításig*, közte a 2005-ös megjelenésű *Ötvenhatos regénnyel*) a szervesen formálódó életmű betetőzése, megkoronázása, és ma már, a szerző halálával, biztos állíthatjuk, egyben lezárása is. Persze, ha *A zsidó menyasszonyt* külön műnek számoljuk, akkor nem trilógiáról, hanem tetralógiáról van szó, de ennek nincs igazán jelentősége. Egy alaposabb filológiai vizsgálat ugyanis kimutathatná, hogy ez a három (vagy négy) regény tulajdonképpen se nem három, se nem négy: csupán *egyetlenegy* – egyetlen nagy Mű különböző rétegei és árnyalatai. Színárnyalatok, árny- és álomképek, valóságmásolatok álom és valóság határán. Nem tudom, véletlennek tartható-e – nem lennék persze meglepve az ellenkezőjén –, hogy az utóbbi évtizedek során papírra vetett, számtalanszor át- meg átírt, majd végül kinyomtatott sok tíz- és százezer mondat közül a trilógia (tetralógia) első, illetve annak néhány utolsó mondata ennyire rímeljen egymásra: „Furcsa dolog történt velem egyszer, nem is olyan régen, és tulajdonképpen ma sem igen tudom, mit tartsak az egészről. Úgy kezdődött, hogy én voltam egyszer itt, Budapesten az éjszakai szél. Mint annyi más este, csak úgy kezdődött, észrevétlenül” – olvassuk az *Ulrik úr keleti utazásának* első oldalán, ezt pedig *A csodálatos kenyérszaporítás* utolsó lapján: „Nem úgy ébredtem én sem, mint máskor ébredni szoktam, hogy mindjárt tudtam volna, hol vagyok. Egyszerűen folytatódott az álom; valóság volt ez is, úgynevezett valóság, más, mint az álombeli kép volt, de a hétköznapiak nevezettől is meglehetősen különböző.” Ez az „úgynevezett valóság” – amely tisztán sem az álomnak, sem a valóságnak nem (így tehát *mindkettőnek*) része – jelöli ki Karátson regényuniverzumának határait, a regény(ek) idejét és terét. Prózájának hatalmas erejű nekilödulásai és megtorpanásai (vö.: „Történetünk teljes erejéből száguld előre, s közben mégis egy helyben vesztegel”), az álom és a valóság, a kiszámítható és a kiszámíthatatlan között finoman egyensúlyozni tudó, sajátos regényírói technikája nemcsak a szerző nagyregényeinek különlegeségeit magyarázza, de alkalmas az ilyenféle grandiózus vállalkozásokkal mindig együtt járó veszélyek kikerülésére is, amilyen a túlírtság vagy épp a grafomániából következő érdektelenné válás.

Mindehhez, a pályáivet megkoronázó és betetőző nagyregényekhez azonban közelítsünk irodalomtörténeti szempontból. Karátson szépíróvá válásában már a nyolcvanas évek végétől meghatározó szerepet játszottak (sőt, talán a *legmeghatározóbb* szerepet játszották) a sorsfordító pillanatok, a valódi, élményszerű találkozások az alapművek – az *Ó*- és *Újszövetség*, a *tao te king* vagy épp a *Faust* – látásmódjával, nyelvi-gondolati horizontjával, és elsősorban e művek *metafizikai* kérdésfelvetésével. Természetesen nem egyszerű közös nevezőre hozni az emberi öntudat történetének egyik legsúlyosabb, több ezer éves múltra visszanyúló hagyományának változatait, amelyre óhatatlanul gondolunk a *metafizika* szó hallatán. Talán mégse tévedünk, ha szemben avval az értelmezéssel, miszerint a valóságon *túlira* koncentrálna, Krasznahorkai László nyomán (akinek regényírói világa egyébként nem egy ponton párhuzamba állítható Karátsonéval) úgy adjuk meg a metafizika legáltalánosabb meghatározását, hogy az azon gondolkodásmódok összefoglaló megnevezése, amelyek a valóság („valóság”) természetéhez, arculatához igyekeznek minél közelebb kerülni, amelyek a mindenkori kortársak számára igyekeznek elfogadható kijelentéseket kínálni arról, hogy mi az, amiben élnek, és amelyek egyúttal jóserővel vonják maguk után az adott, a mindenkori, az éppen aktuális valóság megváltoztatásának szándékát. Lehetséges persze, hogy nem ez a jelző a legalkalmasabb a karátsoni beszédmód másokétól elütő jellegének a jelölésére. Az is tagadhatatlan, hogy a szó kicsit gyanúsán hangzik, s épp amiatt válhatott az idők folyamán pejoratív értelművé, mivel sok esetben egy lilán ködös és/vagy szőrszálhasogató nyelvezetet jelölt. Karátson Gábor „metafizikája” (vagy mondjuk így: mélyrealizmusa) azonban minden körülmények közötti ragaszkodik

a konkrétéhoz, a valamiként személyesen megtapasztalhatóhoz, az átélthez vagy legalábbis: az átélhetőhöz. Ugyanakkor a konkrétságnak ez a szóval és a mondattal szemben az író részéről alkalmazott alapkövetelménye mégsem teszi laposan „realistává” Karátson írásait, hisz’ a szöveg úgy megy át a legelvontabba, sokszor szinte észrevétlenül, hogy eközben az író semmi mást nem tesz, mint olyan, látszólag ugyan triviális, ám jobban belegondolva: mégiscsak metafizikusnak nevezhető kérdésre keresi választ, hogy „melyik világ az e világ”.

Amely hívószóra szinte rögtön rá is vágthatjuk: nem evilág. Az én országom nem e világból való.

Mielőtt azonban jelen témánkhoz, *A csodálatos kenyérszaporítás*hoz kanyarodnánk, talán érdekes még egy általános, az „íróságra”, a regényírói mesterségre, az ún. szakmaiságra vonatkozó szempontot felvetnünk, amely szavak a túlságosan gyakori használatától kicsit mintha megkoptak volna az utóbbi időkben. Karátsonnál azonban az írás, a mesterség, a szakmaiság nem annyira az írói műhely problémája, mint inkább egy olyan transzperszonális tudatállapot elérésének a kérdésével van összefüggésben, amelyben az alkotó esélyessé válik bizonyos relációk *felismerésére* és *teremtő befogadására*, mielőtt azok *esztétikai megjelenítése* egyáltalán szóba kerülhetne a számára. Ezért érezhetjük úgy, hogy Karátson egész regényírói praxisától távol áll az a fajta öncélú „kiglancoltság” (a szerző kifejezése), a mesterkélttség szinonimájaként értett műgond, amely sokak szemében – a befolyásos, kánonteremtő kritikusok mellett az egyszerű olvasók többsége számára – éppenséggel magával az irodalommal egyenlő. Mert bármennyire is sokszínű az európai (regény)-irodalom, bármennyire különbözzenek is egymástól az alkotók, e sokszínű világ létrehozói abban többnyire mégiscsak megegyeznek, hogy a művet (a regényt) – mint szakmai erőfeszítésük célját, mint munkájuk gyümölcsét vagy épp mint önnön legitimitásuk eszközét – egy olyan *mesterséges* konstrukciónak fogják fel és állítsák be, amely egy sajátos, külön bejáratú, néha pedig kifejezetten exkluzív világgént a fikció terében mutatkozik meg. Karátson azonban a kortársi irodalomesztétikákkal szembenemelve korántsem bizonyos abban, hogy a regény valami olyasmi lenne, amit meg kell alkotni (praktikusabban: „csinálni”) – éspedig a semmiből, a nullfokról indulva, lépésről lépésre kerülve közelebb az áhított teljességhez, de legalábbis annak látszatához, s amelynek mibenlétét a művészetelmélet próbálja megragadni (például az érdek nélküli szép kategóriájával). Karátson Gábor a műről, a regényről, az irodalomról – végeredményben az életről és a létről – egészen másképp gondolkodik. Egyfelől nagyon is pragmatikusan (de pragmatizmusa nem mentes néminemű pátosztól), másfelől nagyon is patetikusan (de pátoszatát lehűti józan pragmatizmusa). Ezért nehéz eldönteni nála, hogy mint az íróársak többsége, ő is *megcsinálja-e* a szöveget, vagy hagyja *létrejönni*; hogy szintén történeteket és szereplőket *kreál-e*, vagy mindenféle *kitalációtól* és mindenfajta *fikciótól* tudatosan tartja távol magát; hogy számára is *intellektuális játék-e* regényírás, vagy esetleg az *imitációt* és az *intuíciót* is magában foglaló *imagináció-e* (mindhárom kifejezést sajátos karátsoni értelemben használom). Karátson mintha inkább arról lenne meggyőződve, és arról kívánná meggyőzni olvasóit, hogy „kezdetben van a regény”, és hogy „hatalmas nagy időszakaszokon keresztül egyszerűen nincs regényen kívüli valóság”. Ekkor pedig joggal állíthatjuk, hogy számára a legnagyobb írói feladat épp ennek az eredendően létező (tehát semmiképp sem a semmiből teremtett!) „regénynek” a világra hozása, világra segítése lesz. A művel, a mesterséggel, a mesterkélttel, a holt anyaggal szemben szüntelenül az *elevent*, a testben, a személyben megnyilatkozó *valódit* keresve. A konkrétságnak ez az önmagával szemben támasztott követelménye azonban mégsem teszi földhözragadttá írásait, hiszen gondolatfutamai gyakran a legspirituálisabba, legelvontabba mennek át, mielőtt visszatérnének oda, ahonnan elindultak.

Így jutottunk vissza a feljebb egyszer már megpendített Jézus-motívumhoz. A regénycím ugyanis egyértelműen Jézus-regényt ígér, ám ha Karátsonról van szó, ez ügyben sem árt az óvatosság. (Annak idején nem sokon múltott például, hogy az *Ötvenhatos regényének* Az *epsomi derby* címet adja...) S ugyanígy azokkal a mondatokkal szemben sem árt a gyanakvás, amelyek a regényszövegben időről időre előbukkanva, explicit módon vagy allúzióként, ebbéli sejtésünkben igyekeznek megerősíteni bennünket: „életem centrumában Jézus áll”, „Jézuson kívül nincs több esélyem”, „Jézussal a festészet világkorszakába léptünk”, „Jézus mint mennyei festő”, „Mert én vagyok a szerző, én vagyok a szöveg...”, „a csodálatos kenyérszaporítás – elvégre erre megy ki minden” stb., stb. Természetesen amikor a gyanakvást szorgalmazom, nem azért teszem, mint-ha a fentiek *ellenkezőjét* kívánnám állítani, hogy tehát utolsó regényében *ne* lenne meghatározó

a Jézus-alak szerepe. A (látszólagos) ellentét feloldásához a kulcsot maga a szerző adja a kezünkbe, amikor úgy nyilatkozik, hogy „a *Biblia* hallatlanul változatos anyagot tartalmaz, és mindezt a dogmatikai következetesség és logika rideg ereje nem foghatja össze, az ilyen egység ugyanis kulturális nyomásra összeroppanna, erre csak a teremtő képzelet metaforán alapuló ereje képes”. Ami persze megint csak nem zárja ki *elevé*, hogy a halálra készülő író (*A csodálatos kenyérszaporításban* jól kitapintható az összegzés, az élettől búcsúzás szándéka is, lásd például: „77 éves vagyok [s ez] nem sok jót jelent, ha látná valaki az éjszakai esésétől megfeketült félpofámat”) ne kereshetne vagy akár találhatna megnyugvást Krisztusban, a Krisztus-hitben. Nem arcátlan merészség vagy anakronizmus hát, ha valaki Jézust (a Jézus-alakot) kívánja megtenni regényének fő- vagy mellékszereplőjévé. Inkább bátorságra vall, hisz a szerzőnek tudnia kell, hogy ezzel óhatatlanul kiteszi magát mind a vallási dogmák, mind az irodalomkritika, még talán a politikai korrektség prókatorai felől is érkező rosszallásoknak, esetleg kifejezett rosszhiszeműségeknek. Azt hiszem, ennek veszélye valós, de Karátsonnak jó oka van arra, hogy e veszélyeket figyelmen kívül hagyja. Mindenekelőtt a regény tétje, hisz a vallomás sokkal fontosabb számára annál, mintsem hogy olyan könnyen hagyná magát eltántorítani és elkedvetleníteni. Másrészt a téma jószemint már így is, úgy is a sajátjává vált, áruvédjeggyé, a pálya utolsó két-három évtizedét tekintve legalábbis (lásd az újszövetségi könyvekhez készült akvarellsorozatát vagy épp a korábbi nagyregényekben feltűnően erős Jézus-motivikát). Mellesleg, épp emiatt éreztem szükségét annak, hogy egy szélesebb horizont felől közelítsek *A csodálatos kenyérszaporításhoz* mint a regénytrilógia (-tetralógia) utolsó, de nem feltétlenül *összegzésnek* szánt darabjához, és próbáljam a pálya *egészén* belül elhelyezni azt. A (korábbi) regények szövetében (is) megbúvó Jézus-motívum, Jézus-szál alaposabb vizsgálata borítékolhatóan azzal az eredménnyel járna, hogy az elmúlt húsz-huszonöt évben Karátson érdeklődése Jézus (a Jézus-alak) iránt töretlenül intenzív *volt* és *maradt*, olyannyira, hogy például az *Ötvenhatos regény* egyszerűen nem (vagy félre-) érthető az „én vagyok...” jézusi motívum figyelmen kívül hagyásával, mint ahogy Karátson értelmezésében a csodálatos kenyérszaporítás alkalmával jóllakatott ezrek is valójában '56 (és 2006) hősei és/vagy megalázottai... Hisz nem kétséges: a többi nagykönyvéhez hasonlóan *A csodálatos kenyérszaporítás* egyszerre kordokumentum (történeti regény), ugyanakkor anekdotagyűjtemény *is*. (Íme, két gyöngyszem belőle: tulajdonképpen rá szintén igaz, így a szerző, ami az egyszeri rabbira, hogy a *Szentírást* magyarázni ő is tudja, épp csak érteni nem érti... Ráadásul kellett neki nagydobra vernie tévében-rádióban ezt az ő nagy nem értését a *Bibliával* kapcsolatban – attól kezdve alig tudta levakarni magáról az aktív önjelölteket, akik fáradságot nem ismervé szerették volna elmagyarázni neki...) Szerencsénkre, az olvasók szerencséjére a Jézus személyével és a bibliai szövegekkel való hosszú foglalkozás Karátson nem tette szakértővé vagy egzegétává. Hiszen ha hitelt adunk szavainak, miszerint „a regényét sem érti”, akkor hogy értené a *Bibliát*, Jézus csodáit, a kenyérszaporítást... De hát kérdéses, egyáltalán *érteni* kell-e ezeket a dolgokat. Regényíróként, de egyszerű ürgeként is Karátson (akinek Ottlik mind emberileg, mind „szakmailag” abszolút viszonyítási pont, ezért az allúzió) mintha az egyértelműség helyett a többértelműséget, a megértés helyett az alkalmazás fontosságát sugallná. Amiből az következik, hogy érvényeset mondani például Karátson Jézus-képéről csak akkor nyílna (elméleti) esélyünk, ha megpróbálnánk őt végigkövetni azon az úton, azon a gondolati pályán, amelynek centrumában a Jézus-alak, illetve a Jézus-jelenség (a szó eredeti értelmében vett kereszténység) áll, s amelynek dokumentumait, az elszórt megjegyzéseket aprólékos munkával kellene először kigyűjtögetnünk nagyregényeinek lapjairól, hogy aztán egymásra rímeltethessük őket. Ez az irodalomkritika által kötelezően elvégzendő feladat, ráadásul erre egyetlen módszer tűnik csupán alkalmasnak, az, amit az író-festő Karátson alkalmaz: jelesül a „rétegelés”, a „képsíkteremtés”, méghozzá „az egymásra felhordott rétegek”, „az egymást kizárni látszó ellentétpárok” segítségével. Mert bár utolsó regényében Karátson Gábor legmeghatározóbb témái közül ('56, a minden egy ökológiai szemlélete, a zsidó-keresztény, illetve a keleti hagyomány, valamint a festészet mint episztemé és életgyakorlat) ezúttal mintha ez utóbbival foglalkozna a legkevesebbet, mégis ahogy a korábbi Karátson-regények olvasása közben, úgy most is gyakran fog el bennünket ugyanaz az érzés, ami Balzac *Ismeretlen remekművében* az ifjú Poussint fogja el Frenhoffer remekműve láttán, amikor egyszerűen lehetetlen eldöntenie, hogy az rázza meg jobban, amit *lát* a képen, vagy ellenkezőleg: az, amit *nem...* (Kortárs, 2014)

STURM LÁSZLÓ

Lányi András: Oidipusz avagy a Természetes Ember

Liget Műhely Alapítvány, 2015

STURM LÁSZLÓ (1967) Budapest

„Egy újabb szellem kezd felküzdeni”? Lányi András megoldásjavaslatának párhuzamait nem csak az általa kiemelt filozófusoknál találjuk meg (emeljük ki közülük Charles Taylort, Lévinast, a personalista filozófia egyik atyjának számító Martint Bubert és a kötetben közvetlenül nem hivatkozott, de a felelősség fogalma miatt központi szerepű Hans Jonast). Még az én utóbbi évtizedeket tallózó esetleges bölcséleti olvasmányaim is lépten-nyomon kínálják a kapcsolódási pontokat. József Tischner lengyel katolikus gondolkodó Lányihoz hasonlóan szintén a másik emberre való nyitottságban látja az ember lényegét (a színhelyre és az időre nyitottság mellett). A színhely ráadásul az ökológiai szemléletig vezet: a föld az emberé, de a földnek megvan a maga rendje, „tiltott gyümölcse”, ezért az élet és gazdálkodás a hagyományos értékek hierarchiáján alapul. Az így felfogott művelés egyszerre ön- és közösségépítő: „A gazdálkodás együttlét. Mint gazdák építjük magunkat. És együtt mélyítjük bölcsességünket, együtt kötődünk a földhöz. A gazdálkodás alapvető gyümölcse a *hely* megszületése.”

Tallár Ferenc a pozitív (vagyis nem valamitől, hanem valamire való) szabadságból vezeti le a felelős személyiséget: „Az európai kultúránkat és gondolkodásunkat mélyen meghatározó zsidó-keresztény tradíció egyik alapvető mozzanata”: „»nem vagyunk a magunkéi«, és éppen ezért válasszal, felelősséggel tartozunk”.

Juhász László a „szenzista” és idealista önfelszámolással szemben ajánlja a „realista” bölcséletet. Az előbbi kettő „abból az ismeretelméleti kételyből indul ki, hogy az emberiség mindennapi, közös tapasztalata, amely szerint a tudaton kívüli valóság létezik, nem megbízható, és ezért a valóság a kritikus számára közvetlenül nem ismerhető meg. A valóság létét tehát be kell »bizonyítani«.” A realizmus „nem az ismeretelméleti kétely, hanem a közös emberi tapasztalat bizonyossága”, amely természetesen tisztában van azzal, hogy olykor rászorul a tudományos, technikai, közösségi és egyéb kiegészítésre, ellenőrzésre.

Lányi így ír: „A karteziánus kiindulópontból következő módszertani individualizmus eddig nem tette lehetővé, hogy az Én és a Másik (vagy

mások) közötti személyes viszonyt mint az etika alapját tematizáljuk.” Erre rímeltethető Szombath Attila (és nyilván: még mennyien!): „Az újkori filozófia helyesen látta az »én« konstruktív szerepét a megismerésben. Ugyanakkor teljesen tévesen értették meg magát ezt az »ént« – a valódi Létsztruktúra bonyolultságában is egyszerű szerkezete helyett a descartes-i dualizmus ontológiailag átgondolatlan szakadékának egyik partjára helyezve s így tárgyaitól elidegenítve azt.” „Az interperszonalitás a szellem kifejezett tartománya” – teszi hozzá Szombath.

Mit mond hát maga Lányi András, akit filmesként, szépíróként, esszé- és tanulmányíróként, közéleti tényezőként és környezetvédőként ismerhet, aki odafigyel? Ugyanazt, amit korábbi kötetekben, csak egy kicsit más oldalról, csak egy kicsit tovább lépve. Az alaphelyzet: a válság. A nemzet, a társadalom, Európa, az emberiség, a természeti környezet és a személyiség egyaránt a széteséssel, a kiürüléssel, a lezúllással és a pusztulással szembe-sül. A távlat: az okokat feltárva, a torzulásokat kiigazítva lehet remény a megújulásra, az értékek helyreállítására.

A 2009-ben megjelent *Porcelán az elefántboltban* elsősorban a krízis társadalmi-politikai vonulatát követte figyelemmel. Egyik központi meglátása: „A demokratikus jogállam tehát fokozatosan veszíti el legitimitását, hatalmát és tiszteletreméltóságát. [...] a technológiai-gazdasági rendszerek működtetéséhez fűződő uralmi érdekek túlsúlya az ésszerűségnek egy rendkívül korlátolt és öncélú felfogását juttatta uralomra: az lett az ésszerű, ami javítja a rendszer működésének a hatékonyságát.”

Jelen könyvében a szerző annak jár utána, hol siklott ki a „felfogás”, és miként zökkenhető helyre. Ám itt sem áll meg. Mint egyszerre elméleti és gyakorlati, sőt, a közéletben is otthonos szellem fölvezolja az új emberképből adódó társadalmi, intézményi változások tervezetét. (Bár azt is tudja, ez a mai rendszer logikájával vagy egy esetleges diktatúrával aligha valósítható meg. Leginkább egy katasztrófa kényszerítheti ki. És csak kis esély, de esély, hogy talán van idő és mód az észjárás lassú átalakulására.)

A válság velejárója a bevált értékek torzító kisajátítása. A műveltség helyét az adatkezelés vette át, a jósgát-szepségét a kereslet-kínálat, a bölcsességét a szakszerűség, a szellemi teljesítményét a (kereslethez viszonyított) hatékonyság, a tudását az információ, az igazságát a működőképesség, a boldogságát az élvezet, a fejlődését a növekedés, a szabadságát a mértéktelenség. Mindez fölvet két olyan vitapontot, amelyek – egymással szoros egységben – a Lányiféle gondolatmenet továbbszövésének centrális kérdései lehetnek. Egyrészt a felvilágosodás, illetve az egész modernitás mibenlétét és értékelését. A szerző azt sugallja, hogy a fenti átalakulás eszméi „nem a felvilágosult modernitás eszméi, hanem a modern dekadenciájának bomlástermékei”. Ezek szerint a modernitás szükséges és kívánatos. A hagyomány értékeinek sallangmentesítéseként, átvezetéseként képzelhető el leginkább a kedvező megítéltetés. A hamis tekintélyekkel való leszámolás azonban átcsapott a tekintélyek teljes elvetésébe. Na de miből következik a hagyomány, az igazolt tekintély elsőbbsége? Nyilvánvaló: a közösség és a bevált életrend őrzése (ma már inkább: visszanyerése) alapvető feltétele az emberi létezésnek, minőségnek. Ám itt is kettéágazik a kérdés. Jöhet a másrészt: a közösség önmaga alapozza meg magát, vagy csak transzcendens, isteni biztosítékra alapozható? A szerző megáll az önmagát működtető közösségnél, ezzel azonban nem vágja el, bár említetlenül hagyja az esetleges transzcendenciához fűző szálakat. (Ki tudna ma ezekről hitelesen vallani? Kevesen.)

Lányi a modernitás számos kritikusával ellentétben úgy véli, „nem az ember kiváltságos szerepének túlhangsúlyozása, hanem tökéletes félreértése sodorta válságba civilizációnkat”. (Márpedig: „a bűn az önismeret hiánya.”) A félreértés két szálon fut. A Kant nevével fémjelezhető irányzat az általános emberit tette az én középpontjába, ezzel végül az egyén felszámolását, a közjó zsarnokságát segítette elő. A közjó zsarnokságától megijedt, ma hangadó neoliberális filozófiák az egyéni vágyakat, szenvedélyeket azonosítják az énnel, így a hatalom és kéjvágyat, illetve a versengést fokozzák zsarnokivá. (És az sem jelent ebből igazi kiutat, ha az emberi természet lényegének nem a versengést, hanem az altruizmust valljuk, például Kropotkinnal.)

Az egyéni indulat- és vágykielés addig látszhat viszonylag sikeresnek, amíg van mit rabolni embertől, környezettől. A kizsákmányolás azonban véges és önpusztító folyamat. Hiszen végesek az erőforrások. De

még ha nem lennének végesek, akkor sem ez lenne az emberi kiteljesedés útja. A mértéktelen pazarlás nem jólét, csak „silány kárpótlás” a normális élet hiányáért. Az igazi javak nagy része közösségi. A magára hagyott ember nem tud kiteljesedni. Ezért az embernek nem autonómiára van szüksége, hanem jóságra, segítségre, társra. Az emberi lényeg az egymás közti kapcsolatokban bontakozhat ki, a másik iránti felelősségben. A globális világban azonban ez ellen hat a büro-

rácia, a gazdasági és technikai automatizmus. A megoldás valamifajta emberléptékűség helyreállítása lenne, ha nem is kiiktatva az előzőeket, de legalább mellőljük zárkózva. A környezetet illetően pedig a rendszerek beláthatatlan bonyolultsága miatt „ezentúl nem a leghatékonyabb, hanem a legkíméletesebb eljárást ajánlatos előnyben részesíteni”.

Lányi fő bölcséleti tétele abból a belátásból következik, hogy nem az énbé zárt ösztönök kiszolgálása az eszmény, hanem az emberi kapcsolatok felelős, alkotó megélése. Ez az, ami igazán megérint, alakít, és általunk is alakítható. A tétel pedig így fogalmazódik meg: „amellett érvelek, hogy az erkölcs rendjének van evolúciós szerepe”. Más szóval: az etika elsődleges az ontológiához képest. Méghozzá az az etika, amely mindenekelőtt konkrét helyzetekhez kötődő dönteni tudást jelent: „az emberhez méltó vagy istennek tetsző, harmonikus rend létrehozásának igyekezete talán a művészetekkel hozza közelebbi rokonságba: az etikai értékek helyzete inkább az esztétikai szép és rút státuszához lesz hasonlatos, mintsem a megkövetelt vagy tilalmas viselkedés jogállásához”.

Hogy jön ide a címbe emelt Oidipusz? Lányi általa példázza a „Természetes Embert”, a ma uralkodó libertariánus emberképet. Vagyis az erkölcsével a pusztá természetet kiigazítani, fejleszteni képes személyiség ellentétét. Meglepő lehet, hogy egy természetvédő nevezi így a nem kívánt típust. Ám éppen arról van szó, hogy míg az állatvilágban be van építve a szükségletkielégítésbe és a vágykielésbe önmaga kontrollja, az ember ezt a negatív visszacsatolást képes ideiglenesen kiiktatni.

„Théba trónján a Természetes Ember ül: az erősebb és eszesebb jogán uralkodik a kétlábúak és a megszámlálható dolgok felett. A helyes számítás uralma legyőzi a babonát, és az embert rettegésben tartó mitikus szörnyeket megfosztja varázserejüktől. Manapság úgy mondanák: varázstalanítja a világot. Oidipusz hatalmának forrása a természet (a Szfinx) felett aratott állítólagos győzelem. [...] A Városban rend van: az absztrakt számítás és a mindenkivel

egyaránt kérlelhetetlen jóindulat kormányoz. [...] legitimitása a modern racionális uraloméhoz hasonlatos: vélt kívülállása igazolja, az a feltevés, hogy a részérdekkel szemben közömbös, a helyi történetekben érintetlen.” Aki azonban így oldja meg a világ rejtélyét, „annak kijár a méltó jutalom: szülőanyjával hálhat, és a fejére teheti legyilkolt apjának koronáját”. Oidipusz választásával a szerző a mítosz, a kultúra, a történelem, valamint az irodalmi hagyomány eszméltető távlatába állítja a különben gyakran bénítóan mainak látszó kérdéseket.

Szophoklész drámája szerint a mitikus kor számára volt kiút a Természetes Ember zsákutcájából: az erkölcs fölfedezése és vállalása. Oidipusz tudatlansága miatt büntelennek nyilváníthatná magát. Ő azonban magára veszi az etikai megmértetést és a vele járó bűnhődést, így saját és közössége létét új távlatba helyezi. Szörnyűségeket él át, de megbékélve hal meg. A különböző erkölcsi felfogások összefonása nagy próbatétel lesz az utódoknak (lásd az *Antigonét*), a döntő lépést azonban elvállalta ő, átlépte az erkölcs nélküli és az erkölcsi határát.

UDVARDY ZOLTÁN

Hétfvári Andrea: A kert retorikája

Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút, 2015

Kezdetben vala a Kert. Az Íráshoz hasonlóan egy időn túli Kertet választ szonettek tartalmazó, a Napkút Kiadónál megjelent kötetének témájául Hétfvári Andrea. A negyven évet – a költő negyven évét – körüljáró negyven szonett úgy kapcsolódik a versgyűjteményhez, mint a címlapon díszelgő pitypang virágai a növény szárának végpontjához. Szabályos alakban, könnyed szerkesztéssel, megtartva a formát.

Mint a pitypang gömb alakú fején a kapaszkodó pihéknek, e költeményeknek sincs markáns szerkesztésük, szerkezetük. Csupán formájuk tartja egyben őket. Ha olvassuk, egy-egy újabb vers szabadul el, kezd meg légi útját. A szerző ötletes felvételeivel gazdagított könyvecske címlapján láthatjuk a pitypangról készített fotót. A kötet belső képanyagát lapozgatva is felbukkannak a hasonló tematikájú felvételek: madártoll lebeg, felhő száll a fotókon. A repülés, a lebegés élménye a versek visszatérő motívuma: „Madárnak rak majd össze vagy a szélbe / hajít magokkal együtt s repülök” (*Üzenet*).

A Kert körülzártágában, falaival és belső világgával eleve magában hordja az enigmákat, a titokzatosságot. Hétfvári kertje pedig tele van ilyen rejtélyekkel. Ezek a versek – bár olvasatuk egyszerű, ritmusuk könnyed – néha nehezen adják meg magukat. Kulcsaikat megtalálva viszont meghökkentő világokba vezetnek.

A legkönnyebb számomra talán a legelső, ráadásul szívemnek kedves utalás volt, a fénylő laboda. Jeszenyin *Bokraink közt* című költeménye („Bokraink közt már az ősz barangol / kóró lett a fénylő laboda”) a kötetbeli kert hangulatába illő természeti képpel indul. Kevéssé volt ismert előttem a szer-

ző nagyapja, Dombay János munkássága, ám a reveláció erejével hatott, hogy a kötetben is megidézett, tekintélyes régész nevét egy tó is viseli.

Corradini szobra, a *Fátyolozott igazság* – mint egy másik szonett témája – még inkább feladja a lelkét. Az allegorikus nőalakot a rokokó nyugtalanságának megfelelő, izgatottan fodrozódó fátyol fedi. Ez az arcát is eltakarja, mint az igazságét is oly sokszor az egymásnak ellentmondó események vagy akár a tudatos manipuláció. Corradini emberfeletti teljesítménye, hogy áttetszővé tette az egyik legszilárdabb anyagot, a márványt. Hétfvári kissé „nyugatos” felütéssel, a rá jellemző, meglepetésekre képes fordulattal úgy látja, itt magát a halált rejtje a megfaragott kő. Itt az utolsó szónak, ami a halál, különös jelentést ad a vers „nulladik” szava, a címe – az, hogy *Sugárzik*.

Megoldhatatlan volt viszont számomra a „Chapel of Nass”, a megválaszolhatatlan okból angol néven emlegetett portugáliai kápolna föllelése. Vajon miért emlegetnék angolul saját templomukat a portugálok? Valószínűleg az angolul Chapel of Nossa Senhora da Lapaként megnevezhető (portugálul: Santuário de Nossa Senhora da Lapa) kápolna lehet, ez valóban Portugália északi részén, Quintelában található, de efféle felületességet Márainak is elnéztünk legendás *Naplójában*.

Fontosabb ennél a kötetbeli kert összessége – mit mondanak ezek a képek, a fotók és versek, mi történik ebben a kissé hideg és kiszáradt világban? (Nem véletlen az utalás: *Kóró* lett a fényes laboda.) Az enyhe képzavartól eltekintve (a szél nemigen formálja kívülről, belülről még úgy sem a száraz bambuszt) izgalmas az *Ihlet* című versben rejlő me-

tafora. Üres mederként fekve, „kagylók s csigák közt végleg kiürülve” jön el az alkotás, a felismerés pillanata, a fényes szikra. És ekkor a „másik”, aki megteremtődik. Erről Rimbaud-nál már hallottunk: „Én, az mindig valaki más.” Csakhogy a színes lelkű gall „kertjeiben” még harmatos, telt növények ringtak. Kiürült, kiszáradt ez a világ azóta?

Ha egyedül marad is az ember – ebben a Kertben nem bukkan fel társ, igaz, a Kígyó sem túl gyakran csúszik-mászik elő, pedig talán kevésbé lenne steril ez a világ, ha gyakrabban fölzsizogne itt kísértése –, azért még vele van egy fölöttes hatalom. Megkapó tisztasággal és őszinteséggel sejtí vagy keresi teremtőjét a szerző (különösen szép zenéje van ennek a sornak: „lennyelök még magamban Istenig” – *Levél a kertből*). Külön érdeme a kötet szerkesztőjének, hogy szakít azzal a lassan hetvenéves dogmával, miszerint semmi szín alatt, gyakorlatilag sehol nem szedik nagy I-vel ezt a szót.

Közhely, hogy irodalmunkban viszonylag ritkább a női szerző. Éppen ezért érdekes és figyelemre méltó, milyen előképeket talál Héttvári egy ilyen önmagában, már témaválasztása által is markánsan nőies témakörhöz – a kerthez és annak „retorikájához”. A Madame Blavatskyra történő utalás számomra mindenképpen telitalálat. A teozófia, e bogaras, a kor naív eklekticizmusát híven tükröző szellemi iskola komoly hatást gyakorolt Hamvas Bélára. A magyar irodalom elfelejtett csúcsteljesítménye, a méltatlanul nem ismert és nem idézett

családrégény, a *Karnevál* e nyughatatlan asszony bolyongásainak, útkeresésének is emléket állít. A világot bejáró asszony – mint Héttvári felidézti – két táskával járt, és az egyikből mindenhol elhintett néhány marék virágmagot (*Ültetés*). A versben idézett asszony cselekszik is beszéd közben. Ez a cselekedet a magok elszórása, elültetése a Kertben.

Új világ létrehozása, teremtése – erre csak egy asszony vagy az Isten képes igazán. Adott tehát a Kert, ahol minden bizonytalansággal eltévedne Csiperi és Susulyka, a gyermekirodalomban jeleskedő Héttvári két mesehőse, hiszen ez a kert teli van ismert vagy csak félig ismert szobrokkal, amelyek a költő pályatársainak, az általa elismert alkotóknak tisztelegnek. Odaköszönhetünk Kódöböcz Gábor irodalomtörténésznek, és többször találkozunk Radnóti-val, sőt az örök szerelemmel, Fannival is – vajon neki szólnak a Fanni-szonettek az ismerős, eltört szilvafával? Felbukkan költészetünk egyik legszebb metaforája is, amelyben a kedves párnára hulló keze „elalvó nyírfaág”.

De mitől van retorikája egy kertnek, ahol csak árnyékok járnak, ahol csak a természet nyelve szól? Talán ha arra gondolunk, hogy a retorika az önkifejezés eszköze, közelebb jutunk a megoldáshoz. Héttvárinak az öröklételet keretbe foglaló hely, a mindig változó és minden nyomot megőrző Kert szolgált eszközként, hogy pitypangpehelyként szétterülő, de egyáltalán nem pehelysúlyú gondolatainak teret adjon. A keret tehát adott, és ha egy betűt kiveszünk a keret szóból, bizonyos értelemben mindnyájunknak megvan a maga kertje. Műveljük hát őket!

NEMES ERZSÉBET (1947) Érd

NEMES ERZSÉBET

Scheibner Tamás:

A magyar irodalomtudomány szovjetizálása. A szocialista realista kritika és intézményei, 1945–1953

Ráció, 2014

A szerző a magyar irodalomtörténetnek az 1945–1953 közötti időszakát elemzi és mutatja be, azt a félmúltat, amelyben (kényszerítő) követendő példa lett Magyarországon is a szovjet irodalom, a szovjet irodalmi modell, a szocialista realizmus.

Bevezetőjének alapfeltevése, hogy a hatalomátvétel hosszas és tudatos előkészítő munka eredménye volt, s a rendszerváltozás már lényegében lezajlott, amikor az állampolgár észrevette a veszélyt.

Könyvének első részében a szocialista realizmus fogalmát járja körül, a történelem, a művelődés, az irodalom, az antropológia, a társadalom és az avantgárd keretei között. Az ideológia (szocreál) mint alkalmazott nyelv alakította ki a kánont, az intézményesülést, Makszim Gorkij példaképpé állítását, a politika és irodalom viszonyának megteremtését. A szellemi-ideológiai egységesítés fontos eszköze volt a könyvkiadás. A koalíciós éveket elsősorban a Szikra Nyomdai, Irodalmi és Lapkiadó Vállalat tevékenységének ismertetésén keresztül mutatja be a szerző: szót ejt az infrastruktúráról, a papírkérdésről (papírhiányról), a szállításról, a terjesztésről, a kiadói programról és propagandáról. A kiadó működése Szegeden kezdődött a Vörös Hadsereg befolyása alatt, ebből elsősorban a kommunista párt profitált. A Szikra fontosságát mutatja, hogy a kiadó által megjelentetni tervezett kiadványok listáját Révai József állította össze, s „1945 nyaratól maga Kádár János felügyelte a Szikra politikai és személyi ügyeit”.

Az új kulturális intézmények közül az 1945. június 9-én megalakult Magyar–Szovjet Művelődési Társaság létrehozásához már 1944 végén hozzákezdtek. Zilahy Lajos és Szent-Györgyi Albert Budapesten kezdte a szervezést, Zilahy még Vorosilov marsallal is találkozott, majd a Moszkvából hazaérkezett Háry Gyula folytatta ezt a munkát. A Szovjetunió kultúrájának, tudományának megismertetésére létrehozott társaságban, mint a döntésképes vezetők nevének változása is mutatja, kommunista dominancia érvényesült, „Háry rendszeresen beszámolt Rákosinak a Társasággal kapcsolatos fejleményekről”. Az MSZMT igen fontos feladatának tekintette az élelmiszer-beszerzést, már az alapító ülés előtt felmerült egy kollektív gazdaság és kísérleti telep létrehozása. Ahogy a szerző írja, az orosz mezőgazdaság kutatási eredményeinek bemutatása, a makarenkói szovjet pedagógiai modell itthoni gyakorlatba való átültetése „politikamentes célúak voltak, amelyek gyakorlati átültetése nem igazán valósult meg nálunk”. Másfelől azonban a szovjet eredmények bemutatása megvalósult a színpadon, a vetítővászonon vagy az olvasóközönség kezébe került propagandatanulmányokon, szovjet kulturális termékeken keresztül.

Az ideológiai és intézményi keretek mellett hangsúlyt fektettek a személyiség megváltoztatására is. Ez új jelenségeket teremtett, például az önbírálatot, a „balos” szektásságot, a magyar irodalom egységének kérdését, amelyek mind kirekesztő

fogalmak voltak. Scheibner Tamás a Népszava 1948. áprilisi–májusi számaiban megjelent, a szerző által „utolsó nyílt vitának” nevezett cikksorozata alapján elemzi és fejti ki érveléseit. Az MDP 1948-as programnyilatkozata „már számos olyan utalást tartalmazott, mely nem sokkal később a kulturális politika meghatározó tényezőjévé vált”. Megállapítása szerint a magyarországi beszédrend tudatos manipulálása, a megfélemlítés, az orosz hazafias

diskurzus élénkítésének sürgetése a magyar irodalomtudomány átalakításának bonyolult, bár – mint írja – nem egyenes vonalú, ám egyirányú folyamata volt.

Érthetően jelentős helyet kap a kötetben Lukács György. A szerző Révai József róla szóló tanulmánya kapcsán áttekinti Lukácsnak az átmenet kérdéseivel kapcsolatos nézeteit. Hasonló részletességgel tárgyalja kultúrpolitikai álláspontját, annak változását, illetve állandóságát. A (szovjet) szellemi életben hagyományosan központi helyet foglaltak el a társadalmi átalakításokat megörökítő írók, a Magyar Írók I. kongresszusa (1951) tehát jelentős eseményként szerveződött. Scheibner Tamás részletesen ismerteti az eseményeket: a kongresszus előkészületeit, az Írószövetségben belüli MDP-pártszervezet megalakulását, a Csillag szerkesztőbizottságának átalakítását, az Irodalmi Újság elindítását. Olyan témákkal is foglalkozik, mint az érzelmi hatáskeltés a kritikában, az írók/olvasók nevelése, a proletárhegemónia és népi szociográfia, az emberábrázolás vagy a kulturális forradalom. Tanulságosak az írói viták, például Déry Tibor *Fehér pillangó* című elbeszélése nyomán, amelyből kiderül, hogy az írók egységének fontossága, az egység retorikája volt a meghatározó, mert „azok az írók, akik nem állnak be a sorba, nem válnak szocialista realistává, ki lesznek zárva az irodalmi »egységfrontból«, vagyis a teljes magyar irodalmi életből”. A kor – természetesen az utókor szemével – nem nélkülözötte a groteszk jelenségeket sem. Déry Tibor *Felelet* című regénye is vitákat váltott ki. Mások mellett Révai József is véleményt nyilvánított, s a Társadalmi Szemlében publikált *Megjegyzések egy regényhez* című tanulmánya után „fél évig a sajtó az önkritikáktól volt hangos”, ahogy a szerző megjegyzi.

A gyakorlat után az elméletet sem kerülte el az ideológiai szorítás. Ennek alátámasztására a Magyar Irodalomtörténeti Társaság és az Irodalomtörténet folyóirat 1949–1953 közötti működése szolgál. A szerző bemutatja a Társaság új programját,

Lukács György székfoglalóját, aki az újjáalakult Társaság elnöke lett. Részletesen ír a lapnak a kulturális forradalomban betöltött szerepéről, a kultúrpolitika irányítóirol, a Társaság káderképző tevékenységéről. A marxista-leninista átértékelés közösségi munkájáról szólva Komlós Aladár és Barta János hátráltató taktikájáról, majd az akadozó működésről és az 1952-es tisztújításról olvashatunk. Sztálin halála után a Társaság vezetősége kicserélődött, Barta János munkáját Baróti Dezső, Juhász Géza és Király István alelnökök segítették. „Az új elnökség pedig az »Új szakasz« politikájának szellemében kezdett szervezkedni” – írja a szerző.

Scheibner Tamás azt írja művének bevezetőjében, hogy könyvét nem korszak-monográfiának

szánja, bár a magyar társadalomnak egy olyan, közeli korszakának eseményeit tárja az olvasók elé, amelynek eddig csak néhány részterületéről olvashattunk hiteles, korhű tanulmányokat. Kötevényben a szerző az 1945–1953 közötti időszak hazai történelmének, valamint az irodalomtudományok azt a részét tárja fel, amely a félmúlt történelmi, társadalmi, politikai kérdéseivel foglalkozó olvasóinak, kutatóinak érdeklődését is felkeltheti. Könyve segít eligazodni a korszak jelentősebb irodalmi eseményei között, megérteni az irodalmi kritika beszédrendjének átalakulását, a szocialista realista kritika és intézményeinek bemutatásával pedig a korszak eddig nem értett vagy félreértett történéseit.

PÉCSI GYÖRGYI (1958) Budapest

PÉCSI GYÖRGYI

Orbán János Dénes: A Swedenborg kávéház

Atheneum, 2015

„OJD az erdélyi Villon, csak még nem akasztották föl!”, „OJD az erdélyi Borges, csak meg ne vakuljon!” – Egyed Emese, illetve Szócs Géza ajánlja így a kötet borítóján az erdélyi irodalom fenegyerekét, extravagáns költőjét, életművészt stb., egyszerűen: OJD-t.

Legutóbb megjelent regénye is (első változatát évtizeddel korábban írta, most át-, újrírta) kellőképpen borzas, dinamikus, izgalmas, könnyed, szórakoztató, szertelen, szeleburdi. Meg persze kicsit szomorú is, ahogy egy halállal kacérkodó szerelmes regényhez illik.

Mert *A Swedenborg kávéház* ezoterikusságot sejtető címe ellenére korántsem a bogaras szellemkutató, angyalokról és démonokról holtlyosakat gondoló 17–18. századi teológus víziójának az okkult-népszerű (lásd *Da Vinci-kód*) magyarázata, hanem egy mesés szerelem története, bár mindenképp van benne egy kevés: angyalok, démonok, ördögök, kis bölcselkedés az álmok és a halál meg a halálon túli élet mibenlétéről.

A főhős, Jauss gazdag, jó svádájú fiatalember, nem tudni, honnan a temérdek pénze (hogyan kivel is cimborál *odaátról*, homályban marad), de bármire futja, luxusautóra, lakásra; nem yuppie, egyszerűen csak nincsenek napi megélhetési gondjai, él, mint Marci Hevesen. Az idő: napjaink, a helyszín egyete-

mi város, középpontban a fiatalok szórakozóhelyével, a Swedenborg kávéházzal (a jól értesültek, OJD biográfiáját ismerve, persze Kolozsvárra és a Bulgakov kávéházra gyanakodnak, legyen). A főhős keresi a NŐ-t. Nem kell sokat keresni, épp találkozik Ágnessel, a női nem tökéletes megtestesülésével – férjes, erkölcsös, egyetemista, szőke. Jauss három ördögöcske (plusz pufók kis Ámorok) cimborájával persze kész a csábításra, de Ágnes nem és nem, ő hűséges férjéhez, viszont halálosan beleszeret Jaussba. A szerelem annál erősebb, minél nagyobb a korlát, Ágnes a puritán erkölccsel korlátozza a „bűnös” kapcsolatot, ami csak legvégül(?), a halálban, az álmokban oldódik el. Vagy valahol – mert Swedenborg szerint nincs különbség élet és halál között, jószerevével észre sem vesszük, hogy meghalunk, olyan, mintha álmodnánk, a túlvilág pont olyan, mint az itteni, csak az érzékek és az álmok intenzitása erősebb.

Ágnes tehát a Nagy Ő, de reménytelen, szegény Jauss tehát más nőknél keres vigaszt: a szűz kurvát játszó Ginánál, majd a nárcisztikus kamasz Grétánál, akit kis híján feleségül vesz. De szerencsésére mindkét alkalmi vigasz öngyilkos lesz, szép halált halnak. Szerencsésére, mert a kikoszorózott Jauss lelke mélyén csak Ágnest szereti, őerte epe-

dezik. Sokáig hiába vágyakozik, így hát erotikus-pornografikus kalandokba sodródik, máskor meg léha cimborákkal mulatja az időt: a három együgyűvel (Kurrog, Berreg és Duzzad – lásd Vörösmarty), az „üzekedés nagymesterével”, Andréval meg az extravagáns anarchista egyetemi professzorral, Doktor Hugóval – de a regény végére ők is meghalnak vagy fölszívódnak valamerre. Szóval, mindenki el van takarítva az útból, még Ágnes mintaférje is, akire egy balfék bérgyilkost küld Jauss, hogy nyomorékká tegye, és egy darabig őt ápolva mártíromkodhasson Ágnes. De azért nem kell nagyon sírdogálni, az *Álmoskönyv* fejezetben mindenki ha nem is föltámad, de egészen bizarr szürreális módon „tovább” vagy ismét „él” – a hön óhajtott szerelem is beteljesedik a Nagy Ő-vel.

Sok minden együtt van ebben a fordulatokban ugyancsak bővelkedő regényben, az érzelgős-romantikus, epekedő lovagregény-szerelemtől a sötét, alantas ösztönökig (léhaság, cinizmus, moráhtagadás, nota bene gyilkosságra való fölbujtás), az éteri tisztaságú hódolattól a „megbaszom ezt a nőt” macsós pornóig. A regény világa egyszerre rózsaszín és egyszerre fekete – *vagyis* kék. Kék, mert a rózsaszín (égi, angyali) meg a fekete (pokoli, ördögi) történetesen a kék színben metszi egymást Jaussban. A jelenség akár a swedenborgi okkult metafizikából is levezethető.

A könyvben semmi sem hétköznapi, bár elemeiben reális, minden el van kicsit tolva a fantázia, a mese felé, mint az *Ezeregy éjszakában*. Tehát: semmiképpen ne vegyük *komolyan* a regény történéseit, ne keressünk izzadmányos filozófiai bölcselkedést, OJD egyszerűen hülyéskedik a történettel, a szereplőkkel, Swedenborggal. Másrészt: vegyük komolyan, mert OJD álmodik. A főhős, Jauss élete a nem túl rózsás valóság és a némi swedenborgi vízióval nyakon öntött fantázia, szürreális álmok és álmodozások közt telik, és a banális realitá-

sok elfogadása helyett egyre inkább a fantázia teremtetten világot éli meg valóságosként. Benne él a valóságban, de folyton-folyvást elvágyakozik onnan, elképzeli egy intenzív érzékekkel telt megemelt létezmódot, ahol bármi megtörténhet, és meg is történik (terem nő, pénz, halál, cimborák, kábítószer meg elég akarat a kijózanodásra). OJD nem üti le a pragmatikus/racionális ember adu ászát, nem lepeli le, nem rántja vissza a banális valóságba főhősét, éppen csak meglebegteti *ezt* a lehetőséget, értelmezhetőséget is – és ez így rendjén is van.

Könnyed, játékos, derűs, vonzóan olvasmányos könyv *A Swedenborg kávéház*. Nem *igazi* regény, inkább *Dekameron*-szerű laza elbeszélésfüzér visszatérő szereplőkkel, lineáris cselekményvezetéssel. A rövid, címeikkel ellátott fejezetek közé egy-egy alkalmi vereszetet illesztett a szerző, talán hogy az olvasó lírai hiúságát is meglegyezgesse, megnyugtassa: lám, komoly költői könyvet olvas. Nincsenek aprólékosan kidolgozott figurák, minden szereplő stilizált karakter, ahogy a pikareszkekben. A laza szerkezetet Orbán János Dénes impulzív, dinamikus nyelve tartja össze: könnyed és érzéki, néhol elegánsan poétikus, máskor – kicsit többször – nem tagadván meg a transzközép nyelvi fordulatát, motiválatlanul közönséges, trágár (a cimborát így köszönti a főhős: „Baszd meg!”, a viszontköszönés: „Baszd meg! [...] Hogy a trójai faló húzná beléd a szálkás faszát, hogy kapnál trippert az öreganyádtól! Hogy szarnál vért a szemeden, rohadt állatja!) – kár, mert a magyarországi közbeszéd is meglehetősen igénytelen, így a vulgáris kiszólások nem mehökkentik, hanem megerősítik a nyelvi igénytelenséget. Kár a szépségfoltért, mert a magyar irodalomban és irodalmi hagyományban meglehetősen ritka az örömteli játszi könnyedség, aminek rokonszenves folytatása Orbán János Dénes eddig életműve és a most megjelent könyve is.

Helyreigazítás:

Előző lapszámunkban Varga Patricia Minerva reprodukcióját Peti Péter készítette. Gondatlanságunkért elnézést kérünk a fotóművésztől.

SOMOGYI JÓZSEF – 100

Somogyi József és tanítványai kiállítása

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

2016. április 22. – június 26.

Vigadó Galéria (Budapest, V., Vigadó tér 2.)

Száz éve született Somogyi József, a II. világháború utáni magyar szobrászat kiemelkedő személyisége. Minden szobrászati műfajban dolgozott, készített kisplasztikákat, portrékat, domborműveket. Művészi munkássága meghatározó része mintegy félszáz köztéri szobra, melyek közül máig is erős jelképi erővel bír a dunaújvárosi Martinász vagy a hódmezővásárhelyi Szántó Kovács János. Somogyi József életművének szerves része tanári tevékenysége. Előbb a budapesti Művészeti Gimnáziumban tanított közel negyedszázadot (ma Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola), majd harminc évig a Magyar Képzőművészeti Főiskola (ma Egyetem) szobrász szakán oktatott, s az intézménynek évekig rektora is volt. Valamikor tanítványai ma a kortárs magyar szobrászat meghatározó alkotói. A kiállítás egyrészt bemutatja Somogyi József köztéri szobrászatának vizuális dokumentációját, a nézők elé tárja kisplasztikáinak, érmeinek, rajzainak egy kollekcióját, valamint egy válogatást mutat be növendékei több generációjának munkáiból, miközben kiemelkedő dokumentatív értékű filmek is megtekinthetők.

Szelényi Károly felvételei

